

**ASOCIAȚIA MOLDOVENEASCĂ DE ȘTIINȚĂ POLITICĂ
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STUDII POLITICE ȘI ECONOMICE
EUROPENE "CONSTANTIN STERE"**

CATEGORIA "C"

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

Nr.3 (LXXXII), 2018

REVISTA ȘTIINȚIFICĂ TRIMESTRIALĂ

CHIȘINĂU – 2018

**MOLDOSCOPIE (*Probleme de analiză politică*). – nr.3
(LXXXII), 2018. - Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2018. – 204 p.**

COLEGIUL DE REDACȚIE:

prof. Gheorghe Rusnac (*redactor-șef*);
prof. Victor Saca (*redactor-șef adjunct*)
conf. Rodica Rusu (*secretar*);
prof. Gheorghe Avornic;
prof. Vladimir Gutorov (*Rusia*);
prof. Cristian Haerpfer (*Regatul Unit*);
conf. Valeriu Efremov;
prof. Andrey Korobkov (*SUA*);
prof. Anatoliy Kruglașov (*Ucraina*);
prof. Constantin Marin;
prof. Victor Moraru;
prof. Valeriu Moșneaga;
prof. Joao Peixoto (*Portugalia*);
prof. Serghey Reșetnikov (*Belarus*);
prof. Adrian Pop (*România*);
conf. Aurel Sâmboteanu;
prof. Alexander Șîrineanț (*Rusia*);
prof. Constantin Solomon;
prof. Georg Sootla (*Estonia*)
conf. Vasile Tabară (*România*);
prof. Valentina Teosa
prof. Stefan Troebst (*Germania*)

Ideile și opiniile expuse în materialele prezentate aparțin autorilor
și nu reflectă neapărat punctul de vedere al colegiului de redacție

Articolele apar în redacția autorilor, sunt recenzate

versiunea electronică:

<http://uspee.md/ro/2013-03-18-08-28-54/2013-03-18-08-32-27.html>
<http://usm.md/cercetare/reviste/moldoscopie/>

S U M A R

Compartimentul PORTRERE ÎN MIȘCARE		7
Стан В.	<i>Профессор Иван Андреевич Козиков – ученый, педагог, человек: к 90 летию со дня рождения</i>	7
Lescu M.	65 de ani: victoriile lui Victor Moraru	11
Compartimentul ISTORIA, TEORIA ȘI METODOLOGIA ȘTIINȚEI POLITICE		15
Gorincioi Iu.	<i>Fundamentarea democratică a orânduirii politice în filosofia lui Marsilio din Padova</i>	15
Compartimentul GUVERNAREA POLITICĂ ȘI ADMINISTRAREA PUBLICĂ		24
Cebotari M.	<i>O analiză a practicilor de sponsorizare a lucrătorilor migranți și limitările drepturilor sociale cauzate de acestea</i>	24
Iatco M.	<i>The influence of migration on the situation of unemployment on the both coasts of Nistru river</i>	34
Стеркул Н.	<i>Влияние культуры на формирование стратегии политической модернизации государственного управления</i>	43
Compartimentul SOCIOLOGIA POLITICA		53
Bevziuc V.	<i>Importanța grupurilor de presiune și a lobby-urilor în Republica Moldova</i>	53
Колацки А.	<i>Толерантность, патриотизм и интеграция: социокультурное измерение</i>	66
Furtună P., Efremov V.	<i>”Soft power” în condițiile lumii multipolare</i>	78
Rusu R., Agachi I.	<i>Exodul de creiere: tendințe internaționale și realități naționale</i>	86

Compartimentul RELAȚII INTERNAȚIONALE		100
Cebotari S.	<i>Relațiile moldo-italiene în contextul noilor schimbări geopolitice</i>	100
Ejova C., Haritonova T.	<i>Factorul gender în procesele de pace și conflict</i>	112
Morari C.	<i>Procesul de integrare europeană și noțiuni conexе – aspecte teoretice</i>	121
Сакович В.	<i>Инновационная безопасность: теоретико-методологическое и концептуальное обоснование нового научного направления</i>	136
Чуткий А.	<i>Личные дела членов бессарабского землячества студентов Киевского коммерческого института как ценный источник к истории Молдавии и украинско-молдавских отношений в начале XX века.</i>	155
Compartimentul PROCESUL DE INSTRUIRE		177
Мошняга В., Турко Т., Руснак Г., Мошняга Г.	<i>Преподавание миграционной тематики в системе высшей школы: организационно-методические аспекты</i>	177
Compartimentul BIBLIOGLOBUS & INFO		200
Moraru V., Iovan M.	<i>Un fenomen nou în vizorul sociologiei: Luca Vincenti. Bandle de stradă. - Iași: Auto-Publish, 2018. 215 p.</i>	200

SUMMARY

CHAPTER: PORTRETS IN MOVEMENT		7
Stan V.	<i>Professor Ivan A. Kozikov - scientist, teacher, personality: for the 90th birthday anniversary</i>	7
Lescu M.	<i>65 years: The victories of Victor Moraru</i>	11
CHAPTER: HISTORY, THEORY AND METHODOLOGY OF POLITICAL SCIENCE		15
Gorincioi Iu.	<i>The democratic conceptualization of political order in the philosophy of Marsilio of Padua</i>	15
CHAPTER: POLITICAL GOVERNING AND PUBLIC ADMINISTRATION		24
Cebotari M.	<i>An analysis of the practices of sponsoring migrant workers and the limitations of the migrants' social rights</i>	24
Iatco M.	<i>The influence of migration on the situation of unemployment on the both coasts of the Nistru river</i>	34
Stercul N.	<i>The influence of culture on the formation of the strategy of political modernization of public administration</i>	43
CHAPTER: POLITICAL SOCIOLOGY		53
Bevziuc V.	<i>The importance of pressure groups and lobbies in the Republic of Moldova</i>	53
Colatchi A.	<i>Tolerance, patriotism and integration: the socio-cultural dimension</i>	66
Furtună P., Efremov V.	<i>"Soft power" in the conditions of a multipolar world</i>	78
Rusu R., Agachi I.	<i>Brain drain: international trends and national realities</i>	86

CHAPTER: INTERNATIONAL RELATIONS		100
Cebotari S.	<i>Moldo-italian relations in the context of new geopolitic changes</i>	100
Ejova C., Haritonova T.	<i>The gender factor in peace and conflict processes</i>	112
Morari C.	<i>The process of european integration and related concepts – theoretical aspects</i>	121
Sakovic V.	<i>Innovative security: theoretical, methodological and conceptual justification of a new scientific direction</i>	136
Chiutkyi A.	<i>Personal files of students of Moldavian decent who studied at the Kyiv Commercial Institute as a valuable source of Moldavian history and Ukraine-Moldova relations in the early 20th century</i>	155
CHAPTER: THE EDUCATION PROCESS		177
Mosneaga V., Turco T., Rusnac Gh., Mosneaga Gh.	<i>Teaching of migration topics in the higher school system: logistic and methodological aspects</i>	177
CHAPTER: BIBLIOGLOBUS & INFO		200
Moraru V., Iovan M.	<i>A new phenomenon in the focus of sociology: Luca Vincenti. Bandele de stradă. - Iași: Auto-Publish, 2018. 215 p.</i>	200

**COMPARTIMENTUL
PORTRETE ÎN MIȘCARE**

**ПРОФЕССОР ИВАН АНДРЕЕВИЧ КОЗИКОВ
– УЧЕНЫЙ, ПЕДАГОГ, ЧЕЛОВЕК:
К 90 ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ**

Иван Андреевич КОЗИКОВ, доктор философских наук, профессор кафедры истории социально-политических учений факультета политологии Московского государственного университета им. М.В.Ломоносова. Заслуженный профессор МГУ. Родился в 1928 году в селе Орловка Куйбышевской области. Закончил философский факультет МГУ в 1960 году.

После окончания университета остался работать на философском факультете, где прошел путь от ассистента до профессора. Читает курсы «Русская социально-политическая мысль конца XIX – первой половины XX века», «Методология и методика историко-политического исследования», «Научно-техническая политика Российской Федерации», «Власть и управление в современной России», «Социально-экономическая основа политического процесса в России», «Российские естествоиспытатели о российском обществе».

Основными направлениями научной деятельности известного российского ученого-политолога профессора И.А.Козикова являются – философия, политология, история общественно-политической мысли России.

Велик и содержателен объем того, что сделано ученым, специалистом в области философии и политической науки. Им написано и опубликовано в России и за рубежом более 600 работ, среди которых нужно отметить такие монографии как «Философские воззрения В.И.Вернадского», «Современная научно-техническая революция», «Соотношение социального и научно-технического прогресса в современную эпоху», «Диалектика социальной и научно-технической революции», «Ноосферный подход к информатизации общества», и др.

Профессор И.А.Козиков является достойным продолжателем лучших традиций российской педагогической и научно-исследовательской школы. За многолетнюю и плодотворную педагогическую деятельность им подготовлено / был руководителем научных диссертаций 3 докторов наук, более 60 кандидатов наук, 8 магистров и более 100 дипломников.

Профессор Козиков всегда относился с большой симпатией к молдавской философской и политологической науке, молдавскому академическому сообществу. Он поддерживал и поддерживает разнообразные научные и человеческие контакты с молдавскими коллегами, учеными и педа-

гонами высшей школы. Среди его ближайших верных друзей был известный молдавский ученый, специалист в области философии и политической науки, профессор, член-корреспондент Академии Наук Молдовы А.А. Завтур, дружба с которым зародилась в 1970-е годы на Кубе, где они были преподавателями (профессорами) университета в Гаване и советниками Министерства образования, передавали опыт организации системы высшего образования кубинским коллегам.

Для Молдовы профессор И.А.Козиков подготовил несколько кандидатов наук, среди которых отметим доцента, кандидата философских наук Валентину Стан, кандидата философских наук Елену Завтур и других.

Профессор Козиков был официальным оппонентом на защите докторской (доктор-хабилитат) диссертации В.В.Теоса, многолетнего заведующего кафедрой, ныне профессора департамента международных отношений факультета международных отношений, политических и административных наук Молдавского государственного университета.

Его студентами на философском факультете Московского государственного университета им. М.В.Ломоносова были доктор (доктор-хабилитат) политических наук, профессор Валерий Мошняга, кандидаты философских и политических наук, доценты Юлия Горинчой, Федор Спинеи, Татьяна Турко, Александр Бегу, Анатолий Чепрага и многие-многие другие посланцы солнечной Молдовы. Многие из них и сегодня продолжают свою научную и педагогическую деятельность в Молдавском государственном университете, других высших учебных заведениях Республики Молдова. Они несут дальше искру просвещения и познания, человеческое тепло и доброту, переданную им учителем - профессором И.А.Козиковым.

Говоря об Иване Андреевиче Козикове, известном российском педагоге и ученом, хотелось бы отметить несколько важнейших, сущностных качеств его личности.

Во-первых, это принципиальность. И в науке, и в жизни. Эти качества профессор Козиков неоднократно демонстрировал как в своих работах, так и в различных, часто непростых жизненных ситуациях. Это только в сказках и нравственных поучениях детям говорят, что «правду говорить легко и приятно». В реальной жизни, к сожалению, это не всегда так. Требуется и личное мужество, и умение пойти против течения, признанного «официального» мнения, и готовность поставить на кон и быть готовым потерять все... Активная гражданская позиция всегда характеризовали и характеризуют Ивана Андреевича Козикова.

В то же время это удивительно мягкий, открытый, доброжелательный, интеллигентный человек, который всегда рад общению со студенчеством. Он не только учит, но и сам постоянно учится у молодых, еще неоперившихся, но уже коллег. Он всегда находит с ними общий язык, гово-

рит с молодежью на равных, поднимая их до своего уровня знаний, педагогического мастерства.

Вспоминаем 2004 году, когда профессор И.А.Козиков был приглашен вместе с профессором из Германии на летнюю (октябрьскую) школу будущего политического лидера в курортном городке Вадул-луй-Водэ (Республика Молдова), которую организовывал факультет международных отношений, политических и административных наук Молдавского государственного университета при финансовой поддержке Фонда Фридриха Эберта (Германия). Блестящие лекции, огромная эрудиция, умение умно, тонко и аргументированно спорить, желание слышать и понять позицию о мире, Молдове, жизни и о личном, что волнует и тревожит молодых людей, граждан Республики Молдова, будущую политическую элиту нашей страны – все это в полной мере продемонстрировал профессор Козиков, открывая студентам-политологам многообразные стороны будущей профессии, и в то же время, грани своего таланта, своей личности.

Но больше всего удивили молдавских студентов не только профессионализм и открытость российского профессора, а умение «зажигать», красиво и интеллигентно проводить свободное время, развлекаться, радоваться жизни, быть одновременно простым и неординарным человеком, который может и пошутить, и посидеть со студентами *la un pahar de vorbă* (за стаканчиком доброго молдавского крестьянского вина). Нам запомнились, и честно скажем, мы завидовали белой завистью, когда видели светящиеся неподдельной любовью и счастьем глаза молдавских девчонок, участниц той летней школы, которые с огромной радостью и гордостью приглашали Ивана Андреевича на «Пеленицу», другие молдавские танцы. И уважаемый профессор никому не отказывал, выплясывал точно ему было 25 лет. Хотя возраст, конечно, уже был не тот, чтобы танцевать всю ночь. Но он танцевал. И как танцевал!

Российский гость впервые танцевал молдавские народные танцы, но он, и это главное, стремился понять, вникнуть, научиться, оказать уважение всем участникам вечера и, в целом, молдавскому народу. Вечное стремление проникнуть в суть вещей, познать их, сделать хорошо и лучше и здесь проявилось в полную силу.

Для выпускников и аспирантов разных поколений профессор Козиков является учителем, Учителем с большой буквы. Учителем не только в прямом смысле этого слова, но и учителем – живым примером бескорыстного служения науке, показывающим обществу и власти возможности философской и политической науки и, прежде всего, ее академической ветви.

И сегодня профессор Козиков продолжает работать профессором на полную учебную ставку. И как работать! Он и сегодня один из лидеров

кафедры и по количеству опубликованной за год научной продукции, и по качеству лекций, по дисциплине и отношению к любимому делу.

Сделано немало, но впереди дел еще достаточно. Мы верим, что профессор И.А.Козиков с его энергией и жизненной силой, настойчивостью и целеустремленностью, еще сделает много полезного и нужного для факультета, университета, своей родины - России, ее процветания и прогресса. Для дружбы между нашими странами и народами, для обучения, образования и воспитания подрастающего поколения.

Поздравляем
дорогого и уважаемого **Ивана Андреевича КОЗИКОВА**
с 90-летним юбилеем!

Желаем крепкого здоровья, счастья, творческого долголетия,
больших успехов на ниве науки и просвещения!

La mulți ani!
Sănătate, baftă și noroc!
Succese în toate!

Ваши благодарные ученики:

В.Ф. СТАН, кандидат философских наук, доцент;

К.А. ЗАВТУР, кандидат философских наук, доцент;

В.Г. МОШНЯГА, кандидат философских наук, доктор-хабилитат политических наук, профессор, “Emeritus”;

В.В. ТЕОСА, кандидат философских наук, доктор-хабилитат политических наук, профессор, “Emeritus”;

Ю.А. ГОРИНЧОЙ, кандидат философских наук, доцент;

Ф.В. СПИНЕЙ, кандидат политических наук, доцент;

Т.И. ТУРКО, кандидат политических наук, доцент;

А.И. КОЛАЦКИ, кандидат социологических наук, доцент.

65 DE ANI: VICTORIILE LUI VICTOR MORARU

Anii sunt treptele vieții pe care omul le urcă prin muncă asiduă, obținând cu fiecare pas noi izbânzi, întru realizarea năzuințelor și visurilor sale. Mici sau mari, aceste victorii vin să ateste rostuirea omului pe acest pământ.

Privind astăzi în urmă de pe piscul celor 65 de ani, Victor Moraru își amintește de anii copilăriei, când la 12-13 ani edita acasă o revistă pe care a numit-o „Viața” - o publicație manuscrisă de familie, în care se producea, împreună cu fratele Iurie, mai mic cu trei ani, nu numai în rol de redactori, dar și de reporteri, fotografi, paginatori și corectori. Chit că amândoi învățase a buchi-si literele de pe la 5 ani, fiind în stare să citească nu numai revistele și ziarele pe care le abonau părinții, dar și literatură artistică. Păstrează și acum la un loc aparte numerele acelea de revistă în care se regăsesc noutăți, interviuri și reportaje realizate cu părinții și buneii, cu rudele și vecinii, cât și fotografiile, producție proprie, sau decupate din ziare și reviste, imagini care făceau subiectul temelor lansate pe agenda familiei.

Elev eminent, activist cu spirit de inițiativă în școală, a avut mai multe propuneri de a-și continua studiile la instituții de învățământ superior de prestigiu din metropole, dar a ales, Jurnalismul de la Universitatea de Stat din Moldova.

Adept al sloganului *sempre in giro*, care în traducere din italiană înseamnă *mereu în mișcare*, Victor Moraru, după absolvirea USM, s-a manifestat în domeniul mass-mediei, activând / colaborând la mai multe publicații periodice: *Cultura, Literatura și Arta, Tineretul Moldovei*, concomitent cu aceasta făcând, între anii 1976-1979, doctoratul la Institutul de Limbă și Literatură al AȘM, unde în 1982 a susținut teza de doctor în filologie cu tema *Publicistica artistică contemporană moldovenească*.

După câțiva ani de activitate în cadrul Institutului de Limbă și Literatură al AȘM, a revenit la *alma-mater*, unde parcurge toate treptele carierei universitare: de la lector superior – până la profesor universitar și decan al Facultății, ultima funcție deținând-o, cu intermitențe, din 1992 până în 2004. Tot aici, în 2001, susține teza de doctor habilitat în științe politice cu tema *Mass-media și politica în societatea contemporană (studiu teoretico-analitic)*.

Alături de Valentin Beniuc și Valeriu Moșneaga, Victor Moraru este unul dintre primii doctori habilitați în științe politice din republică, care, de rând cu colegii săi, și-a adus contribuția semnificativă la constituirea și dezvoltarea direcției științifice noi – știința politică, căreia îi revine un rol deosebit în fundamentarea teoretică și practică a transformărilor democratice, desfășurate în ultimele decenii în Republica Moldova, în elucidarea dinamicii sistemului politic contemporan al Republicii Moldova, studierea impactului reformelor democratice asupra dezvoltării pluralismului politic și a societății civile, examinarea opor-

tunităților de valorificare a opțiunii de integrare europeană a Republicii Moldova, caracterizarea aspectelor de afirmare a Republicii Moldova pe arena internațională, dezvăluirea esenței fenomenului comunicării politice în societatea contemporană, etc. Pe parcursul anilor, Victor Moraru s-a manifestat, de fapt, drept unul din deschizătorii de drumuri în abordarea științifică a problemelor de ordin politologic, precum și în cooperarea internațională universitar-academică (inițind, printre primii în republică, o serie de proiecte internaționale).

Pe parcurs, paralel cu activitatea de director al Institutului Mass-Media și vice-rector al Universității Libere Internaționale din Moldova, cu exercitarea funcției de director al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM (2010-2013) sau, actualmente, în calitate de Coordonator al Secției Științe Sociale și Economice a AȘM, cât și în calitate de cadru didactic la Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a USM, profesorul universitar Victor Moraru a desfășurat o intensă muncă științifică pe multiple planuri – de promotor al științei, cercetător, manager al instituțiilor de cercetare, conducător de doctorat. Astfel, sub îndrumarea lui, 10 doctoranzi au obținut gradul de doctor în științe (politice sau ale comunicării). Diapazonul tematic al temelor de cercetare propuse studenților, masteranzilor și doctoranzilor ghidați de Victor Moraru, este extins, după cum multiaspectuale sunt interesele și preocupările sale științifice: funcționalitatea sistemelor politice contemporane; provocările democrației mediatice; particularitățile sferei politico-mediatică din Republica Moldova în perioada de tranziție democratică; resursele simbolice ale politicii, dezvoltarea pluralismului politic; fațetele proceselor migraționale; procesele de integrare europeană și relațiile internaționale / geopolitice ale Republicii Moldova ș.a.

De-a lungul anilor, activitatea științifică a lui Victor Moraru s-a sedimentat pe trei direcții: elaborarea de studii și articole de autor; coordonarea de ediții, studii tematice sau a materialelor de la diferite foruri științifice, cât și traducerea de manuale și studii din română în alte limbi sau viceversa.

Prin importanța lor tematică, prin originalitatea și modul de a vedea și trata problematica vieții social-politice din țară și a activității mass-mediei în contextul contemporan, atât lucrările științifice de autor cât și cele coordonate sau traduse de Victor Moraru, merită fiecare o atenție aparte, noi, aici și acum, limitându-ne doar la enumerarea titlurilor celor mai semnificative lucrări la care a contribuit dumnealui în calitate de autor / coautor. În numărul lor se înscriu monografiile și studiile *Mass-media vs politica* (2001), *Politica y comunicacion: conciencia civica, espacio publico y nacionalismo* (Madrid, 1999); *La République de Moldova: les enjeux du passé, du présent et de l'avenir* (2016); *Republica Moldova și Uniunea Europeană: dimensiunile cooperării* (2016); *Identità Nazionali e Leadership in Europa* (Roma, 2001); *Fațetele unui proces. Migrația forței de muncă din Republica Moldova în Italia* (2011); *Маятник миграции* (2012); *Mass-media din Republica Moldova, 2004* (2005); *Mass-media în*

re incertitudini și aspirații (2002); *Repere italiene: Relații literare româno-italiene din prima jumătate a sec. al XIX-lea* (1998) *Современная молдавская художественная публицистика* (1983).

Lucrările enumerate mai sus se adaugă culegerile de studii și articole științifice la care Victor Moraru a fost coordonator-editor, mobilizându-și colegii ntru realizarea inițiativelor sale. Menționăm doar câteva din cele 23 de titluri: *Realitățile politice și realitățile mediatice* (2014); *Europenizarea: fațetele procesului* (2013); *Migrație, Diaspora, Dezvoltare: noi provocări și perspective* (2016); *Republica Moldova: provocările migrației* (Seria „Migrația: probleme și oportunități”, 2010); *Societatea și comunicarea în tranziție* (Seria „Starea mass media”, 2008). Bun cunoscător al limbilor străine, Victor Moraru a tradus câteva lucrări relevante pentru știința politică: cartea politologului italian Domenico Fisichella. *Știința politică. Probleme, concepte, teorii* (Iași: Polirom, 2007), memoriile lui Ion Iliescu *România - renașterea speranței* (publicată în traducerea lui V.Moraru la Moscova, Editura Logos, 2002); monografia lui B. Gill Carroll *Dialogul civilizațiilor* (2012) ș. a.

Multe din cele peste 400 de lucrări științifice: monografii, studii, articole, recenzii, traduceri, care au văzut lumina tiparului la Chișinău, Roma, Madrid, Bruxelles, Lyon, Moscova, Sankt-Petersburg, Kiev, Lvov, Minsk, București, Iași, Sibiu, Arad, Galați s-au bucurat de aprecierea comunității științifice (dovadă sunt cele aproape o mie de citări înregistrate la lucrările lui Victor Moraru până la moment).

Din 2010 Victor Moraru este redactor-șef al „Revistei de Filosofie, Sociologie și Științe Politice” (ICJP al AȘM), membru al Colegiului de redacție al revistei „MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică)”, cât și ale altor reviste de profil din străinătate. Timp de 15 ani (2002-2017) a fost membru al Comisiilor de experți a Consiliului Național pentru Acreditare și Atestare, de mai mulți ani este președinte al Seminarului științific de profil din cadrul USM.

Multiaspectuală este activitatea lui Victor Moraru privind organizarea și desfășurarea forumurilor științifice în cadrul AȘM și peste hotarele țării. Astfel, fiind președinte sau vice-președinte al comitetelor de organizare, doar la Chișinău au fost desfășurate 20 de conferințe științifice naționale și internaționale. De menționat, că a prezentat rapoarte și comunicări în cadrul simpozioanelor, colocviilor și conferințelor științifice internaționale care au avut loc în Italia (între anii 1988-2018 - de 17 ori), în România (între anii 1994-2018 – de 27 de ori), în Rusia (între anii 1988-2017- de 9 ori), în Ucraina - de 5 ori, în Olanda - de 3 ori, în Turcia – de 2 ori, în Suedia, Canada, Grecia, Spania.

Victoriile obținute de Victor Moraru, pe parcursul carierei sale universitar-academice au fost apreciate după merit. În 2014 el s-a învrednicit de titlul onorific de „Om Emerit al Republicii Moldova”, iar în 2015 – de Ordinul „Steaua Italiei” în grad de Cavaler, cât și de mai multe distincții și premii în țară și în

străinătate. Din 2015 este membru de Onoare al Academiei Oamenilor de Știință din România.

Vara trecută una din fiice, care e stabilită cu traiul peste hotare, îmi povestea Victor Moraru, a venit cu întreaga familie în vacanță. Astfel, a avut posibilitatea să-l conducă pe nepoțelul Dorian de 7 ani prin cele mai interesante locuri din Moldova, spre amintire reușind să facă mai multe fotografii. Când i-a spus nepotul că vrea să facă o carte în imagini despre această vacanță, i-a oferit tot sprijinul. Așa au alcătuit în doi cu Dorian o carte de vreo 100 de pagini. Reve-dea atunci anii copilăriei sale, revista „Viața”. Când au început să o răsfoiască, zâmbetul îi luminează fața. Și lumina aceasta venea din convingerea că pentru Neamul Morarilor victoriile vor avea continuitate. Este și aceasta o împlinire a destinului Domnului Victor Moraru, membru corespondent al AȘM, profesor universitar, căruia, la ceas aniversar, îi urăm “La mulți ani”!

Mihai LESCU,
doctor în științe politice,
conf. univ.

**COMPARTIMENTUL
ISTORIA, TEORIA SI METODOLOGIA STIINTEI**

**FUNDAMENTAREA DEMOCRATICĂ A ORÂNDUIRII POLITICE
ÎN FILOSOFIA LUI MARSILIO DIN PADOVA**

Iulia GORINCIOI

Republica Moldova, Chisinau, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Departamentul Științe Politice și Administrative

Doctor in filosofie, conferențiar

The political and legal views of Marcilia from Padua, Middle Age thinker, shown in his creation «World's defender» have been analyzed in the article. The author of this creation denies the claims of catholic authority for political mastery in society. He considers that only the strong state and «Priest Roman Empire» headed by the king Lyudovic IV Bavarian, first of all, can introduce peace into disunity Middle Age Europe. Subjecting papacy's teachings and policy to the criticism Marcilia suggests reformation of state and church relations by limiting social functions and powers of priests. The main role, to his opinion, must be given to the landed gentry who could be elected by local believers. Priests must become the handhold of state power acting under the law. Together with it the state power must built a new model of law-making allowing all citizens to participate in law creation. Large democratic potential of the thinker's creation is in his longing to separate legislative and executive branch. Marcilia suggests to elect the governor for a definite term of office that has been unbelievable for Middle Age. Such Marcilia's from Padua opinion determined at large that time and became the premises for teachings of the later educational and church reformers of the sixteenth-eighteenth centuries.

În filosofia politică a epocii renașcente s-au manifestat câțiva gânditori cu numele cărora este legată tranziția de la vechea, medievală mintalitate politică la cea modernă. Și din acest punct de vedere rolul-cheie aparține lui Marsilio din Padova și lui Nicollo Machiavelli [12, p.392-402]. Este vast cunoscută în cercurile științifice opera politică a lui Machiavelli, în special lucrarea lui „Principile”. Nu mai puțin cunoscută este și lucrarea lui Marsilio din Padova „Defensor pacis”, care astăzi, cu părere de rău, este pomenită tot mai rar. Dar anume despre această lucrare și autorul ei papa Climente al VI-lea spunea, că nu a cunoscut eretic mai periculos decât autorul ei Marsilio din Padova [9, p.13].

Italia de nord, numită pe atunci *regnum Italicum*, de unde provenea Marsilio, era la începutul secolului XIV o arenă de luptă înverșunată între Sfântul Imperiu

Roman și papalitate. La rândul său, papalitatea suporta la acel moment de existență nu cele mai favorabile clipe. Punea amprenta pe autoritatea papalității și schimba-re în 1309 a reședinței din Roma la Avignon, unde Papii încercau să-și găsească adăpostul și siguranța vis-a-vis de lupta crâncină dintre guelfi și gibelini. Guelfii și Ghibelinii au fost două grupuri politice adverse, constituite în timpul luptei pentru investitura dintre papi și împărații germani, purtate în Italia în decursul secolelor XII-XIV. Detrona autoritatea papei, pe atunci Ioan al XXII-lea, și modul imoral de viață, despre care marele gânditor umanist Dante menționa, că este o fire desfrânată, lăcomasă, zgârcită, de o cruzime nemărginită [5, p.16]. De fapt, trecând în Avignon, curtea papală imediat a purces să-și amenajeze reședința după obiceiul deprins. Despre aceasta Francesco Petrarca menționa revoltător, că aici domină moștenitorii pescarilor săraci din Galileia, care într-un mod inexplicabil și-au uitat originile și modestia strămoșilor, îmbrăcându-se în haine purpure de lux și îngreunându-se cu aur [6, p.269].

Principalul adversar al lui papa Ioan al XXII-lea era Ludovic Bavarezul. Conflictul dintre acești doi era unul vechi și pornește cu învingerea lui Frederic de Austria în luptă pentru coroana imperială, când intră în conflict deschis cu papa Ioan al XXII-lea. În apelația sa de la Sachsenhausen Ludovic Bavarezul nega dreptul papei de a se implica și așa impune voința în rezolvarea problemelor ce țin de puterea politică în Sfântul Imperiu Roman, iar papa ca reacție îl excomunică de la biserica catolică învinuindu-l în erezie. Cu aceasta “ereticul” nu se liniștește și întreprinde în 1329 un pas curajos, ieșit din orice limită: el însuși îl învinuiește pe papa Ioan al XXII-lea în erezie.

Împăratul este susținut în această învinuire a papei în erezie de către Wiliam Occam și Marsilio din Padova. Prin jurământul de fidelitate împăratului Occam declara, adresându-se lui Ludovic Bavarezul: *tu mă aperi cu sabia, iar eu te voi apăra cu cuvântul*. Marsilio din Padova ataca și el doctrina petrină sau *plenitudinii puterii*, aceea după care toți papii sunt urmașii celui dintâi între apostoli, ai Sfântului Petru, de la care au primit funcția de conducere a Bisericii. Pe aceasta se bazează pretenția papilor ca fiind superiori tuturor puterilor civile. Filosoful Italian consideră, că această doctrină este fondată pe o lectură eronată a Evangheliei, deoarece Christos n-a dat nici o putere coercitivă apostolilor. Episcopii sunt egali între ei. Dacă ei sunt plasați unul deasupra celuilalt, aceasta e doar din motive organizatorice [8, p.162]. În lucrarea sa *Defensor pacis*, Marsilio contesta primatul lui Petru, menționând că apostolul nu fusese niciodată la Roma, așa încât, întâietatea episcopului Romei nu era de natură divină, iar papa nu avea niciun drept să aleagă sau să demită un împărat.

În secolele XII-XIII doctrina *plenitudinii puterii*, sub influența conflictului dintre papi și imperatorii Sfântului Imperiu Roman, capătă un al doilea aspect – de acum în colo Papii de la Roma se identifica unu doar ca liderii spirituali ai creștinismului, dar și ca deținătorii puterii laice depline, pe care ei o deleagă prinților, lăsă-

ndu-și dreptul de a o revoca. Evident, că rolul atribuit de către Ludovic Bavarezul lui Marsilio din Padova era nu mai puțin important în materie spirituală. Acest lucru era de așteptat, așa cum lucrarea lui Marsilio din Padova "*Defensor pacis*", scrisă în 1324 a devenit un argument serios în favoarea puterii imperiale ca dominantă peste puterea papală. Scopul lucrării "*Defensor pacis*" era de a respinge doctrina plenitudinii puterii și a se consacra problemei păcii și eliminării conflictelor. Gânditorul conștientizează că asigurarea păcii e posibilă doar în dimensiunea legii, al cărui principal scop constă în justiția civilă și în avantajul comun. Niciun guvern, chiar dacă este legitim, nu poate governa fără a face apel la legi.

Din punct de vedere structural lucrarea lui Marsilio din Padova "*Defensor pacis*" se constituie din trei compartimente ne proporționale ca volum. Printre ele rolul-cheie aparține primii părți, în care autorul încearcă să respingă autoritatea papei cu ajutorul argumentelor rațiunii. Principalul izvor de inspirație pentru Padova servește "*Politica*" lui Aristotel, tradusă în limba latină câteva decenii mai devreme de către Wiliam din Merbeke. Marsilio din Padova în deplin accord cu Aristotel [18], arată că oamenii dorind să realizeze o viață a bunăstării se unesc în comunități, cea mai superioară fiind "*communitas civile*", adică statul.

Pentru a da o închipuire transparentă provenienței și structurii statului, Padova aderă la interpretarea comparativistă a organismului statal cu cel al ființei, influențat desigur de Aristotel. Din textul filosofului grec, Marsilio scoate un mit – acela al animalului, care se află la baza vizunii organice a statului. Statul e conceput, ca și la Aristotel, ca o ființă vie, înclinată spre a-și urmări propriile interese și a-și procura mijloacele necesare pentru realizarea lor. Statul nu mai e subordonat adversarului suprem și absolut al său - Bisericii. Statul e considerat un tot întreg, al cărui scop ultim - ținta autoconservării și echilibrului - precede interesele fiecărei părți. Pentru Marsilio armonia statului coincide cu justiția. El afirmă, că așa cum ființa asemeni corpului viu, compus din părți componente, ce realizează anumite sarcini și asigură funcționarea întregului organism, așa și statul, corpul căruia este poporul, este compus din mai multe pături sociale, care îndeplinesc anumite funcții, garantând buna funcționare a societății [9, cap.I].

Spre deosebire de marea majoritate a contemporanilor săi, care continuau să-și închipuie statul ca exclusiv monarhii, filosoful nostru determină acest institut social și ca un anumit număr de orașe și provincii, similare după forma de guvernare. Centrul principal al statului laic al lui Marsilio este legiuitorul - cauza primă, eficientă a legii". Acesta se identifică mereu cu universalitatea cetățenilor sau cu reprezentanța lor, care instituie *pars principans* conducătoare, monarhul sau organul care guvernează și decide, având putere coercitivă, dar mereu fiind mandatat și limitat de popor. Aici se reflectă experiența politică a lui Marsilio care provenea din Padova – mare oraș din nordul Italiei, unde puterea aparținea tuturor cetățenilor, întregii societăți, numită de Marsilio "*legislator humanus*". În viziunea gânditorului, legiuitorul delegă împuternicirile sale unor indivizi sau unor părți ale comunității.

Așa, de exemplu, principiile este partea guvernamentală a corporației civile, este ales și se subordonează “*legislaturului humanus*”, altfel spus – poporului. Statul, definit ca “*communitas perfecta*” - societatea umană autosuficientă și perfectă, fundamentată pe experiența și rațiunea umană, tinde spre o viață bună și foarte bună. Forma de guvernare a acestui tip de societate trebuie să fie monarhia electivă, care permite poporului activ să participe la viața politică. Prezența frecventă în lucrarea filosofului italian a termenilor “*alegeri*”, “*alegeri libere*”, “*alegeri generale*” demonstrează, că Marsilio tinde să fundamenteze democratic orânduirea social-politică. Din această perspectivă gânditorul î-și elaborează concepția politică cu scopul de-a distruge întreg sistemul dominației papale, inclusiv și teoria dreptului canonic.

Important este de menționat, că vorbind despre conlucrarea dintre monarh și popor, autorul tractatului “*Defensor pacis*” preferă să-i numească pe locuitori regatului cetățeni, care dispun de drepturi de participare în constituirea puterii supreme în stat. Marsilio nu socoatepotrivită moștenirea puterii, așa cum urmașii celui mai merituos monarh adesea î-și denaturează dorința de putere. În viziunea lui poporul î-i va promova la cele mai înalte funcții doar atunci când ei vor demonstra înțelepciune de a învăța și a deprinde de la tatăl lor lucruri frumoase în politică. Iată de ce el preferă în locul monarhiei ca formă de guvernare moștenită monarhia electivă ca formă de guvernare prin alegere a celor mai demni și merituosi.

Totodată, după cum menționează Marsilio din Padova, conducătorul cărui poporul î-i încredințiază puterea, neapărat trebuie în activitatea sa să se sprijine pe lege. Existența unei reguli de activitate, oricum s-ar numi ea - „statut sau chiar obișnuință”, ca bază a oricărui guvern civil, e pentru Marsilio un principiu de la sine evident. Cum deja pusese în lumină Aristotel, orice comunitate perfectă se bazează pe aceleași principii. Termenul de „lege” se împrumută, totuși, unei mulțimi de semnificații:

- în primul rând, înseamnă o înclinație naturală senzitivă spre orice acțiune sau pasiune [9, cap.X], ca și cum, de exemplu, spunem că trupul urmează legi diferite de cele ale minții;

- în al doilea sens, “legea” indică orice obișnuință productivă și, în general, orice formă existentă în minte, a unui lucru care se poate produce și din care derivă formele lucrurilor produse în artă, ca și cum am spune că această lege dată este legea casei;

- în al treilea sens, termenul „lege” indică regula care conține avertismente pentru actele umane impuse în așa fel, încât să fie ordonate pentru gloria sau pedepsirea în lumea viitoare, ca și când se spune „pentru că s-a transformat sacerdoțiu, e necesar să se schimbe și legea” [14, cap.VII, p.12].

Filosoful evidențiază, că puterea legitimă trebuie să guverneze just și corect. Noua concepție filosofico-politică, promovată de Marsilio din Padova, este o teorie a puterii civile, care pune în prim plan principii politice proprii constituționalismului modern, iar primul dintre toate este *guvernarea legii*. Legitimitatea legilor pro-

vine din consensul poporului, numit și “*legislator humanus*” [8, p.163]. Iată de ce locul central în lucrare autorul î-l atribuie *legislatorului*. Scoaterea legii de sub autoritatea bisericii și punerea ei în slujba societății civile este un mare merit a lui Padova. „Apărătorul păcii” face distincția, în mod analog, dintre legea divină și legea umană. Datorită legăturii între lege și rațiune, tradiția medievală respinge ideea unei legi injuste. Marsilio din Padova consideră însă că nu rațiunea instituie legea, ci forța coercitivă. De aceea, doar faptele interzise de legea umană pot fi pedepsite, iar legea divină în această lume nu este deloc lege [8, p.161]. Marsilio, vorbind despre lege, introduce una din cele mai importante inovații conceptuale ale sale: în tradiția gândirii politice și juridice, întâlnită în dreptul roman și apoi în Evul Mediu, în dreptul canonic, conceptul principal este cel al legii naturale, întărită de o origine divină. Marsilio, în schimb, definește legea ca fiind precept coercitiv legat de o pedeapsă sau o recompensă de atribuit pe acest pământ, adică de o sancțiune, ce unește conceptul de lege de cel de sancțiune și de aplicabilitate imediată. El restrânge noțiunea de lege numai la sfera umană, excluzând-o pe cea divină, caz mai degrabă unic decât rar în Evul Mediu. În realitate, legea divină e și ea sancționată, dar dă premii și pedepse nu în viață de zi cu zi, ci, mai curând, în afara timpului, într-o lume suprapământescă. O lege este exact așa, dacă o voință o emană și are puterea de a face să fie respectată, amenințând cu pedepse în cazul în care asemenea lege ar fi încălcată. Datoria de a institui legile – considerate de rațiunea umană drepte și folositoare pentru comunitate – revine poporului, întregului corp de cetățeni sau părții sale precumpănitoare, așa numita *pars valentior*. Această majoritate poate fi înțeleasă în sens cantitativ, dar în special calitativ: e vorba de deținătorii calităților cele mai bune. De aceea, sursa puterii este poporul, care poate hotărî să încredințeze sarcina guvernării unui principe înzestrat cu forța capabilă să garanteze pacea, adică un principe care să fie apărător al păcii fondată pe respectul față de legi.

Cugetând despre tipurile de legi, Marsilio clar delimitează două aspecte de concepere a lor – care au fost definite ca *aspectul material și aspectul formal al legii* [9, cap.I]. Din punctul de vedere al interpretării aspectului material – legea definește lucrurile din perspectiva echității / inechității, dreptății / nedreptății. Altfel spus, sub aspect material, legea este știința sau doctrina dreptății și a beneficiului civil. Sub aspect formal, ea reprezintă comanda coercitivă [8, p.161]. Legea în sens propriu al cuvântului este definită de Marsilio ca normă, ca indicație, ca regulă formulată de legislator și pentru încălcarea căreia sunt prevăzute și anumite tipuri de pedeapsă. Legea este un discurs sau o expresie care se naște dintr-o anumită prudență sau din înțelegerea politică, altfel spus, o ordonanță făcută din prudență politică în legătură cu lucrurile drepte sau avantajoase și care are forță coercitivă.

Pentru Padova se pare ne prioritară și chiar ne dorită transmiterea puterii legislative unui singur om sau unui cerc îngust de persoane, așa cum ei pot să se gresească și să adopte legi proaste. Marsilio repetă de mai multe ori, că voința legisla-

tivă trebuie să aparțină întregii comunități sau părții celei mai puternice și impunătoare a ei. *Sursa întregii puteri politice și a legii este poporul*, printre drepturile căruia se numără și acela de a-și alege conducătorul. Autoritatea supremă a bisericii în morală și în doctrină ar trebui investită unui *conciliu general* reprezentativ al tuturor credincioșilor – popor și clerici. Funcția Bisericii și a preoților este, pur și simplu, spirituală și constă în a cunoaște și a învăța ceea ce trebuie crezut, făcut sau evitat pentru a deține sănătatea externă. În caz de divergențe în aceste probleme de credință, autoritatea supremă este, după Marsilio, conciliul general, care simbolizează comunitatea creștinilor, și nu Papa.

Mai mult decât atât, Marsilio din Padova ca gânditor politic încearcă să democratizeze și administrarea funcțiilor eclesiastice prin intermediul acestui conciliu și să-l plaseze pe papa inferior acestui conciliu [1, p.433; 15, p.114]. Funcția spirituală a Bisericii, după el, nu legitimează conferirea unei puteri coercitive nici Bisericii și nici papei. Acestea nu trebuie să amenințe cu pedepse temporale, fizice și excomunicări. Așadar, este nejustificată pretenția papală de exercitare a puterii sale asupra împăratului și a demnitarilor săi. Asemenea pretenție nu poate să genereze decât o formă de conflict între Biserică și puterea civilă, necunoscută la Aristotel, dar care tulbură în mod periculos pacea. În realitate, atât membrii comunității civile, cât și membrii clerului trebuie să fie supuși legilor civile, nici mai mult, nici mai puțin, decât laicii. Nu este surprinzător faptul că tezele lui Marsilio au fost condamnate vehement de Biserică în 1327, pentru conținutul lor exclusiv laic, iar filosoful a fost condamnat arderii pe rug.

Marsilio din Padova este convins, că guvernământul nu are origini supranaturale, ci provine în mod natural din nevoile celor guvernați prin alegerea conducătorului [8, p.161]. De fapt, aceste cugetări constituie analiza statului ca rezultat al contractului social și reflectă orientarea prioritar republicană a lucrării, iar autorul ei se impune ca primul promotor în istoria medievală a ideii provenienței statului prin contractual social. Substituirea suveranului de către popor, în calitate de ade-vărată sursă a puterii, insistența în ceea ce privește toleranța religioasă, reducerea clerului de la o ierarhie care domina viața oamenilor la un minister în serviciul acestora, toate acestea, expuse în cele mai mici detalii, constituie o profecție așa de îndrăzneată, ce nu are egal în istoria gândirii umane.

În forma de guvernare pe care o descrie ca perfectă gânditorul italian evidențiază ca esențială împărțirea puterilor în stat între puterea legislativă, executivă și judecătorească, precum și rolul indispensabil al societății civile în alegerea conducătorilor. Conducătorul suprem – fie monarh sau președinte – are o putere limitată, care ajunge uneori să fie simbolică. Padova promovează ideea statului ca factor de menținere a ordinii și liniștii și de respectare a legii [8, p.162].

Defensor pacis e prima carte care răstoarnă procedeul și care consideră Biserica drept oficiu al statului în toate problemele de interes pământesc. *Defensor pacis* e prima carte, în toată această lungă controversă, care neagă clerului orice auto-

ritate de constrângere, spirituală sau temporală, directă sau indirectă. De aceea, lucrarea lui Marsilio din Padova *Defensor pacis* trebuie să fie considerată o adevărată piatră de temelie, nu numai în istoria conflictului dintre Biserică și Stat, dar și în dezvoltarea globală a gândirii politice. Totodată putem afirma cu mare probabilitate, că concepția politico-juridică a lui Marsilio din Padova a servit ca impuls în constituirea teoriei politice a lui William Occam. Dacă până la 1324 în scriirile lui Occam nu se întâlnește afirmații evidente antibisericești, atunci în “*Dialoguri*” editate mai târziu autorul în mare parte expune idei solidare cu cele ale lui Padova. Ambii gânditori analizează întrebarea dacă Christos a transmis apostolului Petru puterea peste ceilalți ucenici și ambii răspund negativ la întrebare: *Christos n-a dat nici o putere coercitivă apostolilor*. Tot odată se poate fixa o impunătoare asemănare textologică a lucrărilor acestor doi, ceea ce presupune folosirea unuia și aceluiaș izvor informativ de către ambii gânditori [13].

Cert este că “*Defensor pacis*” apare și în calitatea unui izvor spiritual principal al mișcării reformiste. Mai mult decât atât, anume Marsilio și nu Machiavelli, sau Wiclif, sau Erasmus a constituit fundamentul ideologic al Reformației anglicane [9]. Thomas Cromwel, ideologul principal al acestei mișcări și consilierul principal al lui Ghenrih al VIII-lea, cunoștea foarte bine opera lui Marsilio “*Defensor pacis*”, fiind și unul din inițiatorii traducerii în limba engleză și editării operii lui Padova “*Defensor pacis*”. Trebuie să subliniem, că sentimentul antipapal al lucrării se combină foarte reușit cu atmosfera spirituală a Angliei epocii reformației, iar idealul priorității puterii laice peste cea sacerdotală exprimă și punctul de vedere al lui Cromwel în intenția reflectată de ideea constituirii unui stat centralizat puternic.

În general, ideea lui Marsilio din Padova, că puterea laică trebuie să controleze absolut tot ce ține de viața politică internă a statului, nu putea să nu placă lui Cromwel. Adevărat, că unele constatări ale lui Padova totuși au fost concretizate la situația specifică Angliei de atunci. De exemplu, în traducere a fost exclus compartimentul despre pedepsirea de către popor a guvernatorului-despot [20]. Mai mult ca atât, viziunile lui Marsilio erau departe de a fi absolutiste, cu toate că el admitea guvernarea unei singure persoane, darnumai în situații excepționale.

Tractatul “*Defensor pacis*” a influențat, de asemenea, și evoluția de mai departe a teoriei social-politice. Marsilio din Padova a mers mult mai departe de teoriile medievale, care dădeau prioritate sau papalității sau reeșeau din paralelismul puterii laice și sacerdotale. În opera sa politică el convingător a demonstrat independența și autosuficiența puterii laice de cea sacerdotală în rezolvarea tuturor problemelor interne ale statului. Arătând la rolul voinței comunității în definirea și respectarea legilor, el totodată a constituit fundamentul pentru *teoria contractului social*, iar diferențiind aspectul material și formal al legii a atras atenția asupra studiului real al procesului legislativ.

Astfel, odată cu reformatorii, s-a distrus definitiv însăși ideea de putere politică a Bisericii și a ierarhiei sale. Statul - marele câștigător al Reformei - de acum

înainte, va deține “cheile puterii”. În această perspectivă, doctrina lui Marsilio din Padova a însemnat mai mult decât o simplă presimțire a răsturnărilor de mai târziu. În ciuda caracterului ei puternic medieval, concepția politică a lui Marsilio din Padova a fost, după expresia reușită a lui Jeannine Quillet, o anticipație foarte îndrăznească [14, p.95] a filosofiei politice modern, iar autorul ei un mare profet al timpului său și precursor al aproape fiecărei teorii politice semnificative [8].

Bibliografia

1. Gewirth A. Marsilius of Padua, The Defender of the Peace. - Volume I. Marsilius of Padua and Medieval Political Philosophy. - New York: Columbia University Press, 1951
2. Афанасов Н., Павлов А. Секулярная политическая теология Марсилия Падуанского. // Логос, том.25, Nr.6, 2015, с.44-67
3. Булдакова Е.В. “Defensor pacis”: путь к десакрализации власти. // Древности. - Харьков, Харьковский национальный университет им. В.Н.Каразина. 2015, Nr.13, p.77-84
4. Фёдоров С.Е. Универсализм vs этноцентризм: империя и монархии к исходу средних веков. // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – Москва. 2012, Nr.6, p.176-189
5. Гергей Е. История папства. - Москва: Republica. 1996. 464 p.
6. Норвич Д. История папства. – Москва: AST, 2014. 606 p.
7. Ключко Б.И. Концепты духовной власти из трактата Марсилия Падуанского “Защитник мира”. // Вестник С-Пб.ГУ, Сер.2. 2015, Вып.2, p.133-140, <http://docplayer.ru/49676219-B-i-klyuchko-zakonodatel-v-traktate-marsiliya-paduanskogo-zashchitnik-mira.html> (accesat 19.05.2018)
8. Maga M. Filosofia politică a lui Marsilio din Padova, <http://sita.ftcub.ro/studiitomiste/2002/09-Maga.pdf> (accesat 19.05.18)
9. Marsilius of Padua. The Defender oft he Peace. / Ed. and. transl. by A.Brett. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005
10. Лупарев Г.П. Политико-правовые воззрения Марсилия Падуанского. // Вопросы государства и права, http://elibrary.kz/download/zhurnal_st/st4604.pdf (accesat 19.05.2018)
11. Тлеппа Ш.В. Защитник государства и реформатор церкви. // Государство и право, Nr.4(69), 2015, с.104-108
12. Paul S. The nfluence of Marsilius of Padova on XV the Century Conciliarism. // Journal of the History of Ideas. 1962, Vol.23, Nr.3.
13. Sikes J.G. A Possible Marsilian Source in Ockham. // The English Historical Review. 1936, Vol.51, Nr.203, p.496-504
14. Sfântul Paul. Scrisoare către Evrei, VII, <https://www.bibliaortodoxa.ro/noul-testament/22/Evrei> (accesat 28.05.2018)

15. Quillet J. Cheile Puterii în Evul Mediu, trad. M.Pavel, pref. Ș.Papacostea. – București: Editura Corint.- 2003
16. Dinulescu C. Marsilio de Padova – precursor al statului modern. // Studii și articole, p.289-295, http://www.istoriecraiova.ro/wp-content/uploads/2015/03/ANALE_2006_FULL-TEXT.pdf (accesat 29.05.2018)
17. Rendina C. Papii. Istorie și secrete, traducere și note de R.Gâdei. - București: Editura All, 2003
18. Platon F.A. Impactul aristotelic asupra gândirii medievale a Occidentului latin (I). // Anuarul Institutului de Istorie “A.D.Xenopol”. – I ași, 1993, Nr.XXX. p.215-235
19. Platon F.A. Impactul aristotelic asupra gândirii medievale a Occidentului latin (II). // Anuarul Institutului de Istorie “A.D.Xenopol”. - Iași, 1994, Nr.XXXI. p.155-169.
20. Зеленский О.А. Исторический контекст и значение политической философии Марсилия Падуанского. // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история: сб. ст. по материалам XLI-XLII международной научно-практической конференции №9-10 (40). - Новосибирск: СибАК, 2014, <https://sibac.info/conf/social/xli/39600> (accesat 19.05.18)

07.06.2018

COMPARTIMENTUL
GUVERNAREA POLITICĂ ȘI ADMINISTRAREA PUBLICĂ

**O ANALIZĂ A PRACTICILOR DE SPONSORIZARE A
LUCRĂTORILOR MIGRANȚI ȘI LIMITĂRILE DREPTURILOR
SOCIALE CAUZATE DE ACESTEA**

Mihail CEBOTARI

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de drept
Doctorand

The sponsorship requirement for labor migration is widely used worldwide. It might be necessary to have an employer/sponsor for the migrant worker when applying for a seasonal work program like H2A in USA. Or when applying for a longer term visa like Tier 2 visa for UK. Or even when applying for specialised and long term migration programs for highly qualified workers like Blue Card for EU or H1B visa for USA. The requirements of sponsorship, and their impact on human rights are widely criticised by migrant rights protection organisations. They are recognised to contribute to infringements and limitations of workers rights and abuse from potential employers. This article intends to study the functionality and impact of sponsorship practices and how they affect social rights of migrant workers. Also the research intends to propose some solutions to identified problems, which national authorities could consider.

Cerința de sponsorizare a lucrătorului migrant este înaintată de legislația multor țări, ca regulă cerința de sponsorizare implică asumarea de către angajator a anumitor obligații față de persoanele pe care acesta le invită în țara de destinație pentru prestarea anumitor munci sau pentru angajare. Această responsabilitate include, oferirea unui loc de muncă și a unui salariu conform legii cât și deseori responsabilitatea de a urmări ca lucrătorul migrant să nu încalce regimul de ședere al țării de destinație. Iar în caz de nerespectare a acestuia, obligația de a suporta cheltuielile de părăsire a statului de către lucrător.

Am putea spune că legislația majorității statelor cere ca un angajator să își asume anumite obligații pentru lucrătorul care îl aduce. Pentru prezentul articol însă, reprezintă interes cazurile când angajatorului îi sunt oferite atribuții semnificative de control a șederii și activității migrantului.

Imigrarea de muncă pe bază de sponsorizare s-a dovedit a fi mai eficientă, ca mecanism administrativ de gestionare a migrației, decât programele de muncitori oaspeți din Europa anilor 1960-1970. De exemplu, cerințe restrictive

de sponsorizare au fost și sunt utilizate de țările golfului, unde 80% din populația țării o pot constitui migranții. Această eficiență se manifestă prin posibilitatea statului de a importa forța de muncă atunci când are nevoie de ea și de a solicita plecarea lucrătorilor în orice moment. În contextul recente crize migraționale, nu este de mirare că și unele țări din occident implementează total sau parțial un model restrictiv de sponsorizare. Spre exemplu Marea Britanie, în anul 2012, a adoptat un model controversat de sponsorizare a lucrătorilor casnici care vin în această țară [10, p.6].

Pe de altă parte posibilitatea controlului mai eficient a migrației forței de muncă vine la un preț destul de mare, cel al limitărilor și încălcărilor drepturilor lucrătorilor migranți. Ori citându-l în acest sens pe scriitorul suedez, M.Frisch, care a menționat cu privire la programele lucrătorilor oaspeți: Am vrut lucrători, dar am adus oameni în schimb.

Scopul prezentului articol este de a face o succintă caracteristică a vizelor și permiselor de muncă ce implică cerința de sponsorizare a lucrătorilor cât și a impactului acestei cerințe asupra drepturilor sociale.

Condițiile de sponsorizare sunt utilizate atât în raport cu lucrătorii necalificați cât și față de cei cu calificări înalte. În ceea ce ține sponsorizarea lucrătorilor înalt calificați, poate fi menționat exemplul Marii Britanii, care are o cerință universală cu privire la sponsorizare, atât față de lucrătorii înalt calificați (viza Tier 2) cât și cei temporari (viza Tier 5).

În SUA, cerința de sponsorizare pentru lucrătorii înalt calificați e cerută de viza H-1B, care este utilizată în special pentru aducerea forței de muncă calificate: Statele Unite au început programul H-1B în 1990 pentru a aduce muncitori cu înaltă calificare în ocupații de specialitate pentru a umple golurile în oferta de muncă internă. Numărul vizelor H-1B este limitat în fiecare an, în prezent acesta ajungând la 65.000 [11, p.5].

În practica aplicării vizelor H-1B, s-au întâlnit mai multe probleme. Astfel lucrătorul adus pe acest tip de viză poate aplica ulterior la un card verde pentru obținerea unui permis de ședere în SUA, sau chiar pentru cetățenia acestui stat. Pe de altă parte, în cazul pierderii locului de muncă lucrătorul va fi impus să se reîntoarcă în țara sa de origine. Aceasta oferă o pârgie semnificativă de control asupra angajaților din partea companiilor-sponsori.

Un caz interesant examinat de către instanțele din SUA, cu privire la această viză este cazul *Siebel Systems*. Față de această companie a fost depusă o acțiune colectivă în instanță, de către 800 de angajați, dintre care mulți erau muncitori cu H-1B. Dintre detaliile semnificative ale cazului pot fi menționate: muncitorilor le-au fost atribuite sarcini insurmontabile care urmau a fi realizate în termeni restrânși. Rezultatul a fost suprasolicitarea, lipsa de somn și probleme de sănătate, inclusiv pierderi de sarcină. Siebel a angajat lucrători H-1B, în principal din China, Vietnam și India. Compania a preferat lucrătorii străini, deoarece

erau recunoscători să vină în Statele Unite, sperând să primească o carte verde, nu ar fi putut sau nu ar fi vrut să se plângă de condițiile de muncă joase și ar fi lucrat "din greu". Compania Siebel considera că muncitorii nu se vor plânde din cauza amenințării că și-ar pierde locul de muncă și vor fi nevoiți să se întoarcă acasă. În cele din urmă, muncitorii s-au adresat în judecată pentru încălcări cu privire la salarizare și programul de muncă. Părțile au ajuns la un acord de împăcare pentru suma de 27,5 milioane de dolari, pentru cei aproximativ 800 de "ingineri software" sau "ingineri software de rang înalt" care au fost clasificați greșit ca salariați care nu erau eligibili de a fi remunerați pentru orele suplimentare [11, p.9].

Într-un articol foarte detaliat, dedicat funcționării vizelor H-1B, M.L.Ontiveros, menționează mai multe încălcări frecvente comise de sponsori: salariul calculat incorect, furtul salariilor, stabilirea daunelor de încetare [11]. De exemplu, referitor la daunele de încetare, autorul menționează, exemplul unui lucrător venit din India: Odată ce o persoană ca Sanjiv primește o viză H-1B, ar putea fi obligat să semneze un contract prin care promite să plătească companiei de recrutare o varietate de taxe, inclusiv daune de încetare a contractului, dacă nu lucrează până la încheierea contractului. Daunele de încetare stipulate în contract, în general, variază între \$10.000-\$30.000 [10, p.20].

Și programul UE "Blue Card" are anumite cerințe specifice unor relații de sponsorizare. Iată ce menționează în acest sens Steve Peers, expert Britanic în Drept European: În primul rând, pentru primii doi ani de angajare legală ca posesor de Blue Card, deținătorii sunt limitați la locurile de muncă, care îndeplinesc criteriile inițiale de admitere. Ei nu își pot schimba angajatorii fără autorizarea prealabilă a autorităților naționale, precum și orice modificări care afectează condițiile de admitere urmează a fi obiectul unei comunicări prelabile sau, dacă e prevăzut de legislația națională, unei autorizări prelabile [6, p.396]. Iar conform art.13 a Directivei, ce reglementează sistemul "Blue Card", Cartea Albastră va fi retrasă dacă lucrătorul se va afla în perioadă de șomaj timp de 3 luni fără să își găsească un loc nou de muncă [1].

În cazul lucrătorilor migranți temporari reștrângerile sponsorizării sunt și mai mari, de exemplu în cazul vizelor de muncă din sectorul non-agricol H2B din SUA, dacă lucrătorul își pierde locul de muncă, el este obligat să părăsească teritoriul SUA [4]. Cerințe similare există și în cazul vizelor H2A, pentru SUA, pentru munca temporară în sectorul agricol.

În cadrul unui studiu cu privire la funcționarea programului H2A în SUA, realizat de sindicatele din agricultură din SUA, se menționează mai multe probleme cauzate de cerințele de sponsorizare, inerente acestui tip de viză. Printre acestea pot fi citate: solicitarea de plăți pentru participare în program de către recrutori - majoritatea lucrătorilor H2A sosesc în Statele Unite cu datorii semni-

ficative. Unii au plătit până la 11.000 de dolari pentru șansa obținerii unui loc de muncă [14, p.23].

Un caz bine cunoscut este *Global Horizons Manpower*: În perioada 2004-2005, compania a adus mai mult de 400 de lucrători thailandezi H2A la fermele din Hawaii și Washington, cu promisiuni de angajare pe termen lung, i-a forțat să plătească datoriile de recrutare de până la 21.000 de dolari și i-a ținut în condiții de muncă forțată. Potrivit unei acuzații înaintate de Departamentul de Justiție, Schema Global Horizons este cel mai mare caz de trafic de persoane din agricultura din SUA, dar nu este nicidecum un caz unic de abuz la recrutare. Atâta timp cât programul H2A permite crescătorilor să se bazeze pe recrutorii străini nereglementați, datoriile aplicate lucrătorilor, teama și traficul ilegal de persoane vor fi unele dintre consecințele inevitabile ale programului [14, p.23].

În cadrul aceluiași raport se menționează că odată ce fermierul începe a angaja lucrători în cadrul H2A, acesta nu mai angajează forța de muncă din SUA din următoarele motive:

1. Cei mai mulți muncitori H2A provin din țări afectate de crize economice și de sărăcie. Ei sunt dispuși să accepte salariile și condițiile de muncă pe care muncitorii din SUA nu le-ar accepta.

2. Angajații H2A au statut limitat, non-imigrant și nu pot rămâne în SUA dincolo de termenul de muncă al unui anumit angajator, sunt legați de angajator și pot lucra numai pentru acel angajator. Cei mai mulți ezită să raporteze abuzurile, deoarece angajatorii pot declanșa în mod liber (și deporta) "tulburătorii" sau pot decide să nu îi recruteze din nou.

3. Angajatorii pot "alege" o anumită demografie a lucrătorilor. Guvernul nu a încercat să aplice legile antidiscriminare din SUA pentru recrutarea angajaților străini de către angajatorii H2A în străinătate.

4. Angajatorii H2A sunt scutiți de plata contribuțiilor de securitate socială și a șomajului la salariile lucrătorilor.

5. Angajatorii pot evita cererile salariale de pe piața muncii. Astfel, ratele salariale minime și alte măsuri de protecție a locurilor de muncă necesare programului H2A devin de obicei maximul pe care un lucrător poate să-l obțină și pe care un angajator trebuie să îl ofere [12, p.17].

Cerințele de sponsorizare sunt aplicate de diferite state, observăm însă o predilecție față de ele din partea statelor anglo-saxone: Marea Britanie, Canada, SUA, Australia ș.a și statele golfului: Bahrein, Emiratele Arabe Unite, Qatar ș.a.

De exemplu în cazul Marii Britanii, cerința de sponsorizare este una complexă, implicând mai multe condiții atât față de angajator cât și față de salariat. Cu privire la angajator poate fi menționată: responsabilitatea de verificare a abilităților și aptitudinilor profesionale a lucrătorului, informarea serviciului de imigrare (UKVI) dacă lucrătorul respectă condițiile vizei, monitorizarea generărilor la lucrătorului inclusiv a statutului său imigrațional, păstrarea copiilor actelor,

ținerea evidenței și înregistrării programului de muncă și respectării acestuia, păstrarea și evidența datelor de contact și obligația notificării autorităților dacă lucrătorul nu se prezintă la muncă sau în cazul altor probleme. Altă responsabilitate a angajatorului sponsor este informarea autorităților cu privire la activitatea sa, schimbarea activității, încetarea ei, cumpărarea sau preluarea afacerii, cât și schimbarea adresei și datelor de contact a companiei, desemnarea unei persoane de răspundere din cadrul companiei care va duce evidența situației lucrătorilor sponsorizați și va servi ca persoană de contact cu UKVI. Atât angajatorul cât și persoanele desemnate pentru evidența lucrătorilor pot fi supuse unor controale [2].

Angajatorul sponsor urmează să achite mai multe taxe pentru a putea aduce un lucrător migrant în Marea Britanie. Impunerea acestei proceduri complexe pentru a obține statutul de sponsor și a taxelor mari ar putea servi ca un mecanism de protecție a forței de muncă locale, pentru a asigura că angajatorul britanic va căuta prioritar lucrători britanici pentru locurile de muncă disponibile.

Astfel angajatorul sponsor urmează să achite următoarele sume: costul de înregistrare în calitate de sponsor, între 536-1476 lire sterline. Costul fiecărui certificat de sponsorizare care se oferă unui lucrător este între 21-199 lire. Taxa de imigrare pentru fiecare lucrător este de circa 364-1000 lire pentru primele 12 luni, iar un lucrător poate fi sponsorizat pe un termen maxim de 5 ani [2].

O obligație financiară semnificativă este aplicată și asupra lucrătorului migrant. Spre exemplu pentru viza Tier 2 (viză de muncă pentru lucrători înalt calificați) este solicitată achitarea taxei consulare în suma de minim 409 – maxim 2018 lire (aplicarea și extindere anuală a vizei) [3]. Ulterior taxa pentru un permis de ședere (Residence Card) este de circa 65 de lire sterline. În practică însă aplicarea pentru acest permis este un proces costisitor și complex iar lucrătorul este impus să achite minim 300-500 lire sterline pentru asistența unui contabil sau consultant migrațional pentru a obține acest act [5].

Suplimentar acestor cerințe complexe, în cazul în care poziția nu este inclusă în lista profesiilor înalt solicitate este înaintată și cerința testului pieței, care implică că poziția trebuie să fie propusă lucrătorilor britanici și europeni în mod prioritar, iar dacă aceștia nu vor aplica pentru ea, doar în acest caz, ea poate fi ocupată de lucrătorul migrant.

Astfel lucrătorul face investiții semnificative pentru emigrarea și lucrul în Marea Britanie și corespunzător este impus să muncească chiar și în condiții rele pentru a-și întoarce investiția. Aceste cheltuieli semnificative acționează ca un factor suplimentar de legare a lucrătorului de angajator și îi oferă angajatorului o putere semnificativă în raport cu lucrătorul migrant. Situația este și mai precară, dacă lucrătorul a suportat și alte costuri printre care pot fi menționate: împrumuturi și credite, costuri de intermediere pentru obținerea unui loc de muncă, costuri de călătorie și de trai, etc.

Cerințele de sponsorizare cât și influența angajatorului sponsor asupra situației lucrătorului diferă semnificativ de la țară la țară, însă ca regulă sponsorii din țările golfului au cea mai mare influență asupra lucrătorului migrant. Sistemul de sponsorizare din această regiune a primit denumirea de "Kafala", acesta a început să fie utilizat la scurt timp după abolirea sclaviei în aceste țări (anii 1960). Acest sistem este atât de abuziv încât a fost comparat de multe ori cu sclavia, astfel Ministrul muncii al Bahrainului (Majeed Al Alawi), a comparat sistemul kafala cu sclavia și menționat lipsa de eficiență a reformelor pentru a schimba această stare de fapt [7, p.279].

Controlul acordat angajatorilor asupra lucrătorilor migranți în cadrul "kafala" a fost consolidat prin adoptarea unui număr de legi suplimentare. O astfel de lege este și infracțiunea de "ascundere". În Kuweit, de exemplu, de îndată ce muncitorul este declarat dispărut, poliția poate să îi anuleze permisul de rezidență și să înregistreze o ordin pentru detenție și deportare. În Arabia Saudită, s-a raportat că aproximativ 20.000 de lucrători muncitori imigranți "se ascund" de angajatorii lor anual [10, p.5].

Posibil cea mai gravă formă a "Kafala" se întâlnește în Qatar, aici angajatorul dispune și de dreptul de a nu permite lucrătorului de a ieși de pe teritoriul țării: Conform Legii sponsorizării, lucrătorii migranți nu pot părăsi Qatarul fără permisiunea sponsorului lor. Aceștia trebuie să obțină un permis de ieșire din partea autorităților, înainte de a trece controlul de migrație la aeroport de fiecare dată când părăsesc țara. Permisul de ieșire se eliberează după ce sponsorul depune o cerere la Ministerul de Interne [13, p.12].

Acest sistem deosebit de abuziv se poate răsfrânge și asupra lucrătorilor moldoveni astfel în cadrul unui interviu cu Direcția Relații Consulare a MAEIE, autorul a fost informat despre implicarea autorităților diplomatice pentru asistența cetățenilor noștri aflați la muncă în Qatar, cărora sponsorul / angajator le înalcă drepturile [12, p.51].

De asemenea în perioada anilor 2014-2016, autoritățile naționale au inițiat discuții prealabile cu statul Qatar cu privire la un eventual acord de migrație între Moldova și Qatar. Spre meritul autorităților noastre, discuțiile pe marginea unui asemenea acord, au fost stopate.

La acest moment mulți cetățeni moldoveni migrează în Arabia Saudită, astfel conform raportului Anual al ANOFM pentru 2015, numărul persoanelor plasate în EAU de către agențiile private în anul 2013 este - 147, 2014 - 140 iar în 2015 - 69 [15, p.22].

Sistemul de sponsorizare "Kafala" din țările golfului este cu mult mai abuziv și strict în raport cu lucrătorii casnici. Lucrătorii casnici, inclusiv îngrijitorii, bonele, menajerele conform tradiției locale sunt considerați ca parte integrantă a familiei. Din acest considerent în practică angajatorul se simte împuternicit să exercite un control cu mult mai strict asupra acestor angajați. Ceea ce

deseori se transformă în abuz și încălcare fundamentală a drepturilor și demnității umane.

Putem evidenția câteva trăsături specifice a Kafala, inclusiv:

- Reținerea actelor (pașaportului), lucrătorului.
- Posibilitatea de aplicare a interdicției de ieșire de pe teritoriul țării (Qatar, Emiratele Arabe Unite).
- Existența infracțiunii de ascundere de angajator și sancționarea penală a lucrătorului migrant în acest caz.
- Posibilitatea adresării către autorități pentru a cere părăsirea de către lucrător a țării.
- Controlul excesiv asupra lucrătorilor migranți casnici.

Cerința de sponsorizare a lucrătorilor este înaintată atât la etapa obținerii vizei, cât și după obținerea acesteia, la eliberarea permisului de ședere și ulterior la prelungirea șederii. Deci vorbim de autoritatea și influența angajatorului-sponsor asupra lucrătorului migrant la toate etapele, atât la pregătirea de migrare, intrarea în țară și documentare cât și la prelungirea statutului sau reaplicare din afara țării.

De exemplu în cazul vizelor H2A și H2B pentru SUA, numai angajatorul poate reaplica anul următor pentru prelungirea vizei sau re-obținerea acesteia: Deoarece cetățenii străini nu au capacitatea de a aplica independent la o viză H-2A, ei trebuie să spere că un angajator va cere o viză pentru aceștia. Angajatorii au fost capabili să se răzbune împotriva lucrătorilor H-2A pur și simplu refuzând să ofere vize lucrătorilor într-un sezon următor [14, p.31].

În unele cazuri lucrătorul își poate pierde locul de muncă dacă sponsorul își încetează activitatea, fie dacă angajatorul însuși dispune de dreptul de a cere înlăturarea migrantului de pe teritoriul țării motivând că munca sa nu mai este necesară.

De exemplu cu privire la programul sezonier de muncă al Canadei, considerat inclusiv de către OIM ca unul dintre cele mai progresive în domeniu, putem cita doi autori canadieni, J.L.Hennebry și K.Preibisch care menționează: constrângerea mobilității de muncă prin limitarea permiselor de muncă la un singur angajator desemnat, interdicția schimbării sectorului de muncă, o procedură dificilă de transferare a angajatorilor, deportarea imediată la concediere [8, p.25], repatrierea muncitorului la liberă dorință a angajatorului, fără posibilitate de apel, aceste drepturi ale angajatorului servesc ca puternice avertizări pentru lucrători, fiind instrumente puternice de control a forței de muncă [8, p.25].

Această situație poate descuraja lucrătorii migranți chiar să depună plângeri asupra angajatorilor. Ori dacă angajatorii vor fi sancționați și își vor înceta activitatea, lucrătorii își pot pierde de asemenea statutul lor migrațional. Cercetătoarea în domeniul migrației și cetățeniei B.Anderson menționează în acest sens: ”De exemplu, dacă un angajator ar fi închis, ca urmare a plângerii unui

migrant legal, prin aceasta rezultând ca migrantul trebuie să se întoarcă în țara sa de origine, acest lucru ar putea fi la fel de mult un factor de descurajare pentru a petiționa ca și frica de deportare pentru un migrant iregular. Fără portabilitatea vizelor chiar și drepturile de muncă ale migranților rezidenți în mod legal risca să fie pur formale” [9, p.202].

O altă situație există și atunci când lucrătorului îi este permisă schimbarea angajatorului sponsor însă i-se oferă un termen nerezonabil de scurt pentru a face aceasta, sau i-se înaintează cerințe foarte complexe pentru a-și schimba sponsorul.

Un prim exemplu ar fi Coreea de Sud: Cu toate că Legea privind angajarea lucrătorilor străini (Legea privind sistemul permiselor de angajare (EPS)) nu interzice în mod expres schimbarea locului de muncă, diferite restricții îngreunează procesul. Lucrătorilor migranți li se permite să-și schimbe locul de muncă de trei ori într-o perioadă de trei ani, prin intermediul centrului de locuri de muncă și numai cu permisiunea Ministrului Justiției. În plus, angajatorul trebuie să accepte schimbarea prin semnarea unui acord - document de eliberare. Atunci când nu se acordă permisiunea, lucrătorii migranți care își părăsesc locul de muncă își pierd statutul legal, riscând astfel arestarea, închisoarea și deportarea [13, p.14]. În conformitate cu sistemul de permise de angajare din Coreea de Sud (EPS), în cazul în care un nou loc de muncă nu este găsit în termen de trei luni de la părăsirea fostului locului de muncă, lucrătorii migranți își pierd statutul legal, putând fi supuși arestării, detenției și deportării [13, p.18].

O practică similară este întâlnită și regiunea administrativă specială din Hong Kong: lucrătorii casnici migranți cunoscuți și sub denumirea de asistenți casnici străini, trebuie să găsească noi locuri de muncă și să obțină o viză de lucru aprobată în termen de două săptămâni de la expirarea sau încetarea prematură a contractului lor de muncă (regula celor două săptămâni). În lipsa acestuia, trebuie să plece din Hong Kong și să se întoarcă în țara de origine [13, p.16].

Putem menționa și exemplul Blue Card din UE, care oferă un termen de 3 luni pentru găsirea unui loc nou de muncă (art.13) și solicită parcurgerea unei proceduri de autorizare prealabilă, stabilită de legislația națională pentru schimbarea angajatorului [1].

În concluzie observăm că limitările drepturilor lucrătorilor migranți în cadrul sistemelor de sponsorizare implică în special:

- Imposibilitatea schimbării angajatorului - sponsor, imposibilitatea schimbării domeniului de lucru, cu excepția celui indicat în viză și permisului de ședere,
- Imposibilitatea obținerii, prelungii sau eliberării noi a vizei sau a permisului de ședere fără implicarea angajatorului - sponsor,
- În unele țări pierderea statului migrațional de ședere dacă angajatorul - sponsor din anumite motive nu își continuă activitatea economică,

• Oferirea angajatorului – sponsor a unor atribuții ce decid atât munca cât și șederea lucrătorului migrant în țara de destinație. Aceasta răsfrângându-se asupra capacității lucrătorilor de a cere anumite drepturi de muncă cât și de a și le apăra. Contribuind deseori la condiții de muncă precare, neachitarea salariilor, munca peste orele legale, lucrul în condiții nocive sau periculoase, etc.

Cerințele de sponsorizare au demonstrat eficiență în gestionarea administrativă a migrației, regulând eficient fluxul migrației de muncă în anumite țări de destinație. Acum în contextul unei crize a migrației, când mai multe mișcări și partide politice din multe țări de destinație utilizează argumentul controlului migrației în platformele lor electorale, un model restrictiv de sponsorizare pare deosebit de atractiv. Este destul de posibil ca migrația de muncă pe bază unor condiții restrictive de sponsorizare va deveni mai populară în viitorul apropiat. De aceea cercetătorii ar trebui să acorde o atenție mai mare studierii lor.

Pe de altă parte autoritățile naționale ar trebui să identifice țările care utilizează forme de sponsorizare care limitează sau încalcă semnificativ drepturile lucrătorilor migranți moldoveni. Iar ulterior să informeze lucrătorii migranți moldoveni despre specificul angajării în aceste țări cât și să încerce să negocieze acorduri bilaterale cu aceste state de destinație pentru atenuarea anumitor limitări impuse de condițiile de sponsorizare.

Bibliografie

1. Directiva 2009/50/CE a Consiliului din 25 mai 2009 privind condițiile de intrare și de ședere a resortisanților din țările terțe pentru ocuparea unor locuri de muncă înalt calificate, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:32009L0050>, Accesat la: 31.08.2018.
2. UK visa sponsorship for employers, <https://www.gov.uk/uk-visa-sponsorship-employers/>, accesat la: 31.08.2018.
3. Tier 2 (General) visa, <https://www.gov.uk/tier-2-general>, accesat la: 31.08.2018.
4. H-2B Temporary Non-Agricultural Workers, <https://www.uscis.gov/working-united-states/temporary-workers/h-2b-temporary-non-agricultural-workers>, accesat la: 31.08.2018.
5. Apply for a UK residence card, <https://www.gov.uk/apply-for-a-uk-residence-card/apply>, accesat la: 31.08.2018.
6. Peers S. Legislative Update: EC Immigration and Asylum Law Attracting and Deterring Labour Migration: The Blue Card and Employer Sanctions Directives. // European Journal of Migration and Law, 2009, N.11, p.387-426.
7. Varia N. “Sweeping Changes?” A Review of Recent Reforms on protections for Migrant Domestic Workers in Asia and the Middle East. // Canadian Journal of Women & the Law, 2011, Vol.23, pp.265-287.

8. Hennebry J.L., Preibisch K. A Model for Managed Migration? Re-Examining Best Practices in Canada's Seasonal Agricultural Worker Program. // *International Migration*, 2012, Vol.50, pp.19-40.
9. Anderson B. Migrants and Work-related Rights. // *Ethics & International Affairs*, 2002, Vol.22, p.199-203.
10. Demetriou D. 'Tied Visas' and Inadequate Labour Protections: A formula for abuse and exploitation of migrant domestic workers in the United Kingdom. // *Anti-Trafficking Review*, N.5, 2015, pp.69-88.
11. Ontiveros M.L. H-1B Visas, Outsourcing and Body Shops: A Continuum of Exploitation for High Tech Workers. // *Berkeley Journal of Employment & Labor Law*, 2017, Vol.38, pp.1-49.
12. Cebotari M. Recrutarea forței de muncă peste hotarele Republicii Moldova cu intermedierea agențiilor private de plasare în câmpul muncii: bariere, provocări și oportunități. - Chișinău 2015, <http://nexusnet.md/pic/uploaded/NEXUS%20Recruitment%20study%20ROM.pdf>, accesat la: 07.02.2017.
13. Abusive Labour Migration Policies Submission to the UN Committee on migrant workers' day of the general discussion on workplace exploitation and workplace protections, 7 April 2014, Amnesty International Publications, London, 2014.
14. Newman E. No Way to Treat a Guest: Why the H-2A Agricultural Visa Program Fails U.S. and Foreign Workers, A Report by Farmworker Justice, Washington.
15. Agenția Națională de Ocuparea Forței de Muncă Raport de activitate pentru anul 2015, <http://anofm.md/page/rapoarte1>, accesat la: 08.03.2016.

2.08.2018

THE INFLUENCE OF MIGRATION ON THE SITUATION OF UNEMPLOYMENT ON THE BOTH COASTS OF NISTRU RIVER

Mariana IAȚCO

Republic of Moldova, Chisinau, State University of Moldova, Faculty of International Relations, Political and Administrative Sciences, Department of Political and Administrative Sciences

Doctor of Political Sciences, University lecturer

One of the most complex and responsible parts of structural analysis of the labour market is the analysis of unemployment. Even though the language of statistical analyses speaks of certain economic phenomena, in reality there are lives and destinies affected by this economic scourge. Statistical data and records related to sustainable development objectives can contribute to the re-design of employment policies and the flexibility of the workforce, to find viable solutions for combating unemployment on both banks of the Dniester in order to support sustainable development in the region.

One of the most complex and responsible parts of structural analysis of the labour market is the analysis of unemployment. Even though the language of statistical analyses speaks of certain economic phenomena, in reality there are lives and destinies affected by this economic scourge. Data and statistics on sustainable development goals (SDG: 1, 4, 5, 8, 10) can contribute to the redesign of employment policies and the flexibility of the workforce, to find viable solutions for combating unemployment on both banks of the Dniester, in order to support sustainable development in the region.

In this respect, several arguments support the careful pursuit of the unemployment phenomenon on both sides, even if unemployment has recently declined. Between 2010 and 2015, the right-bank unemployment rate varied between 7.4% in 2010 and 4.9% in 2015 [5], having practically a level comparable to economically developed countries. The same decrease in unemployment is also reflected in statistics from the left bank of the Dniester River, from 3.9% in 2010 to 2.6% in 2015 [10].

Despite these data, it cannot be said that the problem of unemployment on both banks is solved and it is not a “labour market issue”. In fact, promoting pro-active labour market policies and decent work provision are ODD 8 targets for a safe and secure work environment. According to the data (Table 1) the number of population occupied on both banks is decreasing and that of the inactive population is increasing. This is due to the diminishing of the pressure on the structure of employment, caused by factors such as: international labour migration, demographic problems, low labour remuneration, etc., characteristic for

both banks of the Dniester. In addition, the process of demographic decline and aging of the population persists on both sides.

The relative dynamics of the number of unemployed in 2010-2015 (Table 1) reflects that the economies on both banks continue to be affected by the economic crisis in the region. Unemployment is a significant social and economic indicator for monitoring SDG 8 and 1, but it has a low relevance in the statistics of both banks. The number of the occupied population on both shores is decreasing, being among the lowest in South Eastern and Central Europe [7, p.4].

Table 1. Labor force and unemployed, thousands of people on both shores

Indicator	2012		2013		2014		2015	
	lc	rc	rc	lc	rc	lc	rc	lc
Active population	1214,5	145,6	1235,8	145,3	1232,4	147,5	1265,6	140
The busypopulation	1146,8	140,6	1172,8	141,1	1184,9	142,4	1203,6	136,4
BIM unemployed	67,7	4,3**	63,1	3,4**	47,5	4,4**	62,1	2,7**
Inactivepopulation	1768,1	169,4	1751,2	168,4	1756,1	168	1721,7	171

Source: Authorized by NBS and GSS (National Boureau of Statistics)

* rc – right coast; lc – left coast

** Right coast does not use the ILO's calculation methodology to determine the number of the unemployed

For the purpose of approximation and validity of statistical data on both banks of the level of unemployment recorded by the average in the study, data were broken down by regions on the right bank, on the grounds that the data on the left bank do not include disaggregation on the rural environment over the reference years 2010-2015. Thus, the disaggregation of unemployment by regions on the right bank (Table 2) denotes the higher unemployment rate in the South and Centre region, fluctuating in the average from 9% - 4% compared to the North region, which has lower unemployment rates 2010-2015. Oscillation of the level of unemployment by regions on the right bank is largely due to the depopulation of rural areas as a result of internal and international migration, the lack of employment opportunities and the low attractiveness of jobs available in rural areas.

Table 2. Unemployment rate on the left bank, %

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
mun. Chişinău	10,4	9,3	8,2	6,3	6	7
North	5,7	5,2	4,6	3,9	2,4	4,5
Center	6,8	5,7	4,5	4,9	3,2	4

South	6,2	6,2	4,1	5,6	3,6	3,4
Total on the right bank	7,4	6,7	5,6	5,1	3,9	4,9

Source: Elaborated by the author on the basis of NBS data, 2010-2015

From a comparative perspective, urban unemployment on the left bank shows a lower urban population, ranging between 2.5% in 2011 and 3.5% in 2015. This situation is explained by the fact the process of industrialization and urbanization of the left bank society, inherited from Soviet times. Thus, for the years 2011-2015 (Table3), the increase in the level of unemployment on localities was registered, from 0.5% (Grigoriopol) to 9.15% (Slobozia) [6].

Table 3.Unemployment rate on the left bank, %

	2011	2012	2013	2014	2015
Total on the left bank	3,4	3,91	3,41	2,57	3,50
Camenca	3,03	2,76	3	3,8	5,75
Grigoriopol	7,75	8,92	7,68	3,68	7,88
Slobozia	9,15	9,4	9,74	6,12	8,95
Dubăsari	0,5	0,91	0,51	0,97	1,03
Râbnîța	6,06	5,96	6,08	4,64	5,76
Bender	2,69	3,42	2,61	1,54	1,95
Tiraspol	1,29	1,99	1,3	1,36	1,54

Source: Elaborated by the author based on data from the Ministry of Social Protection on the left bank of the Nistru River, 2011-2015

http://minsoctrud.gospmr.org/informatsiya_o_sostoyanii_ryinka_truda_za_2012_god/

Therefore, the data on the residence environment (Table 4) denotes the existence of modest disparities, due to the discrepancies between supply and demand in the labor market, as well as the share of the employed population in agriculture, especially for the right bank. Indeed, according to the public data of the statistical authorities on both banks, there is a tendency towards urbanization, largely due to internal migration, especially in the Centre region, to Chisinau (59%) and the rest of the country (19%) [11, p.18]. As well as to the urban areas of Tiraspol, Bender and Dubasari, where the lowest levels of unemployment are registered.

This situation, for both banks, generates an impact on the process of urbanization and asymmetric regional development. Monitoring and disaggregating unemployment in the residential environment remains to be exploited and explored more for the left bank, based on good practice on the right bank.

Table 4. Number of unemployed by gender, residence area, thousands of people, on both shores

Unemployment distribution	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	rc	lc*	rc	lc	rc	lc	rc	lc	rc	lc	rc	lc
Male	57,3	3,2	49,6	1,8	42,2	1,7	38,0	1,5	28,9	2,01	39,3	1,43
Female	34,7	4,7	34,4	2,7	25,6	2,5	25,1	1,9	18,6	2,3	22,7	1,3
Urban	57,4	*	50,0	*	43,6	*	36,8	*	29,4	*	38,3	*
Rural	34,6	*	34,1	*	24,2	*	26,3	*	18,1	*	23,8	*

Source: Elaborated by the author based on NBS data and GSS (Государственная служба статистики)

*Data on the left bank is not disaggregated

From the perspective of gender disaggregation, on the right bank, the average for the unemployed ranged from 7.7% to 6.2% among men and from 5.6% to 3.6% among women [9]. While on the left bank of the Dniester, this average oscillated during the years 2010-2015 from 39.3% to 53.7% among men and from 60.7% to 46.7% respectively women's turn (based on information provided by the Centre's for Social Welfare and Social Protection Centre's) [12].

The analysis of the distribution of unemployment by sex (Table 4) denotes disparities between the number of unemployed men and women on both shores. These differences are caused by the greater exclusion of women from the labour market. Young women aged 25-34 have a lower unemployment rate than men in the same category because they are more included in unpaid household goods and their work is oscillatory, and there are times when they are at home with their children, parents, etc. At the same time, this category of women, from the perspective of equal access to work, are more limited to paid work because of the difficulty of reconciling family and professional responsibilities. Overall, exploration and use of data for this population can contribute to the measurement and monitoring of SDG targets (1, 5, 8, 10) across the country [13].

At the same time, the level of unemployment on both banks is conditioned, to a certain extent, by age and work experience. Typically, people who have never worked are more likely to be confronted with the problem of unemployment. However, statistical data indicate that people with work experience is affected by higher unemployment. According to Vaculovschi [15, p.12-15], out of the 47.5 thousand unemployed registered in 2014 (right bank), those with work experience constituted 37.3 thousand people or 75.4%. This trend is noticeable for both sexes. However, some disparities are witnessed by experienced unemployed men who are affected by unemployment to a greater extent than unemployed women with work experience - 22.8 thousand persons or 78.9% of all unemployed men compared to 13.0 thousands or 69.9% of all unemployed women.

This situation is also seen in data on the left bank [10], where people aged 30-40 years and experienced are also hardest hit by unemployment (Table 5). However, disaggregation of left bank data is missing for the group of experienced people and is less readable.

The general trend for both banks is explained by the fact that people with work experience are looking for attractive and well-paid jobs. However, citizens on both banks find such jobs difficult, with a more acute situation on the left bank.

On the other hand, people without work experience, especially young people, do not rush to enter the labor market, thus completing the ranks of the unemployed and inactive population on both sides of the Dniester.

Table 5. Number of unemployed by age, 2011-2015 on both banks

Age		Years											
		2010		2011		2012		2013		2014		2015	
Rc	Lc	rc*	lc	rc*	lc	rc*	lc	rc*	lc	rc*	lc	rc*	lc
15-24	till 18	25,6	63	21,0	66	16,1	42	14,5	33	10,3	17	13,8	16
25-34	18-22	26,5	782	28,1	454	21,6	191	19,4	182	14,7	237	20,6	207
35-49	23-29	26,5	1163	15,9	773	13,8	589	13,0	402	11,7	752	14,2	386
50-64	30-40	13,5	1586	13,7	972	11,9	839	11,6	536	7,8	954	8,6	599
65+	41-52 (w.), 41-57 (m.)		3134	5,3	1670	4,3	1924	4,5	1790	3,1	2022	4,7	1113
	the retirement age	-	955	-	584	-	570	0,1	454	-	628	0,2	363

Source: Authorized by NBS and GSS (Государственная служба статистики)

* rc – right coast (thousands of persons); lc – left coast (persons)

Youth unemployment is another challenge for the labor market on both sides. Even if the unemployment rate is small on both banks (Table 1), unemployment among young people aged 15-29 is a problem, reaching the highest levels (Table 5). In rural areas, unemployment is concentrated among the younger population, while in urban areas it is found in all age groups.

For the years 2010-2015 there is a decrease in the share of the young population on the labor market on both banks. Generally, on both sides, young people are most affected by unemployment, the causes being: too low a salary, which is a hindrance to employment, and lack of experience and motivation, as many businesses still prefer to employ older workers. In the ANOFM report on the right bank it is mentioned that in 2015 the number of unemployed aged 15-29 was 16.3 thousand people or about 32% of the total unemployed [8, p.7] and the unemployment rate was of 7.2% compared to 3.9% at country level in 2014 [2].

While on the left bank, the statistical situation of this group of people is less visible due to the lack of data indicators and disaggregation. If we sum up

data from the left bank of people aged 18 to 40, we notice that in 2014 this figure was 1960, and in 2015 - 1208 people.

The general socio-economic context on both sides explains the fact that young people are present in the education system. At the same time, the small share of young people in the total employed population is caused by the various difficulties faced by a category of people in the process of choosing a profession. At the same time, they are not very tempted to be present on the labor market in the republic, which is why it also records the highest level of unemployment.

In addition, there is an accelerated increase among the young population of the NEETs phenomenon. A worrying factor is the increase in the number of young people (15-24 years old) who are not employed in either education or training, the so-called NEETs. This situation indicates difficulties in the transition from the education system to the labour market and is one of the categories to which special attention should be paid in the coming period. Thus, in 2014, the share of these persons was 29%, Moldova having an indicator well above the European average (17.9%), which indicates the high degree of vulnerability and social exclusion of young people [3].

At present, public authorities in the statistical field on both shores do not highlight this social phenomenon through certain measurable indicators. In this regard, we consider it appropriate to define this moment as a white spot in the statistics of both banks, and it becomes necessary to explore and complete this data segment for the analysis of the given phenomenon and SDG target 8 and 4 for young people without occupation, education or training.

At the same time, the statistical data shows that, on both banks, the potential of the elderly is not valorised in the workforce. Data presented by age category (Table 3) shows a high number of unemployed for age groups 50+ for both shores. This is explained by the difficulty of employing elderly people in rural areas on both the right bank and the left bank. Even though the potential of the age of three on the right bank labor market has been rising in recent years due to the reasons: the willingness to accept lower wages, jobs that do not require high-tech qualifications, remains high in this category in agriculture (52.2% in 2014) [15, p.12-15].

Generally, on both sides, the social life of older people is limited to family, and they do not have activities outside the home [1]. According to the right bank data at the beginning of 2015, 576,600 people aged over 60, who accounted for 16% of the total population, lived [16]. Elderly people are very vulnerable to poverty (SDG 1) according to a national survey [4, p.232], because of the problems they face when trying to get into the workplace, but also of small public pensions. In 2014, the poverty rate among those aged 60 and older was higher than 12.8%, 1.4 percentage points higher than the country average. The

highest rate of poverty among the elderly was recorded in the rural area, where about 17% of the elderly are allegorized as living in poverty, compared to 7% in urban areas.

As far as the statistics on the left bank of the elderly are concerned, it is practically not shaded in the statistical yearbooks and needs to be analysed later. On both banks, there are difficulties in recording the unemployment and integration of the Roma population due to the specificity of this social group and their cultural and economic conditions. However, lately public authorities on the right bank recorded about 1.1 thousand Roma, of whom 675 (60%) were women, according to a national report [8, p.18]. Right-wing authorities have endeavoured to improve policies and mechanisms for social inclusion for this ethnic group. ANOFM data on the right bank indicate that 70 persons were placed in the labour force, of which 60% were women in 2015. Most Roma were registered with the territorial agencies: Ocnita (200 persons), Drochia (138 persons), Edinet (136 persons), Calarasi (72 persons), Basarabeasca (49 persons), etc. [8, p.17-19].

Regarding the Roma population on the left bank, the evidence and statistical data are practically non-existent, the public authorities in the statistical domain only elaborate information on the ethnic structure of the population in the left bank of the Dniester region.

On both sides, the situation of people with disabilities is precarious. Statistical data available on the right bank shows that this category of population has limited access to the labor market and, as a result, has a living below the poverty line. Despite the efforts made by the right-wing authorities to include people with disabilities in the labor market, their insertion in the labor market is very low (Table 6).

Table 6. Situation of persons with disabilities in the labor market on the right bank, people, 2010-2015

Persons with disabilities	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Registered as unemployed	535	476	496	565	598	877
	71	87	102	168	220	300
	13.3%	18.3%	20,6%	29,7%	37%	34%
Beneficiaries of labor mediation services	235	176	156	223	300	344
Graduates of vocational training courses	15	31	29	25	65	77
Trained in public works	18	16	25	26	18	52
Beneficiaries of information and counseling services	386	486	637	1976	585	36

Unemployed benefits recipients	19	10	17	82	119	96
Beneficiaries of integration / reintegration allowance	55	48	39	28	32	36

Source: Activity report for 2015, ANOFM.

Regarding left-handed evidence of disabled people with disabilities, the situation is unknown, which undermines the monitoring of target 8.5.2 the sustainable development objective for decent work and economic growth for the left bank. In order to monitor the implementation of the Agenda 2030 sustainable development objectives, in particular indicators on the unemployment situation on both sides, measures are needed to be unify the differences in the methodology for calculating the disaggregated unemployment rate by gender, age group and disability according to international standards.

References:

1. Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice. - Chișinău, 2010
2. Ancheta Forței de Muncă, 2014, www.anofm.md
3. Buciuceanu-Vrabie M., Pahomi I. Barometrul Demografic. Situația tinerilor în Republica Moldova: de la deziderate la oportunități. 2015, www.unpfa.md
4. De la vorbe la fapte. Combaterea discriminării și inegalităților în Moldova. - Chisinau, Equal Rights Trust, Promo-Lex, 2016
5. Forța de muncă în Republica Moldova. Edițiile: 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 www.statistica.md
6. Информация о состоянии рынка труда за 2011-2015 годы, <http://minsoctrud.gospmr.org/informatsiya>
7. Programul de țară privind munca decentă 2016-2020 în Republica Moldova. - Chișinău, 2016, www.ilo.org
8. Raportul de activitate pentru anul 2015. ANOFM, www.anofm.md
9. Rata șomajului pe sexe, medii și anii. 2010-2015, www.statistica.md
10. Статистический ежегодник (2010-2015). Государственная служба статистики, <http://mer.gospmr.org>
11. Strategia națională privind ocuparea forței de muncă pe anii 2017-2021, www.lex.justice.md
12. Статистический ежегодник (2010-2015), <http://mer.gospmr.org/gosudarstvennaya-sluzhba-statistiki/informacziya/ezhegodnik-gosudarstvennoj-sluzhby-statistiki/statisticheskij-ezhegodnik-2015.html>

13. Strategia națională privind ocuparea forței de muncă pe anii 2017-2021, www.lex.justice.md
14. Статистический ежегодник (2010-2015). Государственная служба статистики, <http://mer.gospmr.org>
15. Vaculovschi D. Impactul politicilor de ocupare a forței de muncă asupra situației pieței muncii din Republica Moldova. IDIS Viitorul. Laboratorul-Sociometric, 2015, p.12-15
16. Vârstnicii în Republica Moldova în anul 2014, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, www.statistica.md

29.05.2018

ВЛИЯНИЕ КУЛЬТУРЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Наталья СТЕРКУЛ

Республика Молдова, Кишинэу, Молдавский Государственный Университет, Факультет Международных Отношений, Политических и Административных наук, департамент Международных отношений
Кандидат политических наук, доцент

This article explores the value of the study of culture for understanding development. Important advances have been made in recent years in understanding how culture, political modernization and development interact. In this context, author focuses attention by such issues as: «dialog of culture», «international education», «tolerance», «humanity». Today it is clearly important the role of the cultural dimension of political modernization as a factor for development in the context of globalization. The characteristic type of political culture of society contributes to the establishment of a certain political regime, supports its stable functioning. A regime that contradicts the established norms and values of the political culture of the population cannot function effectively and exercise political power in a society. The modernization success in the Republic of Moldova depends on possibility to resolve existing problems. Among them are: the lack of political pragmatism among the political elite, weak governance institutions, the low level of political culture, economic crisis, corruption and bureaucracy, social tension in society. Is formulated opinion that, in order to overcome the internal instability should enhance the participation of citizens in political processes, there awareness and strengthen the modernization approaches to their solution.

În prezentul articol se examinează valoarea studiului culturii pentru înțelegerea dezvoltării. În ultimii ani s-au înregistrat progrese importante în înțelegerea modului în care cultura, modernizarea politică și dezvoltarea interacționează. În acest context, autorul își concentrează atenția asupra unor aspecte precum: «dialogul cultural», «educația internațională», «toleranța», «umanitatea». Astăzi este foarte important rolul dimensiunii culturale a modernizării politice ca factor de dezvoltare în contextul globalizării. Tipul caracteristic culturii politice a societății contribuie la stabilirea unui anumit regim politic, menține funcționarea sa stabilă. Un regim care contravine normelor și valorilor stabilite ale culturii politice a populației nu poate funcționa eficient și nu poate exercita o putere politică într-o societate. Succesul Republicii Moldova în modernizare depinde de posibilitatea soluționării problemelor existente. Printre acestea se numără: lipsa pragmatismului politic în rândurile elitei politice, ins-

tituții slabe de guvernare, nivelul scăzut al culturii politice, criza economică, corupția și birocrăția, tensiunea socială în societate. Astfel, se crează opinia că pentru a depăși instabilitatea internă, ar trebui să se intensifice participarea cetățenilor la procesele politice, să se conștientizeze și să se consolideze abordările privind modernizarea în găsirea soluțiilor la aceste probleme.

В современных условиях культурному фактору стали уделять особое внимание включив его в перечень основных детерминантов мирового развития. Наряду с географическими, ресурсными, технологическими, человеческими факторами, культура, включающая в себя многообразие неформальных институтов, связанных с ценностями и поведенческими установками, которые крайне медленно меняются во времени, становится предметом детального анализа. В условиях формирования стратегии политической модернизации, характерной для большинства государств, ставших на путь самостоятельного развития после обретения независимости в начале 90-х годов XX века, ей уделялось внимание не случайно. Сегодня большинство этих государств переживает период радикального реформирования. Влияние культурных особенностей населения и социо-культурного разнообразия отражается на экономическом развитии, государственном управлении и процессе проведения реформ.

Культура способствует формированию не только различных ценностей, оказывающихся способными к изменениям, но и институтов, подверженных модернизации. Культура в условиях модернизации имеет особое измерение, она способна быть как фактором, способствующим модернизации, так и тормозящим ее. Вместе с тем она становится центральным понятием в XXI веке, поскольку современные проблемы мирового развития связаны с межэтнической и межконфессиональной напряженностью, сепаратизмом, терроризмом, разрастанием конфликтов. Все они так или иначе обусловлены культурным фактором. Это объясняет тот факт, что современная глобальная политика все глубже опирается на такие понятия как «диалог культур», «международное воспитание», «толерантность», «гуманность». Кроме того, следует заметить, что сама концепция модернизации в ее классическом варианте является культурологической поскольку опирается на осмысление сферы культуры в период индустриализации [4, с.4].

Сегодня все более очевидной становится значимость роли культурного аспекта политической модернизации как фактора развития в условиях глобализации. Несмотря на сложности и риски, которые с ним связаны и находят все более отчетливые очертания и проявления в процессе исторической эволюции человеческой цивилизации, именно культура во многом способствует прогрессу.

Следствием модернизации не является отмирание и исчезновение религии и других аспектов традиционного культурного наследия. Культурно-историческое наследие общества оказывает влияние на формирование ценностей и поведения людей. Несмотря на то, что индустриализация существенно повысила уровень образования и благосостояния, мы все на наблюдаем глобального единообразия культуры. Напротив, культурное наследие демонстрирует поразительную устойчивость.

Вместе с тем, поднимается вопрос о модернизация в культурной сфере. Данный процесс характеризуется необратимостью, поскольку предполагает социально-экономическое развитие. Следовательно, продолжительные и глубокие сложности экономического развития могут развернуть процесс вспять, что собственно и происходило в '90-х годах XX века в подавляющем большинстве постсоветских стран.

Процесс культурных изменений носит нелинейный характер. В истории неоднократно приходилось наблюдать смены преобладающего направления развития. С индустриализацией распространение получили бюрократизация и секуляризация. Однако, в постиндустриальных обществах изменения в сфере культуры имеют несколько другое направление. Произошел поворот от рационализма, централизации и бюрократизации к усилению личной независимости и ценностей самовыражения. Таким образом, социально-экономическое развитие порождает не одно, а два измерения кросс-культурных различий, одно из которых связано с индустриализацией, а другое - с развитием постиндустриального общества [2, с.76-77].

Ретроспективный исторический анализ позволяет заключить, что модернизация предполагает поступательное комплексное внедрение конструктивных политических, экономических и социальных преобразований, которые ведут к качественному изменению развития государств. Культурный фактор оказывает непосредственное влияние на стабилизацию политических систем, повышение экономического потенциала и обеспечение устойчивого развития. Кроме того, роли культуры в процессе модернизации отводится особое значение ввиду неизбежного конфликта новых и старых, изживших себя ценностей, сохранение которых затрудняет процесс модернизации и ведет к его затягиванию. В условиях переходного периода происходит адаптация к новым условиям развития, преодолевается конфликтный характер ценностей, закладываются основы для нового этапа поступательной эволюции государства и повышения качества его управления.

Весьма интересной и важной для данного исследования явилась работа Р.Естифеева [1], которая затрагивает проблематику глобализации культуры как части продолжающегося процесса модернизации. В ходе проведения своего исследовательского анализа автор обращается к рабо-

там сторонников культурной глобализации. Такие авторы, как Д.Хелд, Д.Гольдблатт, Э.Макгрю и Дж.Пerratон, полагают, что «современная культурная глобализация ассоциируется с несколькими достижениями, такими как новые глобальные инфраструктуры беспрецедентного масштаба, обеспечивающие большие возможности проникновения элементов культуры через границы и снижения себестоимости их использования; рост интенсивности, объема и скорости культурного обмена и коммуникаций всех видов; распространение западной массовой культуры... преобладание многонациональной индустрии культуры в создании и владении инфраструктурами и организациями для производства и распределения культурных товаров; сдвиг в географии глобального культурного взаимодействия» [1, с.145]. Исходя из этого, глобализация культуры предстает как реальный и необходимый процесс дальнейшего человеческого развития. Взаимопроникновение разных культур, их синтез на основе общечеловеческих ценностей может послужить стимулом к дальнейшему развитию человеческой цивилизации. Важно, что в качестве доминирующей культуры всегда рассматривается западная культура как наиболее прогрессивная. Западный модернизм переносится в культурную сферу, что вызывает некоторые опасения. В частности, что культурная глобализация, развивающаяся сегодня, на самом деле является продолжающимся процессом модернизации, который Запад распространяет на остальной мир. В результате под культурой начинает пониматься только западная культурная традиция (в ряде случаев – массовая), в то время как традиционные национальные культуры предстают как архаические и рудиментарные.

Бесспорно, глобализация оказала влияние на все сферы человеческой жизнедеятельности, в том числе и культуру. Сложно не согласиться с мнением автора относительно распространения западных ценностей по мере продвижения модернизационной парадигмы развития по западному образцу, которая достаточно интенсивно распространяется. Однако, нельзя отрицать сохранение культурных традиций, их устойчивость. Невзирая на стирание границ, впитывание новых культурных ценностей, прежние сохраняются. Национальные культуры и их самобытный характер остаются важным направлением культурной политики многих государств, а бережное отношение к культурному наследию выступает их прерогативой.

Идея, выдвинутая Р.Естифеевым находит продолжение в работе В.Степина «Цивилизация и культуры» [10], где автор отмечает, что: «В процессах модернизации, которые осуществлялись в индустриальную эпоху, культура техногенных обществ позиционировала себя в соответствии с идеалом прогресса как символ более высокой ступени развития по сравнению с традиционными культурами. Эта же позиция пока доминирует и в современных процессах глобализации» [10, с.262]. Исходя из этого, фор-

мулируется мнение, что процесс изменений в культуре происходит под воздействием глобализации в социально-экономической сфере и состоит в деформации национально-духовной культуры и формировании общепланетарной техногенной цивилизации. Модернизационные процессы таят в себе существенные опасности и риски.

Безусловно, научно-технический прогресс внес существенные изменения в цивилизационное развитие. Однако, глобализации не удалось преодолеть культурные различия обществ. Модернизация представляет собой процесс, управляющий не только прошлым и настоящим, но и будущим. Данная трактовка модернизации позволяет рассматривать эту категорию как процесс, исходящий из целей будущего развития, который содержится в культурах разных обществ. Более того, это доказывает важность использования значения культуры для совершенствования государственного развития с помощью специальных программ и проектов, направленных на преобразование и продвижение реформ.

Особый интерес представляют положения, сформулированные в докладе «Культурные факторы модернизации» [5]. В нем отмечается, что модернизация предполагает запуск комплексного социокультурного процесса, в котором управленческие и технологические решения подчинены гуманитарным целям, а гуманитарные цели соотносены с экономическими задачами. Под культурой понимается вся сеть формальных и неформальных институтов, ответственных за производство, разрушение, трансляцию и распространение ценностей.

Неформальные институты и культурные установки могут служить не тормозом, а драйверами модернизации. Описание таких институциональных условий, которые позволяют неформальным институтам оказывать промодернизационное воздействие, должно стать ключевым аспектом разработки всей политики модернизации.

Одно из главных препятствий на пути модернизации заключается в краткосрочном планировании. Появлению долгосрочного горизонта во многом препятствует нерешенная проблема легитимности власти и собственности, усугубляющаяся в последнее время. Разумеется, само по себе долгосрочное планирование не дает гарантий запуска модернизации, но без него начать этот процесс нельзя. Возникает институциональная ловушка, так называемый «эффект блокировки». Неразрешенность данной проблематики делает бесполезным выделением этапов и формулировку конечных целей. Между тем, опора на ценности, как традиционные, так и формирующиеся заново, на формальные и неформальные институты, связанные с культурными факторами, позволяет просмотреть весь спектр модернизационных решений.

Обновление культурных установок в процессе исторической эволюции является закономерным процессом, особенно когда речь идет о ценностях, возникающих в ответ на массовый запрос. Необходимость в ценностях является очевидной. Именно этот фактор во многом обусловил историческое развитие. Сконструировать их, как уже было упомянуто, не представляется возможным, зато элиты могут создавать условия для того, чтобы этот поиск был не революционным, ведущим к расколу, а носил модернизационный характер, конечная цель которого естественное обновление устаревших и неработающих ценностей.

Следует отметить, что вытеснение метафизических ценностей – угроза для модернизации. Сегодня мы являемся свидетелями того, как происходит замена метафизических ценностей материальными, поскольку повседневный опыт людей расходится с декларируемыми ценностями. Следствием вытеснения метафизических ценностей является прагматизм как философия нового поколения. Однако этот процесс таит в себе множество опасностей.

Новые ценности могут выступать стимулами для модернизации. Несовместимыми с модернизацией, негибкими могут быть не только традиционные неформальные институты и культурные установки, но и современные, ставшие результатом отрицательного практического опыта. Исходя из этого институциональным структурам государства следует сформировать такую среду, которая будет способствовать модернизации и самореализации представителей разных общественных групп, что будет несомненным проявлением реформаторских ценностей.

Неверным представляется утверждение, что модернизационное развитие сознания зависит в первую очередь от государства. Радикальные сдвиги происходят не в результате бюрократических решений, а в силу изменений представлений активных групп общества. В настоящее время во многих государствах, ставших на путь модернизационного развития, сложились группы, скрепленные неким общим интересом или целью, и эти группы могут быть активны в производстве обновленных ценностей и новых неформальных институтов. Следовательно, необходимо искать способы тиражирования этих ценностей и превращения новых неформальных институтов в нормы социального поведения.

Также, следует обратить внимание на важность развития институциональной среды, т.е. поддержки культурных факторов модернизации. Власть способна создавать необходимые условия для трансляции и воспроизводства культурных ценностей. В ее руках находится, быть может, ключевой формальный институт такой трансляции – система образования. Образовательные структуры, ставшие носителем идей ненасильственной модернизации, дают многим государствам возможность сформировать

правовое сознание населения, не порывающее со своим прошлым и мирным путем идущей в будущее без социальных потрясений и территориальных потерь. Основная ставка должна быть сделана именно на образовательные учреждения [5, с.7-10].

Тем самым, основой модернизационных процессов должны стать: долгосрочное планирование, обновление культурных установок, продвижение промодернизационных ценностей, развитие институциональной среды и культурного капитала. Это позволит эффективно продвигать политическую модернизацию с помощью культурных установок, которые будут выступать в роли двигателей модернизации.

Сегодня, в общем виде, рассматривают три исторически неодновременных пути модернизации - модернизация Запада, догоняющая Запад модернизация не западных стран и начавшийся в XXI веке новый процесс национальных модернизаций, опирающихся на собственные культуры различных стран. Формирование стратегии политической модернизации в национальных моделях не западных стран связано с последствиями процесса глобализации, которые позволили мегатренду модернизации перейти на локальный уровень [11, с.5]. Все отчетливее проявляется новый процесс национальных модернизаций, опирающиеся на собственные культурные различия стран. Культурный фактор оказывает огромное влияние на политическую модернизацию.

Стратегия политической модернизации и последовательность ее реализации должна учитывать существующие социокультурные особенности населения, опираться на текущие ценности и поведенческие установки граждан в целях обеспечения принятия реформ гражданами. Поскольку проведение преобразований сложный процесс, то вопрос об обратной связи становится одним из определяющих. Политическая элита должна, с одной стороны, учитывать совокупность выявленных социокультурных факторов, а с другой – контролировать особенности восприятия населением проводимых реформ. Проектирование реформ с учетом культурной специфики населения будет способствовать успешному их внедрению и достижению долгосрочных целей развития.

В истории немало примеров влияния социокультурных факторов на модернизационные процессы. В частности, можно обратиться к реформам самих западных государств, которые одними из первых планомерно внедряли инновационные преобразования. К примеру, реформа местного самоуправления в Италии в '70-80-е годы XX века. Культурный фактор оказал влияние на принципиально различные результаты преобразований на севере и юге страны, что собственно наглядно продемонстрировало важность планирования внедрения реформ с учетом специфики социо-культурных традиций населения.

Другим примером может явиться модернизационный рывок, которого удалось достичь Японии, Южной Кореи, Тайваню, Сингапуру и Гонконгу. В определенной степени, это можно объяснить социокультурными особенностями этих государств. Конфуцианской культуре в этих государствах отводится особая роль, поскольку именно на нее опирались проводимые социально-экономические и политические преобразования [9, с.16-17]. В них культура явилась фундаментом сплоченности населения в процессе наращивания экономического потенциала данных государств и выход их на новый уровень развития.

Сегодня политическая модернизация означает обновление политической системы на основе открытости и соревновательности политических элит, формирование и распространение политической культуры, развитие политических институтов [7]. В политической науке стран СНГ сложился консенсус относительно того, что отсутствие явных признаков консолидации демократии в новых независимых государствах не является свидетельством «конца транзитологии», но лишь инициирует когнитивный и практический поиск направлений перехода от авторитаризма к демократии.

Модернизация постсоветских политических режимов, сохраняя общую для любого демократического транзита стратегию, должна основываться на собственной культурной традиции и в этом смысле иметь консервативный характер, при этом, безусловно, исключая застой и статичность авторитарного содержания власти. Такого рода модернизация может осуществляться только с сохранением социализирующей вертикали исполнительной власти в силу необходимости поддержания легитимности, обретающей субъектность в демократическом процессе. Вектор модернизации режимов должен ориентироваться не на цель догнать политически ангажированный западный демократический модус, и не на сохранение отживших авторитарных устоев, а на релевантный выбор, адекватный актуальным цивилизационным трендам.

Модель модернизации политических режимов не может быть результатом умозаключений, но призвана агрегировать контент из реалий общественной практики. Актуальными тенденциями демократического мейнстрима сегодня являются, во-первых, определение механизмов стабильного консенсуса «сложного» общества и власти на основе постоянного расширения политического участия и, во-вторых, эволюция демократической практики, обусловленная коммуникационной революцией [6, с.3-4].

Важная роль в рассматриваемом контексте отводится культуре политических элит, которая, трансформируясь, оказывает влияние на развитие политической культуры общества и государства. В данном контексте

ее можно определить как часть общенациональной культуры страны, отражающей уровень политического сознания, политические ценности, созданные в процессе исторического развития, традиционные привязанности в политической сфере жизни общества, представляющие основу для принятия или непринятия в общественном мнении тех или иных политических концепций, решений власти, а также поведение субъектов политического процесса и их отношение к элементам политической системы, политического процесса в целом [8, с.108].

Несмотря на то, что если исходить с точки зрения структуры, политическая культура элит отражает политическую культуру страны, но при этом, она имеет свою специфику, которая образуется на основе характеристик представителей данной элиты. Речь идет, не только об уровне образования и степени профессиональной подготовки, но и моральных ценностях и установках [3, с.8].

Формирование стратегии политической модернизации Республики Молдова находится в стадии динамического становления. Двигаясь к многоуровневой гетерогенной структуре международных связей с неопределенными перспективами и опираясь на незыблемые ценности государственного суверенитета, республика старается решить многие внутренние проблемы и занять достойное место в мире. Европейская интеграция Республики Молдова открыла новые перспективы поступательного внедрения реформ, способных вывести государство на новый уровень развития, но одновременно с этим выявила глубинный кризис внутреннего развития. Низкий уровень политической культуры, разобщенность действий политических институтов, коррумпированность высших эшелонов власти страны создают предпосылки для глубинного осмысления происходящих процессов и тенденций. Бездействие в этом направлении обуславливает появление дополнительных сложностей, которые выражаются в несоответствии декларируемых ценностей и существующей политической реальности и, как следствие, в неадекватности проводимой политики.

Важным видится сохранение прагматичности, наметившейся в развитии совместных проектов, которые помогут государствам быстрее интегрироваться в ЕС. Приверженность сотрудничеству, продвижение европейских ценностей и устремлений позволит расширить совместную площадку для диалога. Путь в ЕС - это колоссальный труд, который требует консолидации усилий властных структур и общества, прежде всего, в вопросах, затрагивающих демократические стандарты, права человека, гражданские свободы, независимость правосудия и прессы. Все это требует усилий, доверия граждан властям, убежденности, что европейский вектор развития государства, не просто оптимальный вариант развития, а цивилизационный выбор, сделанный в пользу европейских ценностей и стандар-

тов. Тем самым, роль культуры в формировании стратегии политической модернизации Республики Молдова следует рассматривать как один из определяющих факторов перемен, направленных на реализацию целей долгосрочного развития государства.

Литература

1. Естифеев Р.В. После глобализации? Политико-административные преобразования в России в XXI веке. – Владимир: «Собор». 2011.
2. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные измерения и демократия. – Москва: Новое издательство. 2011.
3. Кайбушев А.Д. Политическая культура и основные культурные тенденции современной политической элиты России. – Астрахань: Астраханский государственный университет. 2009.
4. Культура как фактор модернизации России. Коллективная монография. – Москва: Изд-во Моск. Гуманит. Ун-та. 2015.
5. Культурные факторы модернизации. Доклад. – Москва-Санкт-Петербург: Фонд Стратегия. 2011.
6. Маммадов М.М. Особенности модернизации постсоветских политических режимов. Диссертация канд. полит. наук. – Москва: Московский Государственный Областной Университет. 2017.
7. Прядкина И.М. К вопросу о развитии политической модернизации в России / Общество: политика, экономика, право. 2017. №1, http://domhorsk.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/pep/2017/1/politics/pryadkina.pdf
8. Сорока С., Лизаковска С. Влияние политической культуры и гражданской партиципации на функционирование политических режимов (на примере посттоталитарных государств). // Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Kwartalnik. 2016, №4, с.103-120.
9. Социокультурные факторы инновационного развития и успешной имплементации реформ. – Москва: РЭШ и Институт Национальных Проектов. 2017.
10. Степин В.С. Цивилизация и культура. – Санкт-Петербург: СПб ГУП. 2011.
11. Федотова В.Г. Модернизация и культура. – Москва: Прогресс-Традиция. 2016.

12.02.2018

**COMPARTIMENTUL
SOCIOLOGIA POLITICĂ**

**IMPORTANȚA GRUPURILOR DE PRESIUNE ȘI A LOBBY-
URILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

Victoria BEVZIUC

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Relații internaționale, Științe Politice și Administrative, Departamentul Științe Politice și Administrative

Doctor în științe politice, lector

E-mail: victoriabevziuc@yahoo.ro

The study of interest groups represented a broad approach in the literature, many authors attempting to identify the influence of these groups on public power. The optics of the public sphere in the scientific literature is different and aimed at all the state organizations that are likely to make political decisions; the higher political institutions created by the Constitution, whose statutes are set by laws. In contemporary political society, pressure groups are political institutions that have the role of putting political pressure on the governors.

Grupurile de interese sunt organizate ierarhic și diferențiate pe sectoare economice; ele sunt recunoscute, uneori chiar create de către stat, care le acordă un monopol de reprezentare în sectorul lor specific, în schimbul unui oarecare control în procesele de selecție a conducătorilor și de formulare a cerințelor politice. De altfel, în acest domeniu se poate constata o atitudine extrem de ezitantă în ceea ce privește chiar obiectul cercetării. Unii autori arată că, nefiind alese și nefiind democratice, grupurile de interese sunt considerate mai mult o amenințare pentru democrație decât niște actori legitimi care joacă un rol central în procesele decizionale [11, p.143].

Bentley a susținut necesitatea investigării comportamentului politic pe calea descrierii interacțiunii dintre grupurile sociale. În acest sens, el a sprijinit importanța operațiilor de măsurare în știința politică [7, pp.23-25]. În teoria clasică a lui A.Bentley se reia subiectul cu privire la interes prin descrierea procesului democratic efectiv de luare a deciziei și evaluarea calităților acestuia, comparativ cu cel specific alegerii democratice abstracte. El consideră că un grup reprezintă o fracțiune distinctă din societate și orice individ poate fi membru al mai multor grupuri. De asemenea, Bentley susține că nu există grup fără interes, ele fiind inseparabile. În accepțiunea sa, avantajul grupurilor constă în posibilitatea manifestării intensității preferințelor, spre deosebire de cazul democrației „pure”

[1, p.182]. În baza studiului procesului politic din S.U.A., A.Bentley a demonstrat că pentru realizarea intereselor proprii oamenii sunt forțați să se întrunească în grupuri organizate cu anumite interese sau să se alătore grupurilor formate care devin subiecții principali ai politicii.

Apariția teoriei grupurilor interesate era dictată de tendința de a depăși cadrul restrâns al abordării instituționale, doctrină dezvoltată în continuare de David Truman (1913-2003) în lucrarea „Procesul guvernării” (1951) [15, p.13]. El considera că politica este o luptă a grupurilor pentru putere, a posibilităților de împărțire a resurselor. D.Truman este considerat teoreticianul grupurilor care a încercat să extrapoleze teoria, verificându-i validitatea în spațiul nonamerican [10, p.85]. Procesul politic, subliniază autorul american, poate fi înțeles dacă rolul grupurilor de interese sunt recunoscute în societate.

Grupurile de interese nu sunt un fenomen nou. S-au născut odată cu politica însăși; există din momentul în care un grup de indivizi și-au unit forțele pentru a pune presiune asupra celor care, la un moment dat, guvernează și stabilesc reguli de conduită pentru toți membrii societății [6, p.6].

Analizând specificul societății democratice americane, Alexis de Tocqueville a explicat în mod plastic necesitatea existenței unui spirit asociațional pentru ca societățile democratice să funcționeze: „Este limpede că, dacă fiecare cetățean, pe măsură ce devine mai slab și în consecință mai incapabil să își păstreze propria libertate, nu ar învăța arta de a se uni cu semenii săi ca să o apere, tirania ar crește în mod necesar odată cu egalitatea [...] Dacă oamenii care trăiesc în țările democratice nu ar avea nici dreptul, nici gustul de a se uni în scopuri politice, independența lor ar fi supusă unor mari riscuri, cu toate că ar putea să-și păstreze multă vreme bogățiile și cunoștințele; în vreme ce dacă nu ar dobândi desprinderea de a se asocia în viața de toate zilele, însăși civilizația ar fi pusă în primejdie. Un popor în care indivizii ar pierde capacitatea de întreprinde singuri lucruri mari, fără a dobândi facultatea de a le produce în comun, s-ar întoarce curând la barbarie” [13, pp.116-117].

Specificul acțiunii grupurilor este elementul determinant pentru explicarea diferenței sensurilor acestor noțiuni (grup de interese și grup de presiune). Astfel, în opinia unor cercetători, grupul de presiune este o organizație ce exercită efectiv influență asupra factorului de decizie și prin aceasta asigură interacțiunea dintre societatea civilă și cea politică.

Grupurile de interese sunt formațiuni în cadrul cărora se elaborează baza ideologică a unei eventuale acțiuni de presiune. Orice grup de presiune poate fi și grup de interese (dacă nu promovează interesele altora), iar orice grup de interese este un potențial grup de presiune (dacă își valorifică interesele sale în raport cu puterea politică). Prin urmare, fiecare grup de presiune, pornind de la interesele sale, întreprinde acțiuni de influență asupra factorilor de decizie în vederea realizării acestor interese. Grupul de presiune, menționează pe bună drep-

tate unii autori, este o categorie de analiză a științei politice care creează un instrument de interpretare și explicare a vieții politice [3, p.9]. Unii autori folosesc alternativ termenii „grup de interes” (Interest Group) și „grup de presiune” (Pressure Group), alții îl preferă pe primul, dar există și încercări de delimitare.

Autoarea franceză Sabine Saurugger observa că, într-o accepție mai restrânsă, grupul de interese este definit ca o organizație constituită care încearcă să influențeze autoritățile politice într-un sens favorabil interesului său. În timp ce prima definiție permite conceperea grupului de interese ca un actor care caută să influențeze nu numai autoritățile politice, ci și alte grupuri sau opinia publică în general, a doua definiție insistă mai mult pe legătura care există între autoritățile politice și grup, de unde și noțiunea de grupuri de presiune [11, p.143]. Cunoscutul politolog italian Domenico Fisichella subliniază că determinant în delimitarea acestor două concepte (grupurile de interes și grupurile de presiune) devine criteriul metodologico-acțional, aplicat comportamentului grupurilor în contextul luptei politice [8, p.163].

Specificul acțiunii grupurilor este elementul determinant pentru explicarea diferenței sensurilor acestor noțiuni. Astfel, în opinia unor cercetători, grupul de presiune este o organizație ce exercită efectiv influență asupra factorului de decizie și prin aceasta asigură interacțiunea dintre societatea civilă și cea politică. Grupurile de interese sunt formațiuni în cadrul cărora se elaborează baza ideologică a unei eventuale acțiuni de presiune. Orice grup de presiune poate fi și grup de interese (dacă nu promovează interesele altora), iar orice grup de interese este un potențial grup de presiune (dacă își valorifică interesele sale în raport cu puterea politică). Prin urmare, fiecare grup de presiune, pornind de la interesele sale, întreprinde acțiuni de influență asupra factorilor de decizie în vederea realizării acestor interese.

În literatura de specialitate și în reglementările naționale (acolo unde ele există) au fost enunțate numeroase definiții pentru activitatea de lobby și au fost stabilite și clasificări ori tipologii. Cu toate acestea, așa cum am arătat anterior, nu există o definiție general acceptată pentru un termen atât de polivalent și controversat.

Lobby-ul este considerat astăzi ca profesie cu vechime, o activitate naturală și inevitabilă, care a luat naștere odată cu societatea: ori de câte ori un grup a exercitat puterea într-o organizație, alte persoane sau alte grupuri au încercat să influențeze deciziile conducătorilor [8, pp.171-177]. Lobby-ul este privit ca o practică inerentă într-o societate democratică deschisă [11, p.143], care poate chiar contribui la sporirea răspunderii guvernanților și determina creșterea participării cetățenilor în procesul de luare a deciziilor.

Din punct de vedere istoric termenul “lobby” își are originea în germanica veche prin cuvântul *loub* care se poate traduce prin *hol*, *acoperiș*. Verbul “to lobby” a fost atestat prima dată în 1850, iar cuvântul “lobbyist” în 1863. În lim-

ba română cuvântul lobby este definit ca “grup de persoane care influențează, din afară, hotărârile unui parlament; grup de presiune”. Activitatea de lobby presupune o serie de contacte cu conducători sau reprezentanți ai autorităților sau instituțiilor publice în vederea promovării sau respingerii anumitor legi sau reglementări.

Totuși, în Republica Moldova este foarte persistentă confuzia între trafic de influență și lobby, mulți oameni considerându-le sinonime. Lipsa unei legi care să reglementeze această activitate sporește și mai tare confuzia și amână desfășurarea unor campanii de lobby cu adevărat profesioniste în domenii, până la urmă, de interes general. Reglementarea activității de lobby nu s-a bucurat niciunde de o mai mare atenție decât în Statele Unite ale Americii unde începutul are loc în 1935. Reglementările Federale ale Activităților de Lobby cer înregistrarea tuturor persoanelor care, ele însele sau prin intermediari, solicitau, colectau sau primeau pur și simplu bani în vederea trecerii sau respingerii legislației în Congres.

Deoarece a întâmpinat rezistență din partea diferiților lobbyiști care ape-lau la diferite tertipuri pentru a se eschiva reglementărilor ei a fost nevoie ca în noiembrie 1995 să se adopte Regulamentul Activităților de Lobby. Specialiștii consideră că acest regulament a reprezentat pasul spre o perioadă de transparență și profesionalism în mediile guvernamentale.

Astfel, Legea transparenței activităților de lobby (*Lobbying Disclosure Act*¹) din 1995, modificată în 2007, definește contactele de lobby (*lobby contacts*) clar și restrictiv, prin referire la orice formă de comunicare scrisă sau orală (inclusiv comunicarea prin mijloace electronice), în numele unui client, cu un reprezentant oficial al puterii executive sau legislative, prin care se are în vedere:

- (i) Formularea, modificarea sau adoptarea unei legi la nivel federal (inclusiv a unor proiecte de lege);
- (ii) Formularea, modificarea sau adoptarea unui act administrativ (*regulation*), ordin executiv sau orice alt program, politică sau poziție a Guvernului SUA;
- (iii) Gestionarea sau executarea unui program sau politici federale (inclusive negocierea, acordarea sau gestionarea unui contract, finanțare, împrumut, licență etc.);
- (iv) Numirea sau confirmarea unei persoane pentru o funcție pentru care Senatul are competența de confirmare / numire.

Totodată, este important de remarcat că legea americană enumeră o multitudine de alte activități foarte specifice, pe care nu le încadrează la categoria

¹ Legea este disponibilă online: <http://lobbyingdisclosure.house.gov/lda.pdf>, consultat la data de 25 ianuarie 2018

contacte de lobby, inclusiv activitatea de comunicare pe care o realizează un oficial în realizarea atribuțiilor sale prevăzute de lege. De altfel, legiuitorul american a fost foarte atent ca în Legea transparenței activităților de lobby să asigure un echilibru just între, pe de o parte, libera exercitare a dreptului de petiționare, a dreptului de asociere, a libertății întrunirilor și a libertății de exprimare și, pe de altă parte, transparența relațiilor dintre grupurile de interese private și autoritățile publice.

În ceea ce privește Uniunea Europeană și activitatea de lobby în Parlamentul European, reglementarea ei a început în octombrie 1992 cu planul Galle care a fost anulat deoarece nu s-a ajuns al un consens asupra definiției termenului de lobbyist. În anul 1995 raportul lui Ford propune acordarea unor premise permanente persoanelor care doresc să intre frecvent în Parlament, cu scopul de a furniza informații membrilor Parlamentului European.

Înregistrările lobbyiștilor s-au făcut publice pe site-ul Parlamentului European. În 19 iulie 2005 peste 160 de organizații, grupuri ale societății civile, asociații de afaceri, asociații academice și firme de relații publice s-au organizat sub titulatura „Alliance for Lobby Transparency and Ethics Regulation (ALTEREU)” pentru a solicita un sistem electronic transparent de înregistrare obligatorie a lobbyiștilor la nivelul Uniunii Europene, îmbunătățirea Codului de Conduita al oficialilor Comisiei Europene și eliminarea accesului privilegiat acordat lobbyiștilor marilor corporații [16, p.15]. În 23 iunie 2008 Comisia Europeană a lansat Registrul Online al reprezentanților grupurilor de interese în care au fost invitați să se înscrie toți n altă ordine de idei, în ceea ce privește definirea noțiunii de lobby, trebuie făcută, mai întâi, distincția dintre grupuri de interese, grupuri de presiune și organizații de lobby. Dacă, în perioada anilor '50, se folosea noțiunea de grupuri de presiune, acestea reprezentând grupuri ce se implicau în procesul politic fără a fi partide politice, ulterior s-a renunțat la acest termen în favoarea celui de grupuri de interese, pentru a se evita conotațiile negative pe care le implică ideea de presiune politică. Într-o altă opinie, se face distincție între grupuri de presiune și organizații de lobby. În acest sens, grupurile de presiune sunt definite ca grupuri mai mari, alcătuite din amatori, care urmăresc să influențeze sistemul politic și opinia publică, iar organizațiile de lobby grupuri mai mici, alcătuite din profesioniști, care pot fi angajați spre a influența eficient anumite decizii politice. Noțiunea de grup de interes are o conotație negativă pentru cea mai mare parte a românilor.

Exemplul tipic de acțiune al grupurilor de presiune este reprezentat de Statele Unite ale Americii. Tradiția acestor grupuri este foarte puternică în această țară așa încât unele dintre ele au fost integrate în sistemul politic american și oficializate – lobbyismul politic din S.U.A. Fiind progresiv integrate în sistemele politice ale diferitelor state grupurile de presiune influențează, în diferite forme, deciziile politice majore ale guvernanților. Totodată aceste grupuri au depășit

sfera politicii etatice naționale, făcându-și simțită prezența tot mai evident și în contextul politicii internaționale. Convingerea noastră este în sensul sporirii influenței acestor grupuri de presiune nu doar la nivelul statelor dar și la nivel global, mondial, prin influențarea politicii internaționale desfășurate de marii actori politici ai mapamondului.

Activitatea de lobby trebuie înțeleasă ca modalitatea transparentă de influențare a deciziilor legislative și executive prin acțiuni care au scopul de a susține drepturi și interese legitime în promovarea, adoptarea, modificarea sau abrogarea unor decizii și acte normative de către autoritățile și instituțiile publice. Prin lobbying se înțelege activitatea unui grup (sau persoană) care încearcă să determine puterea legislativă sau executivă să adopte o poziție sau să ia o decizie care să servească interesele legitime ale respectivului grup. În plus, prin lobbying (activitatea de lobby), factorii decizionali - parlamentarii, reprezentanții administrației publice centrale și locale etc. - pot beneficia, prin intermediul acestor grupuri, de expertiza unor specialiști în diferite domenii.

Dintr-un alt punct de vedere, lobbying-ul constituie un mecanism prin care se menține legătura dintre alegători și aleșii lor, pe durata mandatului acestora din urmă. Activitatea de lobby presupune o serie de contacte cu conducători sau reprezentanți ai autorităților sau instituțiilor publice în vederea promovării sau respingerii anumitor legi sau reglementări. Totuși, în Republica Moldova este foarte persistentă confuzia între trafic de influență și lobby, mulți oameni considerându-le sinonime. Lipsa unei legi care să reglementeze această activitate sporește și mai tare confuzia și amână desfășurarea unor campanii de lobby cu adevărat profesionale în domenii, până la urmă, de interes general. Acest lucru face extrem de dificil controlul democratic asupra diferitelor activități, pentru evitarea, în primul rând, a traficului de influență, atât de blamat de opinia publică.

Activitatea de lobby este una dintre caracteristicile democrației performante, cu adevărat în folosul cetățenilor. Obiectivele oricărei acțiuni de lobby pot fi clasificate în două mari categorii:

- adoptarea sau respingerea unei propuneri, în componenta legislativă, și
- emiterea sau abținerea de la emitere a unui act administrativ, în componenta executivă (propunerile sunt supuse atenției funcționarilor din instituțiile administrației publice și culminează cu adoptarea și aplicarea acestora prin decizia voluntară a unui demnitar investit cu putere executivă (primar, director de agenție, departament ori direcție județeană, prefect sau ministru).

Activitatea de lobby realizată într-un mod profesional are o serie de avantaje precum:

- efecte benefice asupra transparenței actului decizional și a participării active din partea societății civile la procesul decizional;

- creșterea calității deciziilor adoptate, prin furnizarea profesionistă de informații decidenților cu privire la domeniul asupra căruia se operează, suplinindu-se astfel limitele de timp, bani sau chiar cognitive ale decidenților;

- creșterea eficienței în aplicarea deciziilor adoptate, rezultat al posibilității de cointerесare a celor cărora li se adresează încă din stadiul de proiect;

- schimbarea mentalității de abordare a raporturilor între emitenții deciziilor legislative și administrative și adresații acestora, prin responsabilitatea autorităților publice și creșterea corespunzătoare a încrederii societății civile în procesul decizional, ca urmare a instituționalizării dialogului;”

În ceea ce îi privește pe cei care iau deciziile, au și ei anumite avantaje printre care se numără următoarele: au acces la statistici și studii de măsurare a părerii populației gratuite; relația dintre ales și alegător se îmbunătățește; are loc încurajarea unei, a doua opinii”, chestiune ce poate evita adoptarea unei hotărâri greșite.

Și cei care practică lobby au anumite avantaje:

- interesele lor sunt mai bine observate decât a celor care nu sunt interesați de acest proces;

- pot aduce în atenția politicianilor chestiuni importante care pot trece neobservate de către aceștia;

- pot influența legislația astfel încât opinia publică să nu aibă de suferit de pe urma unei decizii greșite;

- pot aduce în fața unui minister problema respectivă;

- își exercită un drept;

- contribuie la îndeplinirea rolului în societate a respectivei persoane sau organizații.

Cum se face LOBBY? Există două modalități de a face lobby:

1. Lobby direct: întâlniri face to face – cel mai eficient mod de comunicare a mesajului; conversație telefonică - politețea însoțită de explicații simple și la obiect pot fi foarte eficiente; mesaje scrise (fax, scrisori, etc) – invită la o abordare mai atentă a problemei în cauză și are ca avantaj faptul că nu cere răspuns imediat; scrisori cu destinatar (individual) – o scrisoare concisă poate fi adresată mai multor persoane ce au legătură cu problema abordată, amprenta personală - semnătura trebuie să fie obligatoriu de mână.

2. Lobby indirect: campanii media – mass-media poate avea o influență puternică asupra publicului țintă utilizând comunicate de presă, evenimente media speciale, articole, care să scoată în evidență poziția și punctul de vedere al celui care a inițiat campania. Alte organizații – third parties, care să sprijine punctul de vedere exprimat (asociații, organizații, partide politice).

Mesajul transmis trebuie să fie: adevărat, argumentat, clar, concis și susținut cu referințe. Democrația reprezintă mult mai mult decât alegeri libere. O evaluare a democrației trebuie să țină seama, pe lângă această dimensiune „me-

canică”, de existența și functionarea instituțiilor democratice ale sistemului dar, mai ales, de pluralismul politic și civil, de libertățile individuale și de grup, astfel încât interese și valori opuse să fie exprimate și să se afle în competiție printr-un proces continuu de reprezentare dincolo de momentele alegerilor periodice.

Existența unei diversități de identități, opinii și interese este un dat al oricărei societăți contemporane. În aceste condiții, reprezentarea acestora devine din ce în ce mai dificilă și din ce în ce mai ușor de contestat [12, p.71]. Aceasta situație problematică poate însă fi depășită prin mecanismele democrației participative. Democrația participativă face referire la mecanismele prin care luarea deciziilor cu privire la afacerile publice se face prin implicarea cetățenilor. O sugestie sau o reclamație venită din partea unui cetățean poate fi acceptată sau respinsă, dar nu trebuie să fie ignorată de decidentul politic.

Așadar, democrația participativă include:

- participarea cetățenească la procesul de luare a deciziilor publice;
- participarea cetățeanului la administrarea banului public;
- consultarea publică a societății civile, în ansamblul ei [4, p.238].

Totuși, în democrațiile avansate, această noțiune desemnează o formă consacrată de acțiune politică. În Republica Moldova, cele mai semnificative grupuri de interes sunt sindicatele, organizațiile non-guvernamentale și oamenii de afacerii, grupuri care protejează minoritatea pe care o reprezintă, etc. La nivel central, sindicatele participă prin calitatea de parteneri, în cadrul sistemului tripartit de dialog social, împreună cu guvernul și patronatul. La nivelul confederațiilor naționale, sindicatele prezintă programe concrete de dezvoltare economică sectorială sau globală. Ele își susțin atitudinile și proiectele în fața administrației centrale a statului. Există și alte elemente de implicare a sindicatelor în sfera politicilor publice: prin organizarea și desfășurarea acțiunilor de luptă sindicală, mitinguri, marșuri de protest, sindicatele exprimă o atitudine față de deciziile care îi vizează. Mai mult, în situația premiselor declanșării unui conflict colectiv de muncă, prin lege se solicită organizatorilor să prezinte soluții de rezolvare. Legiuitorul a considerat că sindicatele trebuie să aibă un rol activ, constructiv, în soluționarea stării conflictuale apărute. Negocierea contractului colectiv de muncă constituie instrumentul principal prin care sindicatele își exercită prerogativele de apărător și promotor al intereselor salariaților.

În vederea negocierii și încheierii unui contract avantajos și în interesul salariaților, sindicatele trebuie să aibă în vedere o serie de condiții și situații, să aplice o serie de tehnici. Cele mai utilizate modalități sunt: prezentarea fermă a cererii, propuneri de eventuale soluții, solicitarea sprijinului unor reprezentanți din cadrul organizațiilor sindicale superioare, a căror capacitate de negociere a fost dovedită, amenințarea declanșării procedurilor legale de luptă sindicală, declanșarea efectivă a acestora. Lobbying-ul politic, sprijinit de acțiuni publice cu

caracter puternic demonstrativ, este principalul mijloc de influențare a procesului decizional utilizat de către sindicate. Organizațiile non-guvernamentale încearcă să joace un rol de monitorizare (watch dog), dar au reușit să contribuie și la dezvoltarea instituțională, prin activități de parteneriat cu administrația publică centrală și locală, de exemplu, prin instruirea funcționarilor publici și a celor aleși. Aceste inițiative au fost sprijinite în multe cazuri de către programele de reformă a administrației publice și reforma legislativă ale Fundației pentru o Societate Deschisă; programul pentru administrația publică locală al USAID și, ulterior, de programul PHARE pentru Reforma Administrației Publice Locale și de programele PHARE pentru organizații non-guvernamentale. Punctul slab al acestor inițiative, cu implicații negative asupra impactului lor, au fost lipsa de coordonare și lipsa de strategie la nivel național. Alte grupuri de interes Asociațiile de locatari / proprietari ocupă un loc aparte în peisajul grupurilor de interes din Republica Moldova, cu precădere la nivel local, ele cuprinzând un număr relativ mare de cetățeni. În funcție de gradul de comunicare între autoritățile locale și asociațiile de locatari, acestea se implică mai mult sau mai puțin în rezolvarea problemelor care le afectează și, uneori, fac presiuni în vederea adoptării unor decizii favorabile.

De asemenea, în anumite probleme, cum ar fi aceea a avorturilor, asociațiile religioase pot avea un cuvânt de spus prin influența pe care o au în rândul populației și prin care pot determina guvernul să adopte anumite decizii. Din această perspectivă, și Biserica poate reprezenta un grup de interes mai aparte, la fel cum pot fi privite organizațiile sportive, artistice sau umanitar-caritabile. Astfel de grupuri recurg la mijloace diverse de exprimare a revendicărilor și de influențare a deciziei în favoarea lor – greve, manifestații de stradă, proteste, contactarea unor instituții.

Principiile care trebuie respectate în activitatea de lobby sunt următoarele:

- transparența relațiilor și contactelor dintre oficialitățile și reprezentanții autorităților și instituțiilor publice și lobby-iști în vederea evitării unor posibile conflicte de interese;

- credibilitatea activității de lobby prin evaluarea profesionalismului și onestității lobby-iștilor acreditați;

- responsabilitatea lobby-iștilor față de client în susținerea interesului legitim al acestuia;

- integritatea tuturor părților implicate, manifestată prin interzicerea dării sau primirii de foloase necuvenite pentru influențarea unei decizii sau act normativ;

- respectul față de legislația în vigoare și față de autoritățile și instituțiile publice supuse activității de lobby.

Activitatea de lobby depinde de context și circumstanțe / condiții;

- Lobby-iștii au tendința de a fi eficienți în momentul în care activitatea de lobby este orientată spre subiecte tehnice, nepolitice și „low profile” (nu sunt vizibile, de prim-plan).

- Lobby-iștii tind să acționeze ca interpreți, explicându-le clienților reguli și proceduri concomitent cu explicarea dorințelor și a obiectivelor clienților în fața persoanelor cu autoritate și putere de decizie. Lobby-iștii tind să fie mai valoroși în momentul în care tratează aspecte tehnice low-profile, întrucât în acest caz este mult mai puțin probabil ca respectivii clienți să știe cui și cum să se adreseze în afara organizației.

- Vor informație pentru a-i putea informa, la rândul lor, pe cei care participă la luarea deciziei, iar lobby-iștii știu cum să ofere acest material astfel încât clientul lor să „arate bine”. Cea mai eficientă activitate de lobby este cea în care sunt implicate oficialitățile. Lobby-iștii vor fi mult mai eficienți în tratarea subiectelor sau a aspectelor pe marginea cărora este puțin probabil ca sectorul politic să adopte o poziție fermă. În același context, acest sector este puțin probabil să fie un oponent organizat în ceea ce privește subiectele „low profile”, nepolitice sau tehnice. Cu cât activitatea de lobby este mai vizibilă însă, cu atât va provoca o reacție mai puternică din partea celui alt grup, pe care îl va determina să „iasă la luptă” [5, p.165].

Pentru ca un grup de interese să poată exista și acționa în forma unui „lobby” sau a unei organizații non-guvernamentale formale și transparente o serie de condiții trebuie îndeplinite în prealabil:

(1) societatea trebuie să recunoască și să asigure dreptul la asociere al indivizilor și dreptul indivizilor asociați de a-și promova interesele (chiar dacă limitează interesele acceptate ca legitime); (2) grupul de interese trebuie să aibă acces atât la comunicarea cu populația – pentru a recruta noi membri – cât și la comunicarea cu clasa politică - pentru a o influența;

(3) grupul de interese trebuie să aibă acces la resursele necesare pentru a putea exista și acționa;

(4) atât societatea, cât și clasa politică trebuie să considere legitimă (și deci posibilă) acceptarea influențării deciziilor politice ca urmare a acțiunilor grupului de interes, altfel existența și acțiunea grupului nu ar avea rost sau ar deveni revoluționară. Or, aceste condiții nu sunt îndeplinite decât în societățile democratice. Asta nu înseamnă, însă, că nu pot exista grupuri de interes (de presiune) în societățile nedemocratice.

Până la urmă, nici o clasă politică, oricât de autoritară sau dictatorială nu poate controla societatea în asemenea măsură încât să împiedice grupuri de oameni să-și formuleze propriile interese, să se asocieze pentru a și le promova și să încerce să influențeze decizia politică în favoarea lor. Mai mult, nici o clasă politică, indiferent de conținut, mărime și convingeri, nu poate guverna societatea dacă ignoră asemenea grupuri de interese și refuză să dea satisfacție măcar

unora dintre ele (eventual în defavoarea altora). Atâta doar, că regulile de funcționare ale grupurilor de interese se modifică, în funcție de circuitele de comunicare stabilite de fiecare clasă politică în parte. Astfel, în loc să acționeze prin mobilizarea opiniei publice, ele pot acționa pe căi mai puțin publice dar, întotdeauna, direcția lor de acțiune va fi aceeași – către clasa politică și pentru a-i influența deciziile. Grupuri de interese se constituie în orice societate, ele fiind un produs „natural” al vieții sociale.

Dintre cazurile de lobby care au căpătat rezonanță sunt Legea nucului nr.658-XIV din 29 octombrie 1999 (modificată abia în 2007 prin Legea Nr.142 din 21.06.2007), fiind lichidate lacunele ei cu privire la exportul de nuci, al produselor derivate din nuci și al lemnului de nuc), scandalul CAIRO, eliberarea de impozite a firmei Seabeco, tranziția pe teritoriul Moldovei a trenului cu deșeuri radioactive de la Kozlodui (Bulgaria), monopolul companiei Voxtel pe piața telefoniei mobile, procurarea automobilelor Škoda, etc.

Specific pentru multe grupuri de presiune din Republica Moldova este aplicarea neprofesionistă, sporadică a tehnicilor și a metodelor de influență. Ele acționează indirect prin persoanele lor în legislativ care le apără interesele. Modulurile de achitare cu aceste persoane sunt diverse: de la mită până la posturi ocupate ulterior în diverse firme, fie promovarea, angajarea copiilor, nepoților etc. În Moldova sunt puternic dezvoltate relațiile de nănașism, cumătrism, care la fel favorizează influența persoanelor din exterior. Eventuala influență a unor interese de grup asupra organelor puterii de stat în Republica Moldova și, respectiv, creșterea corupției a acutizat problema privind reglementarea activității de lobbyism în Republica Moldova. În februarie a. 2000 Președintele Republicii Moldova P.Lucinschi a propus proiectul de lege cu privire la lobbyism. În consecință, opinia publică negativă formată la acest subiect a stopat procesul de adoptare. Prin acest proiect s-a încercat o reglementare mai realistă a presiunilor politice exercitate asupra organelor decizionale, a surselor de finanțare a instituțiilor de lobby și a fluxurilor financiare din această sferă. Aceasta ar fi facilitat lichidarea corupției și ar fi redus din deciziile luate în detrimentul societății noastre. La momentul de față se resimte tot mai puternic necesitatea reglementării legale a activității grupurilor de presiune. Cu atât mai mult cu cât Planul de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova (2005) prevede în pct.1 „Priorități pe termen scurt”: elaborarea și aprobarea proiectului de Lege cu privire la lobbyism (alin.8) [14, p.48]. În Republica Moldova au existat la rîndul său, două proiecte legislative privind legiferarea lobby-ului, ambele fiind respinse de pe agenda legiuitorilor.

În vederea reglementării activității de lobby am sugera și niște recomandări și soluții practicecum ar fi:

- stabilirea unor reguli de joc corecte, imparțiale și transparente privind compatibilitatea și ingerința mediului de afaceri în cadrul sistemului public.

- organizarea unor mese rotunde cu participarea ONG-urilor, think tank-urilor și organizațiilor societății civile din Republica Moldova, pe marginea oportunității și viziunii acestora asupra nevoii și modalității de practicare a activității de lobby.

- dezvoltarea unei strategii și viziuni la nivel național, privind modalitățile și specificul sistemului public din Republica Moldova, în baza căruia va putea fi fundamentat sistemul de reglementare a lobby-ului;

Grupurile de presiune își îndeplinesc eficient rolul când reprezintă multitudinea de interese existente în societate: economice, sociale, ideologice, culturale, etnice, ecologice, teritoriale, religioase, de ramură etc. Reprezentarea intereselor garantează influența adoptării deciziilor politice, asigură fluxul de informație și susținere de care au nevoie organele puterii de stat. Grupurile de presiune sunt în același timp baza și un component important sistemului politic, care asigură transmiterea operativă a cerințelor.

Bibliografie

1. Bentley A.F. The Process of Government: A Study of Social Pressures. – Chicago: The University of Chicago Press, 1994, 182 p.
2. Cassidy B. European Lobbying Guide: A Guide on Whom and How to Lobby. - London, Thorogood, 1999, 138 p.
3. Carpinshi A., Carpinschi G., Nedelcu M. Partide și grupuri de presiune. - Iași: Editura Polirom, 2011, 209 p.
4. Cerkez Ș. Grupurile de interese și politicile publice: modele de agregare a revendicărilor sociale. - Iași: Editura Polirom, 2010, 238 p.
5. Dahl R.A. Poliarhiile, Participare și opoziție. - Iași, Institutul European, 2000, 165 p.
6. Watts D. Pressure Groups. - Edinburgh, Edinburgh University Press, 2007, 326 p.
7. Behewick R., Green Ph. (Coords.). Dicționarul marilor gânditori politici ai secolului XX. – București: Editura Artemis, 2002, p.23-25
8. Fisichella D. Știința politică. Probleme, concepte, teorii. - Iași: Editura Polirom, 2007, p.171-177
9. Zetter L. Lobbying. The Art of Political Persuasion. - Petersfield, Hapshire, UK, Harriman House, 2008, 156 p.
10. Zamfira A. Contribuția teoretică a lui Arend Lijphart în studiul comparat al societăților multiculturale. // Revista „Sfera politicii”, 2009, nr.137, p.85-96.
11. Saurugger S. Grup de interese. // Boussaguet L., Jacquot S., Ravinet P. (co-ords.). Dicționar de politici publice. - Iași: Editura Polirom, 2009, 143 p.
12. Stoica V. Politici publice. // Bejan P. (coord.). Științe politice. Vol.IV. - Iași: Editura Universității „A.I.Cuza,” 2010, p.71-140

-
13. Tocqueville, de, A. Despre democrație în America, vol.II, - București, Humanitas, 2005 [1840], pp.116-117.
 14. Troșin P. Perspectiva reglementării activității de lobby în Republica Moldova. - Chișinău: I.D.I.S. „Viitorul.” Tipografia „M.S. Logo” S.R.L., 2011, 48 p.
 15. Truman D.B. The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion. - New York: Knopf, 1951, 568 p.
 16. Vass A. Lobbying opportunities, confusions and misrepresentations in the European Union, // Romanian Journal of European Affairs, 2008, vol.8, nr.2.

15.06.2018

ТОЛЕРАНТНОСТЬ, ПАТРИОТИЗМ И ИНТЕГРАЦИЯ: СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Анджела КОЛАЦКИ

Республика Молдова, Кишинэу, Молдавский Государственный Университет, Факультет международных отношений, политических и административных наук, Департамент политических и административных наук кандидат социологических наук, доцент

Необходимость изучения смысловых граней понятий «толерантность», «патриотизм» и «интеграция» обусловлена самим состоянием современной цивилизации, характеризуемым как «переходное», теми качественно новыми процессами, которые мы наблюдаем во всех областях и на разных уровнях институционализации человеческой деятельности. Очень важно выяснить существует ли связь и, в случае положительного ответа, какое воздействие оказывают интеграционные процессы на патриотизм, а в свою очередь, какова роль патриотизма в явлении интеграция, какое воздействие оказывает культурный процесс на динамику общественных изменений, каким образом на эту динамику влияет толерантность. Полагаем, что ценностная характеристика толерантности, патриотизма и интеграции, прольет свет на соотношение этих явлений. Ибо не что иное, как ценности являются одним из значимых факторов социальной регуляции поведения людей и их отношений, теми скрепляющими скобами, которые обеспечивают целостность общества, как системы.

Мы исходим из примата того, что «любовь к родине» (патриотизм) является ценностью, более того, ценностью универсальной. В условиях роста национального самосознания, показателями которого являются выдвижение ряда политических, экономических, экологических, гуманитарных, миграционных и др. проблем, воспринимаемых через призму национальных интересов, необходимости их разрешения, осознания, того что их разрешение в условиях самоизоляции в глобальном мире, нереально. В этой системе координат, и интеграция, будучи необходимым условием развития, превращения, согласно Спенсеру, распыленного, незаметного состояния в концентрированное, рассматривается нами, и как ценность в себе, и как принцип реализации адекватно понятых национальных интересов.

Ключевые слова: Патриотизм, интеграция, толерантность, ценность, социокультурная динамика, мозаичная культура, национальный интерес.

The requirement to study the semantic facets of the concepts of "tolerance", "patriotism" and "integration" is caused by the state of modern civilization, characterized as a "transition" of the innovative processes that we have seen in all areas and at different levels of institutionalization of human activity. It is very important to find out there is a connection and, if so, what effect the integration processes on patriotism, and in its turn, what is the role of patriotism in the phenomenon of integration, what impact has the cultural process on the dynamics of social change, how this trend affects tolerance. We believe that the value characteristics of tolerance, patriotism and integration, will shed light on the relationship between these phenomena. Nothing but values are one of the significant factors of social regulation of people's behavior and their relations, those stapling braces that ensure the integrity of society as a system.

We proceed from the primacy of the fact that "love of country" (patriotism) is the value, in fact, a universal value. In terms of growth of national consciousness, the rate of which is the emergence of a number of political, economic, environmental, humanitarian, migration and others problems, perceived through the prism of national interests and the need to resolve them, awareness of their solution in terms of self-isolation in a globalized world it is unrealistic. In this coordinate system, and integration, as a prerequisite for development, transformation, according to Spencer, pulverized, imperceptible state to a concentrated one, is considered by us, and as a value in itself, and as the principle of implementation of national interests adequate understand.

Key words: *Patriotism, integration, tolerance value, sociocultural dynamics, mosaic culture, national interest.*

В начале XXI века велика потребность в изучении смысловых граней понятий «толерантность», «патриотизм» и «интеграция», высвечивание одновременно особенностей и взаимосвязи этих двух, на первый взгляд, не соприкасающихся явлений. Эта потребность обусловлена самим состоянием современной цивилизации, характеризуемым как «переходное», теми качественно новыми процессами, которые мы наблюдаем во всех областях и на разных уровнях институционализации человеческой деятельности. Очень важно выяснить существует ли связь и, в случае положительного ответа, какое воздействие оказывают интеграционные процессы на патриотизм, а в свою очередь, какова роль патриотизма (рассматриваемого нами как часть культурного процесса) в явлении интеграция, какое воздействие оказывает толерантность и культурный процесс на динамику общественных изменений.

Если в прошлом, как это отмечает Л.Гуревич, социальный цикл был гораздо короче культурного, это проявлялось в том, что индивид, появившись на свет, заставлял определенную структуру ценностей, которая оста-

вალასა неизменной на протяжении его жизни, более того, не менялась сколько-нибудь значительно в течение многих столетий, регулируя жизнь ряда поколений. В XX веке произошел разрыв социального и культурного циклов. Такое положение вещей стало исторической закономерностью современности. Мы стали свидетелями и участниками ситуации, когда на протяжении одной жизни чередуются несколько культурных эпох, с доминирующими в них определенными ценностями и ценностными ориентациями [1, с.5].

Именно этот факт учитывал О.Тоффлер, указывая на сдвиг в сторону более высокой диверсификации общества в рамках массового сознания и о тенденции «акселерации», под которой он подразумевал ускорение исторических изменений [2, с.43]. Это позволяет нам рассматривать сложную взаимосвязь процессов имеющих место в обществе через структуру их социокультурных динамических модификаций.

Смысловые аспекты патриотизма и интеграции предполагают определенное разграничение и выявление точек их соприкосновения, установить систему координат, в рамках которой анализ станет релевантным. Предполагаем, что именно соединение аксиологического и социокультурного подходов станет основанием для такого анализа. Собственно говоря, ценностная характеристика патриотизма и интеграции, прольет свет на соотношение этих двух явлений. Ибо не что иное, как ценности являются одним из значимых факторов социальной регуляции поведения людей и их отношений, теми скрепляющими скобами, которые обеспечивают целостность общества, как системы. Будучи нормативным ориентиром, критерием, как на межличностном уровне, так и на уровне социальных групп, с их помощью человек разделяет добро и зло, красивое от уродливого, хорошее от плохого, существенное от несущественного, великое от низменного, вечное от конечного и т.д. Из множества определений понятия ценность отметим наиболее яркие, общие признаки. Одновременно под ценностью предполагают приверженность индивидов к определенным целям, направленным на удовлетворение интересов, касающихся мотиваций и имеющих важность в каждодневной жизни, а так же это порочная вера в то, что определенный образ поведения и/или цель сосуществования в социальном и личном плане являются более предпочтительными по сравнению с другими. Говоря о ценностях, другие авторы преподносят их как коллективные предпочтения, которые проявляются в определенном институциональном контексте и участвуют в его регулировании. Ценность – это то, что люди ... предлагают как идеал, то что, имеет для нас значимость в нравственном, эстетическом, познавательном отношении [3, с.12].

Всякая великая культура, отмечает П.Сорокин, есть не просто конгломерат разнообразных явлений, сосуществующих, но не как друг с дру-

гом не связанных, а есть единство, или индивидуальность, все составные части которого пронизаны одним основополагающим принципом и выражают одну, и главную ценность. Таким образом, доминирующие черты искусств и науки такой единой культуры, ее философии и религии, этики и права, ее основных форм социальной, экономической и политической организации, большей части ее нравов и обычаев, ее образа жизни и мышления (менталитета) – все они по-своему выражают ее основополагающий принцип ее главную ценность. Именно ценность согласно Сорокину служит основой всякой культуры. Благодаря этому важнейшие составные части такой интегрированной культуры также чаще всего взаимозависимы – изменение одной из них влечет за собой изменения других, т.е. остальные неизбежно подвергаются схожей трансформации [4, с.429].

Люди вступают в систему социальных взаимоотношений под воздействием целого комплекса факторов – бессознательных (рефлексы), биосознательных (голод, чувство жажды, половое влечение и т.п.) и социосознательных (символы, значения, нормы, ценности) регуляторов. Для случайных и временных агрегатов (толпа) характерно отсутствие ясных и пролонгированных связей, в то время как общество обладающее определенной степенью устойчивости и целостности способно продуцировать значения, символы, нормы, ценности, существующие как бы внутри социосознательных «это» – конституирующих общество членов. Поэтому любое общество можно описать и понять лишь через призму присущей ему системы значений, норм, ценностей. Эта система суть единовременное культурное качество.

Присущие обществу культурные качества обнаруживаются во всех достижениях человеческой цивилизации, аккумулируются и в дискретных периодах культурной истории. Социоэмпирические исследования культурных качеств выявляют весьма длительные периоды истории, в течение которых проявляются весьма близкие, а порой и идентичные культурные образцы (виды деятельности, творчества, верований, любви к родному краю и др.) культурной жизни, помимо наличия всевозможных и случайных девиаций. Эти образцы устанавливаются лишь в виду того, что они суть продукт логико-значимых культурных систем.

Наш дескриптивный анализ подчинен исходному примату культурных ценностей даже в таких аспектах социального бытия, где, как можно показаться с первого взгляда отсутствует прямое восхождение к культурно-ценностным системам (например, понятия «патриотизм», «родина», «страна», «национальная идентичность», «национализм», «интеграция», «национальный интерес», «общее благо»).

Одним из важнейших факторов социокультурных изменений, помимо условий географического расположения, климата, экономического раз-

вития и т.п., т.е. собственно социокультурной динамики, становится распад той или иной доминантной культурной сверхсистемы – «идеациональной», «идеалистической», «чувственной». Проходя исследовательский путь, используя в качестве фарватера культурно-ценностный подход, мы пытаемся указать на систематизирующую и методологическую значимость ценностной теории для рассмотрения проблемы социокультурных взаимодействий в заданных ею «пределах».

Мы не абстрактно говорим о «пределах» аксиологического истолкования социокультурных процессов. Отнюдь не из-за того, что они не дают нам целостной социологической картины, наоборот, внутри себя она завершена, а для того, чтобы «операционный» метод применения ценностной теории не устранился от ее, так сказать, определенной «условности» в возможностях объяснения, истолкования как в «социокультурном», так и в метафизическом плане. В этом отношении весьма интересен подход М.Хайдеггера: «Мысль, идущая наперекор «ценностям», не утверждает, что все объявляемое «ценностями» - «культура», «искусство», «наука», «человеческое достоинство», «мир» и «Бог» (п.а. этот ряд можно продолжить и такими ценностями как «родина», «отчизна») – ничемно. Наоборот, пора понять, наконец, что именно характеристика чего-то как «ценности» лишает оцененное его достоинства. Это значит: из-за оценки чего-либо как «ценности» оцениваемое начинает существовать только как предмет человеческой оценки. Но то, чем нечто является в своем бытии, не исчерпывается предметностью, тем более тогда, когда предметность имеет характер ценности... В своих странных усилиях доказать объективность ценностей люди не ведают, что творят. Когда “бога” в конце концов, объявляют “высшей ценностью”, то это принижение божественного существа. Мышление в ценностях здесь и во всем остальном - высшее святотатство, какое только возможно по отношению к бытию. Мыслить против ценностей не значит, поэтому выступать с барабанным боем за ничемность и ничтожество сущего, смысл здесь другой: сопротивляясь субъективации сущего до голого объекта, открыть для мысли просвет бытийной истины» [5, с.212].

Для продолжения нашего анализа необходимо остановиться, пусть даже вскользь, на символическом характере связи культуры с коммуникацией. Знаковый характер, коммуникативная функция пронизывают всю культуру, предметы и формы поведения одновременно выполняют и функции знаков. Развитие материальных средств материальной информации позволило, как отмечал в середине XX века А.Моль, лучше осознать тот примечательный факт, что с материальностью информации связано нечто, признающее значение грамму бумаги или числу пар телефонных кабелей, а именно знака.

Уже к '70-м годам прошлого столетия под воздействием средств массовой коммуникации произошли превращения традиционной «гуманитарной» культуры в культуру «мозаичную», это два противоположных типа культуры. Выделение этих типов принципиально для объяснения происходящего и для фиксирования характерных исторических особенностей развития культуры и ее изменений.

Суть доктрины «гуманитарной культуры» состоит в установлении некоторых «основных предметов и главных тем для размышлений в отличие от предметов менее важных и мелочей повседневной жизни», это предполагало некоторую иерархию или упорядочивание в умах людей, постулируя существование всеобъемлющих «общих понятий» или другими словами универсальных ценностей. Культура «мозаичная» сложена из множества соприкасающихся, но не образующих конструкций фрагментов, в ней мало «точек отсчета», мало подлинно общих понятий, обладающих большой весомостью. Эта культура уже не является в основном продуктом университетского образования, то есть некоторого рационально организованного процесса познания, она является итогом ежедневно воздействующего на личность непрерывного, обильного и беспорядочного потока случайных сведений из средств массовой коммуникации. При таком понимании культуры все взаимодействия в ней предстают в виде коммуникационных отношений. Следовательно, при таком положении вещей, главной целью культурной политики является повышение «коэффициента разнообразия» культуры, увеличению дисперсии элементов социокультурной таблицы. Это один из аспектов общей тенденции и универсализации знаний, которое сталкивается с инерцией публики, а проблема заключается в использовании и трансформации этой инерции, нежели в невозможности ее преодоления. В рамках социокультурной концепции Моля была предпринята попытка совмещения точного и гуманитарного подходов, при этом гуманитарные ценности должны определять облик формирующейся культуры, как сложную динамическую систему духовных и материальных ценностей [6].

Тенденции культурной динамики второй половины XX века усилились и приобрели определенное очертание в условиях глобализации, когда мы констатируем некий ускоренный характер современных культурных процессов. В XXI веке «коэффициент разнообразия культуры» при определенном стечении обстоятельств (в первую очередь сохранение, наряду с горизонтальным трансфером культурных форм, вертикального, традиционного, межпоколенного трансфера ценностей) может увеличиться в разы, постольку поскольку современное социокультурное пространство суть результат взаимодействия трех системообразующих сил – сети, потоки и сферы. Находясь на таком оживленном горизонтально-вертикальном пере-

крестке современный человек выбирает между культурным традиционализмом, космополитизмом, или перед необходимостью создать нечто качественно другое, используя силу традиции и инновации.

В своей работе «Динамика культуры в эпоху глобализации: ноосферный контекст» В.Буряк справедливо отмечает, о том, что «Комплексный характер планетарных процессов требует выделения соответственно глобального, регионального и локального (и глокального) уровней социокультурной динамики. Здесь необходим учет двух противоречивых тенденций: межкультурного взаимодействия (с вариантами культурной интеграции, на основе взаимодополнительности, «гибридизации», «креолизации» и «ассамбляжности») и, напротив – столкновения культур, столкновения цивилизаций, вплоть до ведения «культурных войн» [7, с.15-16]. Необходимо преодолеть естественный конфликт, возникающий между традиционным (вертикальным) и глобализированным (горизонтальным) способом производства и воспроизводства культурных форм, между принципами этно-национальной культурной традиции и расширяющимися границами планетарной культуры, собрать воедино универсальные и партикулярные ценности. Снять противоречие между глобальным и локальным.

Одним из ответов на вышеизложенные вызовы может послужить синергетический подход, как часть общего системного анализа. Теория самоорганизации активно используется и в исследовании социодинамических процессов. М.Моисеев рассматривает эволюционный процесс развития культуры как один из способов выхода из тупика, обусловленный механизмами инноваций и традиций: «может оказаться, что эта внутренняя логика развития приходит в противоречие с изменяющейся реальностью: традиция, привычный образ мышления становится тормозом развития прогресса. Наступает пора ... переосмысления привычных истин... Но «традиционность» традиции, ее консервативность – необходимое для человека свойство его духовности. Оно ограждает человека от неоправданных перестроек поведения при случайных флуктуациях внешних условий жизни» [8, с.63-64].

Современный мир мозаичен, глобальные и региональные «жизневыспроизводительные ценности реализуются партикулярно – в страновой, национально-государственной, этнической привязке – имеющие единичные инкарнации человечности, обеспечивающие локальное выживание» [9, с.159]. Одним из ключей в противостоянию и разрешению клубка проблем современности является триада – внутренняя свобода человека, свободное общество и солидарность свободного мира. Это триединство немыслимо вне демократической модели прав человека, которое в свою очередь, может наиболее полно проявить все свои грани в условиях соблюдения принципов толерантности. Ибо без толерантного подхода права и свободы

человека рискуют остаться лишь академическим теоретизированием. Любое явление «в себе» должно проявиться «для себя». «Свобода от» и «свобода для» грани той самой свободы, которая ограничена наличием такой же, но которая находится вне меня. Той, которую я обязана соблюдать, о которой должна знать, и которую уважаю, по простой причине, что именно это придает моему существованию устойчивость и перспективу на развитие.

Современное общество, для того, чтобы обладать качеством «демократическое» должно быть плюралистическим и открытым. Это предполагает, что неизбежно происходят соприкосновения различных социальных, культурных, политических, экономических, религиозных систем и их носителей, различной степени институционализации. Не говоря о том, что современный мир продолжает оставаться разнородным в цивилизационном и в культурном отношении. Парадокс в том, что чем более тесны и интенсивны связи между странами и народами, чем сильнее проявляются интеграционные процессы в политике и экономике, тем более «многообразным в формационном, цивилизационном и культурном отношении – и в этом смысле более «мозаичным», более «сегментизированным» - становится мир» [10, с.335]. Нарастающая в современном мире гипермобильность населения, приводящая к нарушению социальных дистанций между различными социально-экономическими, этническими, конфессиональными, профессиональными, межпоколенными группами, в отсутствии должного серьезного администрирования, увеличивает вероятность возникновения социальных рисков и интолерантных установок. В ряде стран ЕС к реанимации экстремистских политических партий и лидеров.

Такой мир, не может начинаться на лаврах декларирования основных прав и свобод человека. К концу XX века стало ясно, что миру необходим действенный механизм притворения в жизнь этих прав, коим на наш взгляд являются принципы толерантности. Красноречивы слова преамбулы Декларации принципов толерантности, провозглашенной 16 ноября 1995 года, государствами-членами ООН по вопросам образования, науки и культуры, собравшиеся в Париже на двадцать восьмую сессию Генеральной конференции: «Мы, народы Объединенных Наций, преисполненные решимости избавить грядущие поколения от бедствий войны ... вновь утвердить веру в основные права человека, в достоинство и ценность человеческой личности ... и в этих целях проявлять толерантность и жить вместе, в мире друг с другом, как добрые соседи», напоминая, что в Преамбуле Устава ЮНЕСКО, принятого 16 ноября 1945 года, подчеркивается, что "мир должен базироваться на интеллектуальной и нравственной солидарности человечества", напоминая также, что во Всеобщей декларации прав человека провозглашается, что "каждый человек имеет право на свободу

мысли, совести и религии" (статья 18), "на свободу убеждений и на свободное выражение их" (статья 19) и что образование "должно содействовать взаимопониманию, толерантности и дружбе между всеми народами, расовыми и религиозными группами" (статья 26), ... испытывая чувство тревоги в связи с участвовавшими в последнее время актами интолерантности, насилия, терроризма, ксенофобии, агрессивного национализма, расизма, антисемитизма, отчуждения, маргинализации и дискриминации по отношению к национальным, этническим, религиозным и языковым меньшинствам, беженцам, рабочим-мигрантам, иммигрантам и социально наименее защищенным группам в обществах, а также актами насилия и запугивания в отношении отдельных лиц, осуществляющих свое право на свободу мнений и выражение убеждений, представляющими угрозу делу укрепления мира и демократии на национальном и международном уровнях и являющимися препятствиями на пути развития, ... обращая особое внимание на обязанность государств-членов развивать и поощрять уважение прав человека и основных свобод для всех, без различия по признаку расы, пола, языка, национальной принадлежности, религии или состояния здоровья, и бороться с проявлениями интолерантности, ...принимают и торжественно провозглашают настоящую **ДЕКЛАРАЦИЮ ПРИНЦИПОВ ТОЛЕРАНТНОСТИ**» [11].

Концепция толерантности является результатом долгого развития социально-политической мысли и нелегкого осмысления её общественным сознанием. Полное проявление толерантности возможно только в обществе, где в результате социального и политического развития преодолены формы вопиющей несправедливости, нищеты. Но при этом без признания толерантности, как ценности в общественном сознании, трудно построить цивилизованное общество. К сожалению, от провозглашения до реального действенного проявления толерантности долгая дорога. Для обществ находящихся в транзитии, когда новые социально-политические отношения находятся в стадии становления, не решены все вопросы связанные с консолидацией демократических институтов, перераспределением собственности, и как следствие постоянно возникают разного рода социальные конфликты, велик соблазн найти, во имя "наведения порядка", множество поводов для "закручивания гаек", ограничения любых свобод.

Семантический анализ термина "tolerantia" (лат.) указывает на три пересекающихся значения - 1. устойчивость, выносливость; 2. терпимость; 3. допуск, допустимое отклонение от нормы. Немаловажен перевод английского термина tolerance, приведенный в англо-русском психологическом словаре, а именно - приобретенная устойчивость; устойчивость к неопределенности; устойчивость к конфликту; устойчивость к поведенческим отклонениям. Часто толерантность используют как синоним терпимо-

сти. На наш взгляд это неполное понимание этого явления. Если мы сводим понятие толерантности к терпимости, носящее в первую очередь страдательный характер, т.е. направленное «в себя», упускается главная черта – направленность во вне. Толерантность имеет место быть в условии проявления, но меньшей мере, со стороны двух субъектов отношений. Односторонняя толерантность равна терпимости, которая безгранична и пассивна. В то время как толерантное отношение предполагает активное участие, хотя бы по причине необходимости понять и познать позицию, ценности, интересы противоположной стороны. Толерантность – это сопричастность к разнообразию этого мира, проявляющемуся в культурах, религиях, антропологических типах, ограниченных лишь рамками общепризнанной нормы гуманизма. А это, в свою очередь, предполагает определенный консенсус человечества относительно этой нормы. Толерантность предполагает компромисс, но отнюдь не беспринципность. Плюрализм индивидуальных интересов и интересов социальных групп (больших и малых), сопровождается конфликтом между ними, разрешение которого возможно лишь через компромисс. В соответствии с классической либеральной моделью толерантности во главе угла лежит принцип самоуправления, существования равновесия между гражданским коллективом и государством.

В современном политологическом сообществе говорят и о «модели крепости», в соответствии с которой Д.Буджишевский говорит об истинной толерантности, которую определяет как особый случай того, что Аристотель называл практическим разумом..., практическим разумом потому, что он связан со средствами и целями; специальным случаем потому, что его наиболее важная функция состоит в защите целей против претенциозных средств. Поскольку [такое положение] представляет собой явный парадокс, нет ничего удивительного в том, что оно вызывает недоумение" [12, с.43].

Анализ соотношения толерантности, патриотизма и интеграции будет фрагментарным если мы не затронем проблему национального самосознания, ибо патриотизм можно определить как наивысшую степень проявления чувства национального самосознания, как проявление творческого, созидательного национализма, как ценность и нравственный принцип «социальное чувство содержанием которого является любовь к отечеству, преданность ему, гордость за его прошлое и настоящее, стремление защитить интересы родины» [10, с.335].

Национальное самосознание вырастает из тех факторов, которые играют решающую роль в возникновении и развитии нации, складывается под воздействием всего процесса национальной консолидации, развития экономических связей, становления единой знаковой системы общения.

Общность экономической жизни, общность территории, литературного языка, национальные традиции, обычаи, система национальных ценностей – все эти факторы влияют на возникновение и развитие национального самосознания. А национализм порождает осознание своей национальной принадлежности. Человек воспринимает культуру сообщества, в котором он живет как данность, и как это описывает Э.Геллнер, по мере внедрения в его пространства инородных «мобильностей», инноваций и средств коммуникации местная культура все больше воспринимается как основа идентификации человека, а культура народа начинает оказывать влияние на самоидентификацию нации лишь в динамике, зависящей от экономических, политических и социальных факторов.

Для выявления соотношения патриотизма и интеграции в рамках социокультурного и ценностного подхода весьма релевантна характеристика патриотизма приведенная А.Терентьевым, который указывает на то, что он (патриотизм) «вбирает в себя лучшее в национальной культуре, он альтруистичен, он возвышается над индивидуальными и групповыми интересами, содействует трезвому осмыслению и определению народом своих национально-государственных интересов, перспектив исторического развития и сотрудничества с другими народами мира» [13].

Мы исходим из примата того, что «любовь к родине» (патриотизм) является ценностью, более того, ценностью универсальной. В условиях роста национального самосознания, показателями которого являются выдвигание ряда политических, экономических, экологических, гуманитарных, миграционных и др. проблем, воспринимаемых через призму национальных интересов, необходимости их разрешения, осознания, того что их разрешение в условиях самоизоляции в глобальном мире, нереально. В этой системе координат, и интеграция, будучи необходимым условием развития, превращения, согласно Спенсеру, распыленного, незаметного состояния в концентрированное, рассматривается нами, и как ценность в себе, и как принцип реализации адекватно понятых национальных интересов. При этом надо учитывать и тот факт, что в современном мире, глобализация акцентирует противоречия между единством и многообразием, универсальным и частным, национализмом и космополитизмом. Противоречия, которые могут быть разрешены, опираясь на принципах толерантности как ценности.

Библиография

1. Человек и социокультурная среда. Вып.2. - Москва, 1992.
2. Тоффлер О. На пороге будущего. // Американская модель: с будущим в конфликте. - Москва, 1984.

3. Универсальные ценности в мировой и внешней политике. - Москва, 2012.
4. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. - Москва, 1992.
5. Хайдеггер М. Время и бытие. - Москва, 1993.
6. Моль А. Социодинамика культуры. - Москва, 1973.
7. Буряк В. Динамика культуры в эпоху глобализации: ноосферный контекст. - Симферополь. 2011.
8. Моисеев Г. Логика универсального эволюционизма и кооперативность. // Вопросы Философии. №8, 1989
9. Ильин В., Кевбрин Б., Писачкин В. Макросоциология. – Саранск, 2004.
10. Философский словарь. - Москва, 1991.
11. Декларации принципов толерантности. // <http://www.tolerance.ru/vektol/1-0-deklaraciya-p-t.html>
12. Универсальные ценности в мировой и внешней политике. - Москва, 2012.
13. Наумов С.В., Терентьев А.А. Проблемы патриотизма и патриотического воспитания в идейном наследии славянофилов: Учебное пособие. – Нижний Новгород: Нижегород. гуманитар. центр, 2002.

31.07.2018

"SOFT POWER" ÎN CONDIȚIILE LUMII MULTIPOLARE

Petru FURTUNĂ

Republica Moldova, Chișinău, Institutul de Relații Internaționale din Moldova,
Doctor în istorie, conferențiar

Valeriu EFREMOV

Republica Moldova, Chișinău, Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, Universitatea de Stat de Educație Fizică și Sport
Doctor în politologie, conferențiar universitar, master în drept, postdoctorand la
Universitatea de Stat din Moldova

In the article the concept of soft power is considered as a concept of political science, which is used to analyze soft instruments of political influence of states in a multipolar world. The main instrument of soft power is an attractive image of the country. The antithesis of soft power (soft power) is hard power, which includes instruments of military and economic pressure. Dialectical connection of "soft" and "hard" force is denoted by the term "smart power" (smart power). Particular attention is paid to the analysis of the main approaches, resources, goals and results of the application of "soft power" by states at the present stage.

Key words: "soft power", "hard power", "smart power", national strategies, balance of power, foreign policy.

În teoria relațiilor internaționale noțiunea „putere” este punctul de plecare al majorității concepțiilor de gândire politică. Încă la Tucidide, în „Războiul peloponesiac”, puterea este categoria de bază, care determină comportamentul statului în lumea din exterior [1, p.52]. În limbajul unor popoare cuvintele „putere” și „stat (forță)” semnifică pînă în prezent aproape același lucru. În franceză noțiunea de „putere” (le pouvoir) nu înseamnă doar puterea propriu-zisă, ci și administrația centrală; în engleză „the power” are sensul atât de putere, cît și de stat. În limba germană „die gewalt” exprimă nu doar sensul de putere, ci și de forță și violență [2, p.60].

Pe parcursul istoriei omenirii puterea statului se identifica, în principal, cu forța lui militară. Lucru absolut explicabil: or, dacă sistemul relațiilor internaționale presupune o probabilitate înaltă a confruntărilor, atunci noțiunea de putere se identifică în mod firesc cu noțiunea de forță.

Expertul în probleme strategice, profesorul de la Universitatea din Princeton W.Kaufmann, referindu-se la istoria acestei probleme, scria: "Puterea militară a fost întotdeauna principalul indicator al puterii și prestigiului statului. Am putea chiar afirma că, ea era absolut necesară... Este dificil să ne imaginăm,

cum s-ar fi dezvoltat, în general, politica mondială fără forța militară” [3, p.242]. Prioritatea acestei forte (militare), de-alungul secolelor, n-a fost supusă nici odată îndoielilor. "Desigur, națiunile pot exercitau unele supra altor presiuni politico-morale, economice și de altă natură, sublinia expertul american John Clark. Dar, deoarece arbitrul suprem al disputelor internaționale este războiul, factorul militar dobândește o importanță majoră încalculele legate de politica externă» [4, p.61].

Și în zilele noastre mulți politicieni și experți reiese din faptul că, forța militară (*și în primul rind component nuclear a ei*) constituie instrumental principal care influențează spațiul înconjurător. De aici și încrederea multor politicieni ruși că, restabilirea măreției Rusiei necesită, în primul rind, refacerea forței militare a ei, menținerea parității racheto-nucleare cu SUA.

În același timp, a reduce noțiunea de putere a statului pe arena internațională doar la forța militară, n-ar fi tocmai justificat. Arma nucleară de-facto nu se utilizează, nu întâmplător ea nu a mai fost folosită pe câmpurile de luptă după Hiroshima și Nagasaki, transformându-se, asttfel, într-un instrument pur politic.

Se diminuează (în pofida unor recidive) și efectul de la utilizarea pe arena internațională a forței militare, în general, pentru realizarea scopurilor politice. Aceasta au demonstrat-o Vietnamul, Afganistanul, Cecenia, Kosovo. În anul 2003 în Irak a biruit nu coaliția antiteroristă condusă de SUA, dar tehnologiile informaționale. Dacă importanța forței militare se mai păstrează, în primul rind, ca instrument de menținere a status-quo-ului: ea tot mai puțin este utilizată pentru încercările de a scimba situația în propriul avantaj. În orice caz, printre democrațiile liberale noțiunea de putere demult nu se mai limitează doar la aspectul militar. După cum opinează mai mulți experți, schimbările majore de pe arena internațională sunt legate azi nu de utilizarea forței militare, dar de folosirea, în primul rind, a instrumentelor nemilitare. Forța militară este doar una din variantele posibile de existență și folosire a puterii atât în interiorul țării, cât și în lumea din exterior.

Cum abordează noțiunea de putere gândirea politică contemporană? H.Morgenthau susține univoc și hotărât că, «forța este puterea asupra minții și faptelor oamenilor» [5, p.57].

H.Kissinger oferă o definiție și mai scurtă, afirmând că în mediul extern „puterea este influență” [6, p.97]. Robert Cline, strateg american, susține că puterea pe arena internațională poate fi definită ca capacitatea guvernului unui stat de a impune conducerea altui stat de a întreprinde ceea, ce aceasta n-ar face niciodată din propria voință, aceasta realizându-se prin convingere, forțare sau utilizarea directă a forței militare [7].

Acestea și multe alte definiții au ceva comun și, anume: puterea unui stat pe arena internațională constă, în primul rind, în capacitatea de a influența comportamentul altui stat în direcția dorită, abilitatea de a institui diverse forme de

dependență a unui stat față de altul: directe, indirecte, intermediare, cu ajutorul violenței, convingerii, promiterii de avantaje, lipșirii de privilegii, crearea condițiilor, în care rămîne o singură alternativă, o singură ieșire. Dar dacă lucrurile stau așa, este evident că influența poate fi realizată pe diverse căi și nu doar prin folosirea potențialului militar, presiunii militare, amenințării, sau, în ultimă instanță, prin declanșarea războiului.

Eficacitatea diverselor tipuri de putere sunt neunivoce în timp și spațiu. Mai ieri domina nelimitat forța militară, azi cu mult mai efective sunt puterile economică, financiară, tehnico-științifică, tehnologică, mîine acest set se poate schimba esențial, și în prim plan vor impune puterile identificate cu morala, dreptul, studiile, nivelul de viață etc [8, pp.29-33].

Deși forța militară își menține importanța, considerăm că, principalele transformări globale, mai cu seamă în perspectivă, sunt legate de utilizarea parametrilor nemilitari ai puterii.

Ulterior, Joseph Nye, adâncește aceste concepte. Nye clasifica puterea ca manifestare în trei categorii generale [9], constatând că, pentru a putea obține rezultatele dorite poți: 1) fie să constrângi prin amenințări, 2) fie să convingi prin recompensă, 3) fie să cooptezi oamenii să-și dorească același lucru cu tine. Primele doua categorii reprezintă *hard power* (puterea dură), a treia este *soft power* (puterea blîndă). Joseph Nye, dă următoarea definiție: *Soft power* este capacitatea unui actor de a-i determina pe alții să-și dorească ceea ce își dorește și el, de a-i coopta în loc de a-i constrînge, de a-i atrage pe alții să urmărească aceleași rezultate cu cele care corespund interesului tău național. *Soft Power* reprezintă forța culturală, ideologica și instituțională a unui stat. Include propaganda, dar este considerabil mai complexă decât acțiunile clasice legate de promovarea imaginii, obținerea unei popularități efemere sau de *Public Relations*. *Soft power* are drept obiectiv adoptarea unor instituții și asumarea unor credințe și valori care conduc la o agendă comună și creează un cadru favorabil pentru dezbateri. Mai mult decît simpla influențare sau persuasiune, *soft power* reprezintă abilitatea de a-i atrage, de a-i ispiti pe ceilalți, ceea ce are drept efect acceptarea sau dorința de a imita, favorizînd preluarea inițiativei. Cele mai importante elemente de exercitare a *soft power* sunt valorile exprimate de cultura națională, politicile și instituțiile interne și comportamentul pe arena internațională [8, pp.29-33].

Societatea informațională în care trăim astăzi a făcut ca eficiența *soft power*-ului să sporească spectaculos, datorită scăderii costurilor comunicațiilor și vitezei cu care se propagă informația. Din punctul de vedere al celui care exercită puterea, este evident mai eficient și mai ieftin să obțină rezultatele dorite prin *soft power*, decît prin *hard power*. Mai mult decît atât, deținerea unei puteri militare sau economice superioare nu este suficientă. "Istoria nu a fost întotdeauna de partea marilor divizii sau a buzunarelor adînci. Jucătorul de poker cu

cea mai bună mână, nu ia întotdeauna potul", afirma Nye [10]. *Hard power*, puterea coercitivă, se bazează pe forța militară și cea economică a unui actor internațional, precum și pe toate celelalte resurse materiale ale puterii și asigură securitatea sa vitală, fizică și economică. Efectele *hard power* se materializează prin principiul "morcovului și bățului", coerciție sau recompensă, pentru a-i determina pe ceilalți să facă ceea ce nu aveau de gând să facă, sau să nu facă ceea ce intenționau să facă.

Forța militară continua să rămână un factor major al puterii așa cum demonstrează evenimentele recente din Irak și Afganistan, dar și din Georgia. Forța militară poate juca un rol de stabilizator al relațiilor instabile. Trupele americane sunt binevenite în multe state asiatice și europene - exemplul României și Bulgariei, care se întrec în a oferi baze militare pentru armata Statelor Unite – pentru că securizează statele respective față de vecini imprevizibili și are capacitatea de a modela favorabil mediul economic și de securitate. Chiar dacă națiunile lumii resping la nivel oficial utilizarea directă a forței, argumentează Joseph Nye [8, p.36], statele pot mandata grupuri teroriste pentru a purta campanii împotriva adversarilor, cum este cazul Siriei în relația cu Hezbollahul și alte grupări teroriste anti-israeliene.

În plus, din de în ce mai mult, grupuri teroriste private, fără o legătură vizibilă cu vreun guvern, pot să-și execute propriile campanii teroriste, cum este cazul lui Osama bin Laden cu a sa *al Qaeda*. Nye compară grupările teroriste moderne cu pirații care au acționat adeseori cu mandat împotriva unor adversari ai statelor comanditare, până la suprimarea lor de către marina britanică în secolul al XIX-lea [11, p.36].

Forța economică, ținând tot de *hard power* - posibilitatea de a "cumpăra" o atitudine favorabilă propriilor interese - are o influență sporită în situația în care interesele economice capătă o importanță din ce în ce mai mare pentru statele moderne.

Statele Unite se bucură de un uriaș *soft power* în relația cu Europa și o parte din Asia. Acest *soft power* are rădăcini istorice adânci, mergând până la Primul Război Mondial, întrucât Statele Unite sunt percepute de către europeni ca cele care i-au protejat de agresivitatea Germaniei wilhelmiene, de atrocitățile nazismului sau de pericolul mortal al căderii Occidentului sub influența Uniunii Sovietice. Valorile politice americane au influențat Europa după cel de-al doilea Război Mondial, inclusiv în spatele Cortinei de Fier, prin Radio Europa Liberă sau Vocea Americii. Prăbușirea sistemului comunist de tip sovietic și adoptarea benevolă, rapidă și fără rezerve, a modelului de societate democratică și liberală de către toate statele din în Europa Centrală și de Est a fost în bună măsură rezultatul *soft power*-ului Americii. Un exemplu cunoscut de utilizare eficientă a *soft power* este cinematografia americană, care a promovat cu remarcabil succes valorile SUA, determinând un comportament favorabil intereselor americane nu

numai în Europa, dar și Orientul Îndepărtat. Adoptarea de către Japonia și Coreea de Sud a modelului democratic și liberal american s-a făcut pe o matrice culturală și ideologică substanțial diferită de tradiția europeană. *Soft power*-ul este o condiție obligatorie a succesului războiului împotriva terorismului, pentru că necesită cooperarea benevolă a altor oameni, instituții și națiuni.

Invers, o *soft power* deficitară poate fi extrem de costisitoare. Antiamericanismul activ ce se manifestă în lumea musulmană este alimentat de deficiența istorică de *soft power* a Americii determinată de susținerea consecventă și aproape necondiționată a Israelului, considerat inamic ireductibil al lumii arabe. Cazurile de tratament brutal de care s-a făcut vinovată armata americană la închisoarea din Abu Ghraib au dat o lovitură mortală *soft power*-ului Statelor Unite. La fel de costisitoare este aroganța de care este acuzată America nu numai în Orientul Mijlociu, dar și în Europa. Nye citează o declarație simptomatică în acest sens a generalului Wesley Clark, fostul comandant al trupelor americane din Europa: "*Soft power*"-ul ne-a conferit o influență mult dincolo de ceea ce ar fi permis politica tradițională de balanță a puterii. Dar, atracția se poate transforma în repulsie dacă noi vom acționa într-o manieră arogantă și vom deforma mesajul real al valorilor noastre" [8, p.71].

Soft power emană atât de la leadership-ul unui stat, de la structurile oficiale ale puterii, dar și de la societate în ansamblul ei: indivizi, agenții, oameni de știință, oameni de afaceri, artiști, sportivi s.a. Un exemplu de actor internațional cu o componentă uriașă de *soft power* este Uniunea Europeană. UE a reușit să determine unele națiuni să-și modifice credințele, altădată susținute cu ardoare și să transforme în prietenie adversitatea seculară a unor state. Sistemele legislative și de guvernare sunt modificate, barierele protecționiste față de producătorii din alte state sunt îndepărtate de bună voie, doar pentru a satisface cerințele integrării în Uniunea Europeană. Se pune întrebarea dacă adâncirea construcției europene este rezultatul *soft power* sau al componentei economice, adică rezultatul *hard power*? Pentru că nu se poate neglija faptul că "morcovul" prosperității economice, ca și securitatea militară pe care o comportă apartenența la NATO și Uniunea Europeană reprezintă motivații majore în procesul de integrare europeană.

Fără îndoială, amândouă formele de putere au avut contribuția lor! Multilateralismul și atașamentul față de organizațiile internaționale sunt caracteristici naturale ale națiunilor Uniunii Europene. Luate separat, majoritatea statelor membre sunt prea slabe pentru a conta în raporturile de putere mondiale, dar apartenența la UE le transferă putere, iar co-participarea la actul de decizie colectivă le permite promovarea intereselor proprii.

Hard power și *soft power* se întrepătrund în modalități complexe. Exercițarea unui tip de putere poate amplifica sau, dimpotriva, anula efectele celui alt tip de putere aplicată. Obiectivele specifice cer forme diferite față de obiective-

le generale. Scopurile specifice depind în general de *hard power*, în vreme ce scopurile cu caracter general se ating mai eficient prin *soft power*. Spre exemplu, este mai ușor să-i atragi pe oameni către democrație, decât să-i forțezi să se comporte democratic. În schimb, forța militară poate consolida alianțe favorabile. Sau dimpotrivă, prost utilizată, neînsoțită de *soft power*, poate provoca teamă, conducând la cimentarea unor alianțe adverse! Pornind de la acest exemplu, succesul războiului împotriva terorismului va depinde în mare măsură de cum vor reuși Administrațiile post - Bush să împace aceste două tendințe în mediul extrem de volatil din Orientul Mijlociu.

Nye mai subliniază un aspect interesant: influența formelor diferite de putere variază în funcție de tipul statului asupra căruia se exercita puterea. *Soft power* se poate dovedi mai eficientă în state moderne decât în state pre-industriale despotice precum în Africa sau Orientul Apropiat sau în state recent industrializate, precum China sau India [8, p.71].

În viziunea lui Nye, în secolul XXI, se vor produce două fenomene: difuzia puterii și transformarea puterii. Difuzia puterii înseamnă instaurarea erei digitale, unde informația este liberă și abundentă, iar transformarea puterii presupune mutarea centrului lumii dinspre lumea occidental spre Estul Asiei. Pentru ca statele să fie echilibrate, balansate și să nu existe conflicte între ele trebuie să fie inteligente. Smart power este combinația dintre forță și blândețe pentru a obține rezultatul favorit. Smart este format din Hard și Soft. Putere militară și economică înveșmântată în diplomatie și în institute culturale, sau, cum spunea Bismarck – o mână de fier într-o mânășă de catifea.

Din constatarea existenței mai multor tipuri de putere decurg, cel puțin, trei concluzii, care au o importanță principală. Prima se reduce la faptul că, putere și influență pe arena internațională pot avea nu numai statele cu teritorii întinse, număr considerabil al populației, bază economică puternică, dar și țările de mărime medie, sau chiar mică. De exemplu, Suedia și Elveția și-au sporit puterea în rezultatul neaderării la uniuni și coaliții antagoniste. Neutralitatea lor, din mai multe considerente, convenea grupărilor de state beligerante, inclusiv și pentru faptul că, permitea menținerea contactelor și relațiilor secrete între inamici. Anume din această necesitate decurgea și ponderea politică a lor (puterea), care le permitea să influențeze comportamentul unor țări aparte, dar și sistemului internațional în general.

A doua concluzie se reduce la faptul că, un stat poate deține câteva tipuri de putere, din care cauză influența lui în lume sporește. În același timp, țara care dispune doar de un tip oarecare de putere, este mai vulnerabilă în condițiile schimbărilor spectaculoase din sistemul internațional. De exemplu, Uniunea Sovietică în anii 1980 influența spațiul regional și global datorită, în primul rând, puterii militare de care dispunea, fiind gata să se opună întregii lumi. Și dacă să vorbim de calitatea influenței, ea era mai curînd negativă – de ea se temeau și de

aceea o stimau. Statele Unite dispuneau de forță militară comparabilă cu cea a Uniunii Sovietice și, în acest context, influența lor asupra lumii era, la fel, negativă, pentru că de ele, de asemenea se temeau. Dar americanii mai dețineau și alte tipuri de putere, impactul cărora asupra lumii era, mai curînd, constructiv.

A treia concluzie constă în faptul că, puterea în esență nu are coloratură socială sau conținut ideologic. Uniunea Sovietică era considerată pericol pentru Occident, în primul rînd, nu din cauză că ideologia acesteia era considerată agresivă, dar pentrucă ea (URSS) deținea un potențial militar enorm. Același lucru se referă și la China. În același timp, nimeni nu considera că Cehoslovacia comunistă prezintă vre-un pericol, or, împărtășind ideologia agresivă a Uniunii Sovietice, ea nu dispunea de forța acesteia. Adepții teoriei realismului politic susțin că, „războiul rece” de după cel de-al Doilea război mondial era inevitabil. Dar acest război a fost inevitabil nu pentru că URSS întruchipa o ideologie străină și dușmănoasă, ci pentru faptul că în lume a apăruse o nouă forță puternică, capabilă să sfideze nu numai Statele Unite, dar și posibilele coaliții cu participarea acestora.

Totuși, puterea, chiar și cea militară, nu este atotputernică, nu conduce întotdeauna spre rezultatele scontate. Pe parcursul ultimilor decenii ale sec.XX două dintre cele mai puternice state nucleare, capabile să se distrugă reciproc, dar și toată viața pe pămînt, au suferit înfrîngere de la state nenucleare și cu mult mai slabe din punct de vedere militar (SUA în Vietnam și URSS în Afganistan). Ele, de asemenea, au încercat asupra lor o serie de lovituri simfioare din partea unor formațiuni teroriste nestatale, restrînse numeric. Utilizarea forței militare în Cecenia, înIugoslavia, împotriva lui Miloșevici, în Irak, împotriva lui Saddam Hussein, cît de justificată n-ar părea, a provocat o reacție vehementă a comunității liberale mondiale și a multor state democratice.

Astfel, în lumea contemporană, doar utilizarea *hard power* - putere militară sau economică - nu garantează succesul. Totuși, *hard power*-uleste necesar atunci cînd trebuie respins un atac, pázite granițele sau protejați aliații. *Hard power*-ul asigura securitatea fizicăși suportul economic pentru toate celelalte. Acești factori de putere încăvor predomina în preocupările de politică externă ale statelor.

Bibliografie

1. Фукидид. История Пелопоннесской войны. В 7 томах. Т.1. – Москва, 1887.
2. Бенюк В.А. Политология. Курс лекций. - Кишинев, 2001.
3. Kaufman Y. Power and International Relations. // Kaufman Y. (ed.). Military Policy and National Security. - New York: Princeton, 1956.
4. U.S. Naval Institute Proceedings. March 1969, no.3, vol.95. no.10,

- <https://www.gjenvick.com/Military/NavyArchives/Magazines/NavalInstituteProceedings/1969-03-NavyProceedingsMagazine.html> (vizitat 23.03.2018)
5. Morgenthau H. Politics among Nations. 4-th ed. - New York, 1967.
 6. Kissinger H. American Foreign Policy. 3-d ed. - New York, 1977.
 7. Cline R.S. World Power Assessment. A Calculus of Strategic Drift. - Washington, 1976
 8. Nye S.J. Soft Power. The Means to Success in World Politics. – New York: Public Affairs, 2004, https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/joe_nye_wielding_soft_power.pdf (vizitat 10.05.2018)
 9. Давыдов Ю.П. Понятие "жесткой" и "мягкой" силы в теории международных отношений. // Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики. Т.2 (2004) №1. <http://www.intertrends.ru/four/006.htm>] (vizitat 10.05.2018)
 10. Най Дж. “Мягкая” сила и американо-европейские отношения. // Свободная мысль – XXI, 2004. №3, http://www.situation.ru/app/j_art_1165.htm (vizitat 20.03.2018).
 11. Nye Jr - The Paradox of American Power. Why the world's only super-power can't go it alone. Oxford University Press, 2002.ISBN 0-19-515088-0-<https://www.yandex.ru/search/?lr=10313&clid=2279278-23&win=292&text=10.%09Nye%20Jr.%20-%20%22The%20Paradox%20of%20American%20Power%22>. (vizitat 10.05.2018)

23.05.2018

EXODUL DE CREIERE: TENDINȚE INTERNAȚIONALE ȘI REALITĂȚI NAȚIONALE

Rodica RUSU

Republica Moldova, Chișinău, Academia de Administrare Publică, Catedra Științe Politice și Relații Internaționale, șef catedră
Doctor în politologie, conferențiar universitar

Inga AGACHI

Republica Moldova, Chișinău, Academia de Administrare Publică
Masterandă

In this article, the magnitude of the brain drain phenomenon is reflected. The complexity and dissemination of this phenomenon has highlighted the need to identify strategic approaches in its management, both at national and international level. Growing concerns about identifying effective approaches to connect highly qualified people with their country of origin, ie their contribution to its development, is a topic that is found in the development strategies of all the world's countries. Under current circumstances, the process of brain drain is inevitable, the complexity of this phenomenon has a direct impact on the course of development of qualified migrant donor countries. Therefore, the strategic approach to managing this phenomenon is one of the main objectives of the world's states.

Evoluțiile social-economice, culturale, politice care au avut loc în ultimile decenii au dus la crearea premiselor extinderii fenomenului de migrație. Migrația reprezintă un proces ce se desfășoară încă de la începutul umanității. Fluxurile migraționiste, inclusiv exodurile sunt o parte componentă inevitabilă a istoriei umanității. Migrarea persoanelor calificate ce dețin un bagaj substanțial de cunoștințe, experiențe, capacități și aptitudini constituie unul dintre cele mai importante și complexe fenomene socio-economice cu care se confruntă un număr variat de state din întreaga lume. Procesul de migrație are implicații economice puternice - oamenii sunt atrași de condiții de viață și de muncă mai bune în țările de destinație. Pe lângă implicațiile economice, sociale și implicațiile politice, etice și morale sunt factori determinativi ai exodului de talente. Traectoria migrației pentru persoanele cu înaltă calificare este de regulă din țările în curs de dezvoltare către țările dezvoltate.

Potrivit Organizației Națiunilor Unite, în anul 2015 s-au înregistrat 244 de milioane de migranți internaționali, reprezentând o creștere de 41% față de anul 2000. Țările Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică sau

(OCDE) găzduiesc aproape 50% din migrații mondiale, migrați calificați, și anume acei care dețin o educație de nivel terțiar au o rată mult mai înaltă decât migrația netă. Datele OCDE indică rate mai mari de peste 50% ale migrației cu înaltă calificare din țările cele mai sărace și mai puțin dezvoltate, cum ar fi Haiti și Guyana, în cazul Caraibelor și al Americii de Sud. În timp ce unii cercetători se referă la exodul de creiere, cu conotația negativă asociată, cercetarea privind migrația și educația abordează și pune în evidență aspectul "câștig de creier" și "circulația creierilor", oferind o perspectivă pozitivă asupra fenomenului migrației cu înaltă calificare [16].

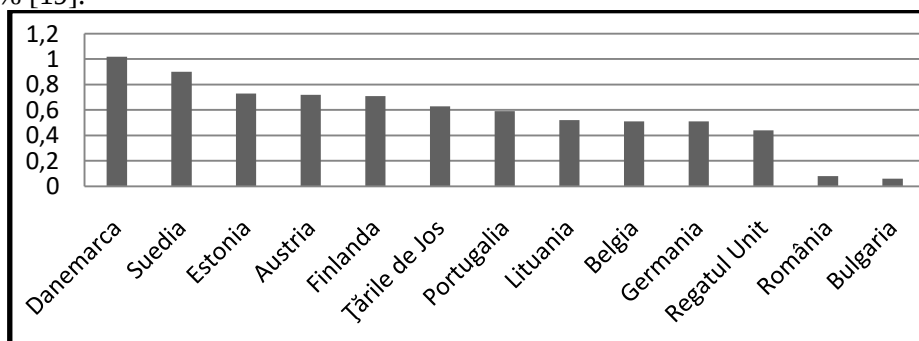
Date comparabile la nivel internațional privind migrația persoanelor cu înaltă calificare sunt incomplete, dar sursele confirmă o creștere a fluxurilor migratorii începând cu anii 1990, din Asia în Statele Unite, Canada, Australia și Regatul Unit. Creșterea provine din cererea puternică în țările OCDE pentru specialiști din domeniul IT și alte competențe în domeniul științei și tehnologiei, precum și a politicilor selective de imigrare care favorizează calificarea lucrătorilor. Cert este faptul că nu toți imigranții calificați caută oportunități educaționale, economice sau intelectuale. Uneori, aceștia sunt forțați să-și părăsească casele ca rezultat al războiului sau al persecuției politice, etnice și religioase. De asemenea, migrația persoanelor calificate între țările OCDE este în creștere, dar este dominată de fluxurile temporare de studenți avansați, cercetători, manageri și specialiști IT, sugerând mai mult un model de circulație a creierului decât o scurgere a competențelor dintr-un stat în altul. Globalizarea firmelor a contribuit la alimentarea fluxurilor temporare, la mijlocul anilor 1990 transferurile intra-comunitare au reprezentat 5-10% din totalul fluxurilor de lucrători calificați în Statele Unite din Canada [5, pp.34-37].

Statele Unite reprezintă principalul pol de atracție pentru lucrătorii calificați străini; 40% din populația adultă cu origine străină are studii superioare. De la începutul anilor 1990, aproximativ 900 000 de profesioniști cu înaltă calificare, în principal din domeniul IT, originari din India, China, Rusia și câteva țări OECD, inclusiv Canada, Marea Britanie și Germania, au migrat în Statele Unite prin intermediul programului de vize temporare H1B. Statelor Unite ale Americii le revin 32% din totalul studenților străini care studiază în țările OCDE. Într-adevăr, învățământul superior este un canal important pentru firmele americane care recrutează migrați cu înaltă calificare; aproximativ 25% dintre deținătorii de vize H1-B în 1999 au fost anterior studenți înscriși la universități din SUA. Statele Unite nu este singura țară atractivă. Canada atrage, de asemenea, persoanele înalt calificate și, în ciuda pierderii modeste a migraților calificați în SUA, este, de fapt, un importator net al capitalului uman. Migrația calificată în Germania și Franța a fost mai mică în istoria recentă, dar aceste țări implementează în prezent politici de atragere a studenților străini, a cercetătorilor și a lucrătorilor IT. În 2000, Germania a lansat un fel de sistem de "carte verde" pentru a rec-

ruta 20.000 de specialiști din domeniul IT străini și până la sfârșitul anului următor a recrutat jumătate din acest număr, în principal din Europa de Est. În plus, economiile dinamice dinamice, cum ar fi Singapore, încearcă să conecteze lipsa lucrătorilor din domeniul IT prin imigrația din Malaezia vecină sau chiar din China [8, pp.129-134].

În cursa pentru ocuparea unei poziții fruntașe privind inovațiile și progresul economic, cercetarea și dezvoltarea se află în centrul strategiei europene de creștere a competitivității economice. Obiectivul UE este de a investi mai mult în cercetare pentru a aduce acest domeniu la nivelul celui din Statele Unite și Japonia.

Figura 1. Histograma cheltuelilor în cercetare și dezvoltare din PIB, în % [19].

În histograma de mai sus avem menționate top 10 țări din UE care investesc procentajul cel mai mare din PIB și ultimele două țări din clasamentul total care investesc cel mai puțin în cercetare din sectorul de învățământ superior. După cum putem observa din clasament, Danemarca este țara care investește cel mai mult în sectorul de învățământ superior, 1,02% din PIB-ul total al țării. La coada clasamentului se află Bulgaria cu o investiție în valoare de 0,06 din PIB, România reușind să se afle pe penultimul loc cu o diferență foarte mică, aceasta investește 0,08% din PIB.

Marea Britanie a fost primul stat care s-a confruntat cu emigrația personalului înalt calificat din medicină către SUA. Deși ambele erau state dezvoltate, în anii 60 situația a reprezentat un schimb benefic pentru Marea Britanie, care a reprezentat un câștig în urma emigrației, în termeni de transfer de tehnologie și cunoștințe. În anii 70, Marea Britanie a fost nevoită să compenseze pierderile din domeniul medical cu forță de muncă calificată provenită din fostele colonii. Datorită acestui fapt s-a născut ideea de a investi în universități din principalele țări de origine ale personalului medical în scopul de a beneficia mai târziu de pe urma pregătirii potențialilor nou veniți în sistemul medical propriu. Cazul Marii

Britanii nu este unul unic, dar reprezintă un bun exemplu privind modul în care state de destinație pentru emigranții înalt calificați din domeniul medical au ajuns să adopte politici de imigrație selectiv-permisive, pentru a-și acoperi golurile din anumite sectoare de pe piața internă a muncii. Aceste politici au constituit factori de atracție alături de infrastructură, salarii și condiții de muncă pentru imigranții înalt calificați și au încurajat emigrația din țările în curs de dezvoltare către cele dezvoltate [2, pp.65-67].

Europa rămâne în urma Statelor Unite ale Americii privind numărul cercetătorilor pe cap de locuitor. În Europa există mai mulți absolvenți doctoranzi, dar numărul cercetătorilor este mai mic, așadar sunt 5,36 de cercetători la o mie (1000) de muncitori față de 8,66 de cercetători din Statele Unite ale Americii, acest decalaj se datorează fenomenului exodului de creier al cercetătorilor europeni, majoritatea emigrând în SUA [2, pp.118-119]. Utilizând datele furnizate de către Docquier, Lowell și Marfouk 2009 identificăm faptul că pînă în anii 2000, UE-15 a suferit o pierdere netă de 0,120 milioane de lucrători calificați ce dețineau un nivel de educație terțiar. Această cifră reprezintă 0,3% din forța de muncă europeană înalt calificată. Din punct de vedere cantitativ deficitul net al UE-15 a fost compensat în câțiva ani atît cu migranți calificați din țările UE care au aderat mai târziu dar și cu cei originari din state în curs de dezvoltare în special din estul Europei.

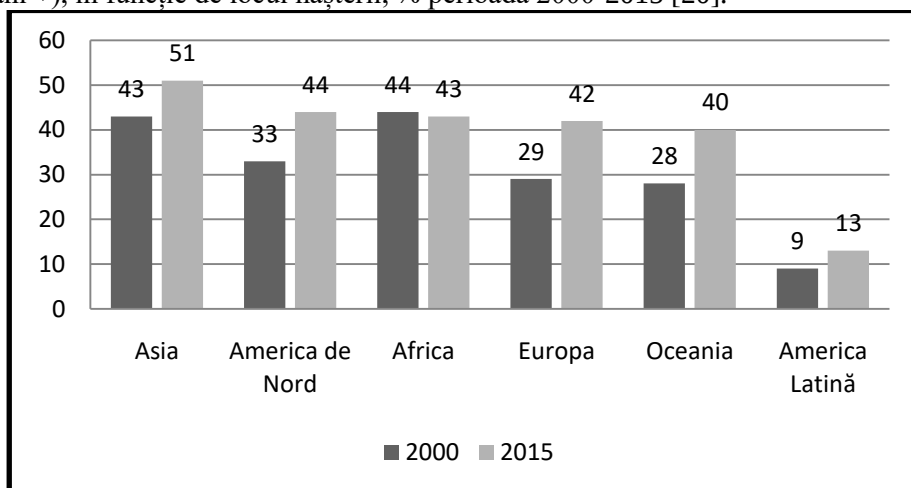
Cercetătorii din UE continuă să emigreze către SUA, numărul lor este într-o creștere constantă de la un la altul, de la aproximativ 9000 în anul 2000, la aproximativ 15,000 în anul 2011. Conform analizei studiului MORE2, această cifră corespunde cu numărul celor 34,000 de cercetători născuți în UE și care își desfășurau activitatea în SUA în anul 2011. SUA a reprezentat destinația de top pentru respondenții raportului MORE2, atît privind studiile de doctorat cît și studiile post doctorat, 18% dintre aceștia se stabilesc pe o perioadă mai lungă de trei luni. Regatul Unit al Marii Britanii este următoarea destinație care găzduiește 11%, urmează Germania la fel cu 11% și Franța cu 8 %. De asemenea, datele MORE2 a arătat că aproximativ 2% dintre cetățenii UE care au obținut titlul de doctor în anul 2011, l-au obținut în SUA numărul lor fiind 2,021 persoane fizice, acești cercetătorii aleg din ce în ce mai mult să rămână și să lucreze în SUA, 28% au făcut-o în 2000, comparativ cu mai mult de 40% în anii 2005 și 2011 [8, pp.24-28].

Emigrarea persoanelor înalt calificate către SUA a crescut în mod semnificativ în ultimii 15 ani. În perioada dintre anii 2000 și 2015, numărul imigranților absolvenți ai universităților a crescut cu 90 de% această cifră depășește de două ori aproximativ cifra de 45% a absolvenților născuți în SUA, o reprezentare a originilor acestor studenți o avem reprezentată în figura 2 de mai jos. În perioada anilor 1990 și 2015, numărul migranților calificați s-a triplat ajungînd

de la 3,1 milioane la 11,1 milioane. În prezent aceștia reprezintă 14 procente din numărul total de imigranți [1, pp.5-17].

În anul 2015 India a fost țara care a contribuit cel mai mult cu migranți calificați din numărul total de 11,1 milioane de imigranți ce dețineau o diplomă universitară, 1,6 milioane erau cetățeni din India, urmați de cetățenii din China cu 916,000, Filipine cu 871,000, Mexico - 632,000 și Coreea de Sud - 481,000. Majoritatea din acești migranți calificați au venit cu scopul de a munci sau de a-și continua studiile. Imigranții indieni erau lideri în ceea ce privește grupurile de migranți calificați ce se aflau temporar, în timp ce studenții din China constituiau o treime din 1 milion de studenți internaționali din SUA atât din ciclul liceal cât și ciclul universitar în perioada anilor 2015-2016 [11].

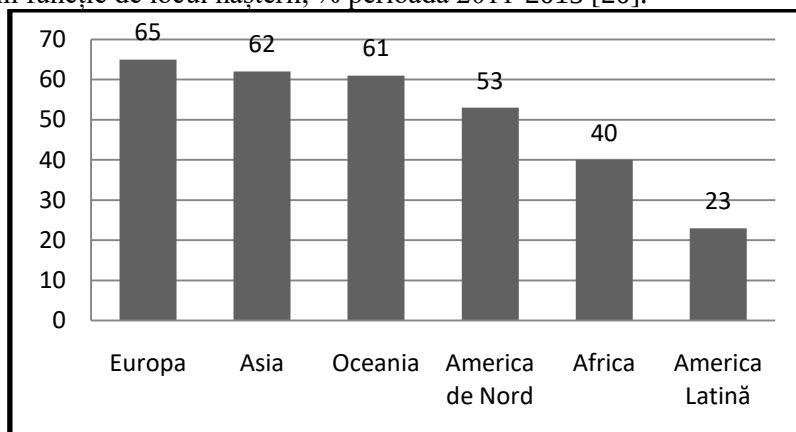
Figura 2. Rata absolvenților universitari imigranți din SUA (vîrsta 25 ani +), în funcție de locul nașterii, % perioada 2000-2015 [20].

Începând cu anul 2011 tendințele au început să se schimbe și numărul studenților originari din Europa spre SUA începe să crească, iar deficitul de studenți din Europa de Vest este suplinat cu studenți care emigrează spre vest din Europa de Est. 65% de procente din absolvenții imigranți din SUA sunt de origine europeană. Asia constituie 62% de procente, Oceania 61% procente, America de Nord 53%, Africa 40% și pe ultimul loc se află America Latină cu 23% procente. Ultimele două regiuni din clasament au de suferit cel mai mult, ne referim la Africa și America Latină, pierderea studenților reprezintă o mare pierdere pentru întreg sistemul lor economic, social și cultural. Deficitul de specialiști calificați, practic nu poate fi înlocuit, lipsa cadrelor din sistemele cheie duce la mari curenți și stagnări privind dezvoltarea și modernizarea aces-

tora. Soluția optimă ar fi dacă migranții calificați ulterior vor dori să contribuie la dezvoltare prin împărtășirea experienței acumulate peste hotare.

Figura 3. Rata absolvenților universitari imigranți din SUA (vîrsta 25 ani +), în funcție de locul nașterii, % perioada 2011-2015 [20].

Analizând situația exodului de creiere pe plan internațional, am identificat faptul că SUA rămâne a fi punct de atracție major pentru specialiștii înalt calificați din diverse domenii, dar în mod special domeniul cercetării și dezvoltare, tehnologii informaționale, medicină și inginerie. Un al punct punct tangențial de o importanță majoră este faptul că migranții calificați specializați peste hotare pot genera și stimula o dezvoltare rapidă în țara lor de origine prin atragerea investițiilor străine și anume a corporațiilor multinaționale, iar acest fapt poate fi obținut prin îmbinarea mai multor factori determinativi cum ar fi: diaspora științifică, proiecte guvernamentale, inițiativa și motivația migranților calificați. Scurgerea masivă de intelect din țările de origine pot declanșa o stagnare economică și o dezvoltare lentă, dar în același timp, migranții calificați care au obținut cunoștințe și experiențe inovative în străinătate reprezintă acel instrument cheie prin intermediul căruia poate avea loc transferul de inovații, transferul de practici noi, viziuni și perspective progresiste.

Amploarea fenomenului exod de creiere pe plan internațional afectează și reprezintă o problemă majoră pentru o țară în curs de dezvoltare așa cum este Republica Moldova. Începând cu primii ani de independență, Republica Moldova s-a confruntat cu fenomenul exodului de creiere. Un număr substanțial de persoane înalt calificate și anume acele persoane care dețin studii superioare, absolvite sau în curs de instruire, și eventual cu o experiență profesională în domeniul de specializare au părăsit țara. Cu certitudine există un spectru larg de cauze care se află la originea acestui fenomen. Criza sistemelor politice, econo-

mice și sociale din noile state independente, aflate în proces de dezvoltare după căderea regimului totalitar sovietic, fapt ce a determinat suprimarea într-un număr mare a locurilor de muncă din sectorul academic și cel științific [14, pp.6-12].

Nivelul de salarizare extrem de redus, degradarea și lipsa unei baze materiale moderne și adaptate evoluțiilor din domeniu, reducerile bugetare pentru instituțiile respective toți acești factori au condus treptat la devalorizarea a activității academice și științifice. În Republica Moldova acest fenomen se află în strânsă legătură cu transformările social-economice majore ce au avut loc în țară în ultimele decenii. Dacă la începutul anilor 1990 în RSSM existau 150 de institute de cercetare științifică, în cadrul cărora activau aproximativ 30 de mii de cercetători științifici, în anul 2010 în Republica Moldova în cercetare activau 5,5 mii de persoane [4, pp.26-27]. În anul 2017 sunt înregistrate nouă institute de cercetare fondate de AȘM, 33 de organizații de cercetare din diferite ramuri, 12 universități acreditate cu activitate științifică, două muzee, trei parcuri științifico-tehnologice, șapte incubatoare de inovare [6, pp.103].

O caracteristică a migrației moldovenești o reprezintă exodul de specialiști dintr-un șir de sectoare ale economiei naționale, ceea ce a cauzat fenomenul de exod intelectual din țară. Din cei care pleacă, intelectualii reprezintă 18%; înainte de a emigra aceștia au activat în Republica Moldova în calitate de ingineri, medici, învățători, juriști și economiști. Instabilitatea din domeniul economic și politic, sărăcia și standardele mici de trai, șomajul și salariile mici, protecția socială precară și oportunitățile limitate de realizare profesională au constituit cauzele majore de emigrare. În aceste condiții o mare parte a intelectualității din Republica Moldova au emigrat în căutarea unui nivel de viață acceptabil și a unei recunoașteri sociale și profesionale binemeritate [9, p.37].

Exodul de creiere poate avea mai multe dimensiuni și cuprinde mai multe categorii de persoane – de la tinerii motivați a face studii în străinătate, până la intelectualii de vârstă medie sau înaintată care pleacă pentru a-și obține un nivel de trai mai bun și o remunerație pe măsură. Indiferent de motivul plecării peste hotare, consecințele acestui fenomen sunt mereu bine resimțite. Prin urmare Republica Moldova se confruntă cu o acută problemă a deficitului de cadre competente în toate domeniile științei, culturii, artei etc. Dar în același timp șansele de plonjare într-un progres social, tehnologic, economic pot fi sporite cu ajutorul experiențelor obținute peste hotare ale persoanelor calificate. Scurgerea de intelect este un segment socio-economic-demografic îngust, dar foarte important prin impactul pe care îl are asupra oricărui stat. Societatea moldovenească este afectată considerabil de exodul de creiere, care nemijlocit are impact negativ asupra dezvoltării economiei, științei și tehnicii. Exodul de creiere și a forței de muncă calificate afectează în mod special sectorul public și cel privat al economiei, lăsând în urmă discrepanțe privind inechitatea socială și a venitului pe cap

de locuitor. Odată cu amplificarea fenomenului exodului de creiere și a forței de muncă calificate, perspectivele de inovare se reduc, acesta, de fapt, fiind cel mai important catalizator al economiei și dezvoltării unui stat. Moldova duce lipsă de inovare și transfer tehnologic, atât de necesare economiei în tranziție, dar care pot fi asimilate și transpuse în practică doar de un personal înalt calificat [7, pp.99-101].

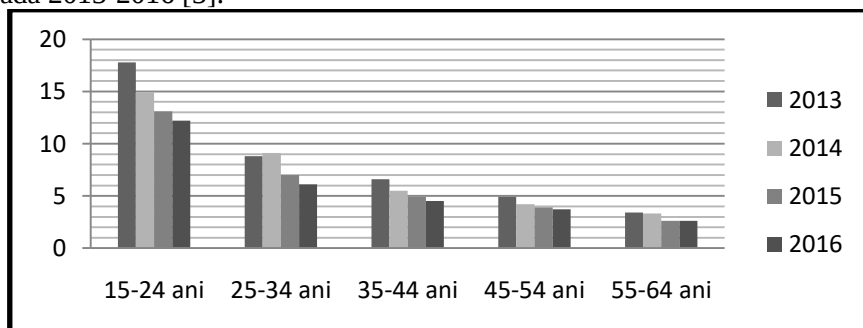
Exodul de creiere este unul dintre indicatorii Forumului Economic Mondial de estimare a eficienței pieței muncii. Republica Moldova a acumulat doar 2 puncte, pe o scară de la 1 la 7 (unde 1 semnifică - persoanele înalt calificate pleacă peste hotare, în căutarea unor posibilități mai bune). În perioada 2009-2011, exodul moldovenilor a înregistrat o tendință ascendentă: de la 295 mii de oameni - la 317 mii de persoane pe an. În anul 2011, circa jumătate din fluxul migraționist al țării îl reprezenta populația cu calificări profesionale (48%). Decizia specialiștilor de a pleca peste hotare este condiționată, în special, de deficiențele pieței muncii interne, salariilor mici, incapacității de a găsi joburi în funcție de calificări și experiență profesională etc [18, pp.82].

În opinia unor experți locali, pregătirea profesională a migranților poate influența șansele lor de succes peste hotare. Astfel, cei cu studii superioare pot obține locuri de muncă în sfere de activitate mai bine cotate de exemplu, în industrie sau în cadrul diferitor companii internaționale, în comparație cu persoanele slab calificate care de regulă, ajung să lucreze în construcții, unul dintre cele mai populare domenii pentru migranții moldoveni necalificați. În plus, șansele de găsire a unui loc de muncă, pe termen lung, sunt mai mari, în rândul migranților absolvenți ai unor instituții de învățământ, în timp ce persoanele cu un nivel mai mic de educație se află într-o situație defavorabilă, fiind mai des implicate în activități temporare sau sporadice. Nu în ultimul rând, migranții cu un nivel de educație ridicat au șanse să aibă salarii mai mari și să beneficieze de protecție socială [10, pp.65-80].

Unul dintre motivele principale a exodului de creiere din Republica Moldova constituie piața muncii deloc atractivă și care deseori reflectă o incompatibilitate a cererii de pe piața muncii cu pregătirea academică a specialiștilor înalt calificați. Rata de ocupare a persoanele care obțin studii superioare și medii de specialitate este mai înaltă, deoarece odată cu competențele crește și posibilitatea de plasare pe piața forței de muncă. Persoanelor în șomaj, deseori le sunt propuse locuri de muncă peste nivelul lor de pregătire, astfel forța de muncă existentă are un nivel insuficient de pregătire și este mai puțin compatibilă cu cerințele pieței muncii. Necoresponderea calității și competitivității potențialului uman cu necesitățile și cerințele înalte de instruire și calificare la locurile de muncă declarate de către agenții economici duce la necoresponderea cererii cu oferta pe piața forței de muncă.

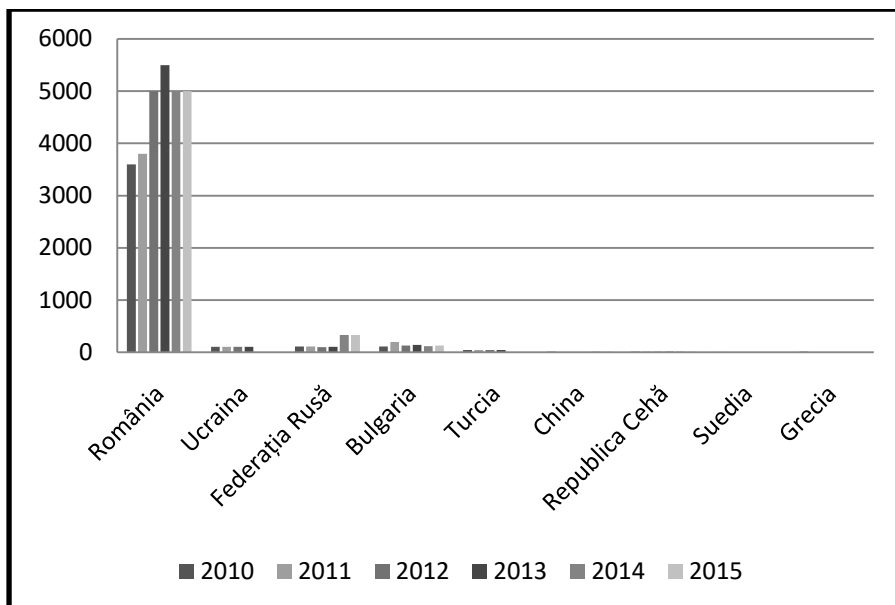
Analizând figura 4 de mai jos observăm faptul că în rândul tinerilor cu vârsta cuprinsă între 15-24 ani) rata șomajului este cea mai înaltă, aceasta fiind determinată de faptul că tinerii din Republica Moldova se confruntă cu impedimente la capitolul angajării în câmpul muncii după finalizarea studiilor. Pe de o parte lipsa experienței și vechimea în muncă, iar pe de altă parte lipsa unor activități destinate încurajării participării tinerilor și încadrarea acestora în câmpul muncii creează situația precară a acestora. Încadrarea în câmpul muncii este primordială pentru stimularea potențialului economic și dezvoltării țării. În Moldova tranziția tinerilor de la studii în câmpul muncii este agravată de faptul că populația tânără este în descreștere și astfel mulți tineri aleg să emigreze peste hotare pentru a munci sau pentru a studia. În esență, nu atât condițiile de pe piața muncii, ci lipsa caracterului competitiv al acesteia forțează persoanele înalt calificate să părăsească țara pentru un salariu mai bun și șanse reale de a progresa, atât din perspectiva profesională, cât și a instituției familiei [7, p.103].

Figura 4. Rata șomajului în Republica Moldova pe categorii de vârstă, perioada 2013-2016 [3].

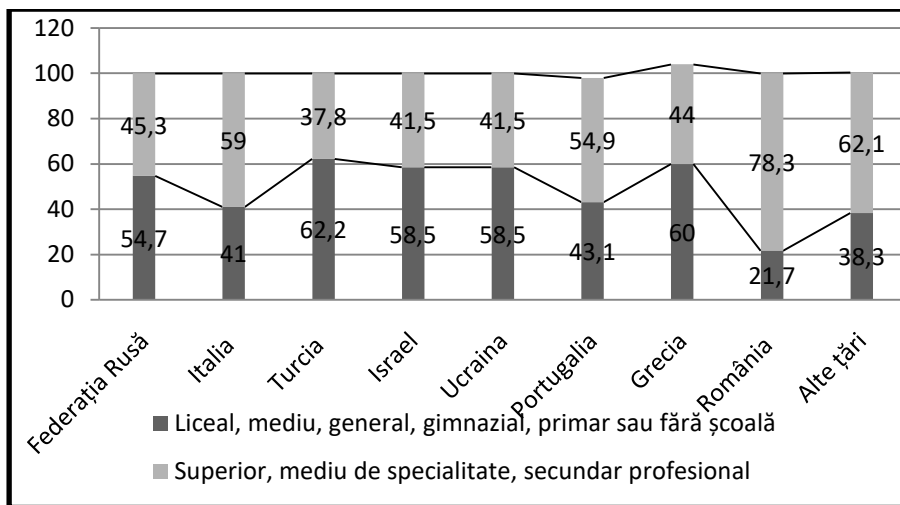
Numărul de cetățeni moldoveni aflați la studii peste hotare în baza protocoalelor de colaborare internațională la care Ministerul Educației este parte, în perioada analizată, a fost în creștere. În 2015 numărul respectiv comparativ cu anul 2010 a crescut de 1,4 ori și a constituit 5.485 studenți moldoveni. Circa 91 procente din totalul cetățenilor moldoveni plecați la studii peste hotare în 2015, studiau în România, 6,0 procente – în Federația Rusă, 2,4 procente – în Bulgaria. Aceste destinații se păstrează și în prezent.

Figura 5. Topul țărilor de destinație a studenților moldoveni în perioada 2010-2015 [13].

Distribuția migranților în funcție de nivelul de instruire și țările de destinație o putem urmări în figura 6, aceasta este la fel un indicator determinativ care caracterizează fenomenul exodului de creiere. Din această figură observăm faptul că printre punctele atractive ale migranților cu un nivel de instruire superior, mediu de specialitate și secundar profesional, în România se înregistrează cea mai mare rată a migrației, acest lucru este confirmat și de rata studenților moldoveni înregistrați în România. În Grecia, Turcia, Ucraina și Federația Rusă sunt destinațiile înregistrează cea mai mare rată a migranților cu un nivel de instruire liceal, mediu sau primar, fără școală.

Figura 6. Distribuția migranților în funcție de nivelul de instruire și țările de destinație [13, p.53].

Fenomenul exodului intelectual afectează potențialul de viitor în domeniul academic și de cercetare. Rata de migrație a absolvenților tineri este în creștere. Noul val de migrație este motivat de oportunități, spre deosebire de cele anterioare motivate de necesități. Absolvenții bine instruiți pleacă pentru a găsi poziții în domeniile pe care le-au studiat și mai puțin caută munci necalificate. Cele mai atractive țări pentru migrația tinerilor sunt Marea Britanie, Canada, SUA, Franța, Germania și Spania. Potențialul didactic și de cercetare în Moldova este în continuă scădere în domeniile fizicii, matematicii, informaticii și chimiei [17, p.39].

Ponderea studenților și doctoranzilor în științe și inginerie este semnificativ mai mic decât în trecut și sub media UE. În timp ce în anul 1990 fiecare al doilea cercetător era angajat în științe tehnice, în 2010 - doar fiecare al cincilea. Cele mai multe diplome de doctorat în 1996-2010 au fost conferite în drept, economie, educație și științe medicale (aproape 60%), în timp ce mult mai puține grade sunt conferite în domeniul științelor naturale și ingineriei. În conformitate cu Indicele Competitivității Globale (GCI) pentru 2013-2014 la Disponibilitatea de oameni de știință și ingineri, Republica Moldova este clasată pe locul 131 din 148 de țări [15, pp.67-68].

În Republica Moldova asigurarea financiară a sferei științei și inovării se poate observa printr-o serie de indicatori, majoritatea fiind sub ponderile medii ale Uniunii Europene. La nivelul Republicii Moldova 32% din alocațiile guvernamentale în suportul sectorului de cercetare-inovare universitar în Republica Moldova sunt destinate proiectelor cu caracter fundamental, iar 66% – proiectelor cu caracter aplicativ și doar 1-2% din alocații revin proiectelor de transfer tehnologic și inovare. Este o distribuție similară celei integrale pe sfera științei

și inovării. De asemenea, ponderea mijloacelor speciale alocate în suportul sectorului științific al instituțiilor de învățământ superior în Republica Moldova este de 11% [12, pp.7-11].

Pentru a menține un mediu de cercetare prosper, active sunt necesare anumite investiții și sprijinuri financiare atât la nivel guvernamental cât și la nivel privat. Analizând datele statistice privind evoluția capitalului uman înalt calificat din Republica Moldova constatăm amploarea fenomenului exodului de creiere cu care se confruntă țara noastră. Scurgerea semnificativă de intelect în primii ani de independență a statului și-a lăsat o amprentă notabilă asupra dezvoltării ulterioare din toate domeniile cheie ale economiei naționale. Emigrarea masivă a tinerilor pentru a-și continua studiile peste hotare, sau cu scopul de a munci este un factor îngrijorător ce scoate în evidență carențele de piața muncii din Republica Moldova, dar pe de altă parte oferă de stimulente atractive acest fapt s-ar putea într-un câștig de creiere și care putea crește considerabil nivelul de dezvoltare al Republicii Moldova prin transferul de cunoștințe și experiențe acumulate peste hotare. Competitivitatea scăzută la nivel internațional din domeniul de cercetare, din economie, din sistemul de învățământ reprezintă un catalizator major pentru exodul de creiere. Potențialul uman din prezent înregistrat la studii doctorale sau cel care activează în domeniul cercetării trebuie să fie valorificat și susținut la un nivel mai înalt.

Soluționabile care ar putea diminua fenomenul exodului de creiere, acestea sunt următoarele: oferirea de remunerații mai valoroase persoanelor înalt calificate, sau ca și în cazul altor experiențe străine finanțarea unor burse de doctorat, masterat de către Guvern peste hotarele țării, dar cu anumite condiții de exemplu să revină în Republica Moldova și să activeze pentru o anumită perioadă, Dezvoltarea infrastructurii de suport în afaceri, de exemplu deschiderea mai multor parcuri tehnico-științifice, incubatoare de afaceri, încurajarea mediului antreprenorial în mod special în rândul tinerilor, oferirea granturilor, finanțare și facilități fiscale pentru tinerii absolvenți antreprenori. Dezvoltarea continuă a parteneriatului dintre mediul academic, instituțiile publice și sectorul privat. Acest gen de parteneriate se vor defini prin colaborare de profil, organizare în comun a evenimentelor gen: conferință, concurs, seminare iar în calitate de trainer să fie migranți calificați peste hotare, implementare și sprijinire de programe de colaborare cu diaspora științifică și, cel mai important, coordonarea activităților, programelor și actelor legislative.

Bibliografie

1. Batalova J., Fix M. New Brain Gain: Rising Human Capital Among Recent Immigrants to US, Fact Sheet May 2017, Migration Policy Institute, pp.1-17.

2. Beine M., Docquier F., Rapoport H. Brain drain and human capital formation in developing countries: winners and losers. // *Economic Journal*, No. 118 (4), 2008, pp.631-652
3. Biroul Național de Statistică. Populația ocupată după statutul profesional, nivelul de instruire, pe grupe de vârstă, sexe și medii, 2000-2017. Disponibil: http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala_03%20FM_03%20MUN_MUN020/MUN020100.px/?rxid=2345d98a-890b-4459-bb1f-9b565f99b3b9. (Accesat la 10.06.2018)
4. Casiadi O., Porcescu S., Varzari V. Mobilizarea Diasporei Științifice a Republicii Moldova - contribuții pentru dezvoltarea țării de origine. // *MOLDOSCOPIE*, Nr.2 (XLIX). - Chișinău 2010, pp.26-42
5. Cervantes M., Guellec D. The Brain Drain: Old Myths, New Realities, *OECD Observer*, No.230, January 2002, disponibil: http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,_new_realities.html. (Accesat la 15.06.2018).
6. Duca G. Știința și Inovarea în Republica Moldova: Istorie și Actualitate. // *Akademios*, nr.1, 2017, pp.92-104.
7. Golovataia L. Influența exodului de intelect asupra dezvoltării economice. // *Studii Europene* nr.9, Chișinău 2017, pp.99-124. Disponibil: <http://studiieu.org/files/publications/SE-9-2017-47758.pdf>. (Accesat la 08.07.2018)
8. Ioannidis J.P.A. Global estimates of high-level brain drain and deficit. // *FASEB J.*, 18, 2004, p.936-939. Disponibil: <https://www.fasebj.org/doi/abs/10.1096/fj.03-1394lfe>. (Accesat la 12.07.2018)
9. Moșneaga V. Migrație și Dezvoltare: Aspecte Politico-Juridice. - Chișinău, OIM, 2017.
10. Moșneaga V., Țurcan V. Capitalul uman – factor al situației migratorii în mobilitatea persoanelor cu studii superioare. // *Brain-drain: Cazul Republicii Moldova*. - Chișinău, 2011, pp.65-80.
11. Open Doors 2015 Report Data. Disponibil la <https://www.iie.org/Why-IIE/Announcements/2015-11-16-Open-Doors-Data>. (Accesat la 28.06.2018)
12. Popa A. Cercetare, Dezvoltare și Inovare în Republica Moldova. – Chișinău: Expert Grup, 2011.
13. Raportul analitic Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova OIM 2010-2015. - Chișinău, 2016.
14. Mosneaga V. Raportul Migrant Support Measures From An Employment And Skills Perspective, Mismes Republic of Moldova, Torino, ETF, 2015,

- disponibil la <https://www.etf.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/migrant-support-measures-employment-and-skills-0> (Accesat la 10.06.2018)
15. Raportul World Economic Forum, Global Competitiveness Report 2013-2014, disponibil la <http://reports.weforum.org/the-global-competitiveness-report-2013-2014/> (Accesat la 10.06.2018)
 16. Salmi J., Salmi K. Is the brain drain always negative? // University World News. 24 March 2017 Issue No.452. Disponibil la <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20170321102746248>, (Accesat la 27.06.2018)
 17. Sințov R., Cojocaru N., De Zwager N. Consolidarea Legăturii Dintre Migrație și Dezvoltare în Moldova. - Chișinău, 2010. Disponibil la <http://siteresources.worldbank.org/INTMOLDOVA/Resources/ConsolidareaLegaturiiDintreMigratieDezvoltare.pdf> (Accesat la 03.07.2018)
 18. Sințov R., Cojocaru N. Evaluarea legăturilor dintre educație, formare și migrația forței de muncă în Republica Moldova. - Chisinau, OIM, 2013
 19. Statistici privind economia UE. Disponibil: https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/economy_ro#tab-3-7 fds. (Accesat la 03.07.2018)
 20. US Census Bureau (Biroul American de Recensământ), Recensământul decenal 2000 și ACS 2015, Sondajul Comunitar American, Disponibil: <https://www.census.gov/en.html> (Accesat la 28.06.2018)

23.07.2018

**COMPARTIMENTUL
RELAȚII INTERNAȚIONALE**

**RELAȚIILE MOLDO-ITALIENE ÎN CONTEXTUL NOILOR
SCHIMBĂRI GEOPOLITICE**

Svetlana CEBOTARI

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Departamentul Relații Internaționale,

Doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar

Although the topic of Moldovan-Italian relations is present in Moldovan politicians' speeches, the scientific literature of this aspect was given insufficient attention. Starting from the rationale that Italy is one of the European states that supports the Republic of Moldova in its European integration process, our attention will be focused on making the analysis of Moldovan-Italian relations specific.

Thus, this article analyzes the relations between the Republic of Moldova and Italy from the perspective of the political, economic, and socio-cultural dimension.

Key-words: Republic of Moldova, Republic of Italy, bilateral relations, foreign policy, national interest.

Deși subiectul privind relațiile moldo-italiene în ultimul timp tot mai des este prezent în discursurile politicienilor, în literatura științifică acestui aspect practic i s-a acordat insuficientă atenție. Pornind de la raționamentele conform cărora Italia este unul din statele europene care susține Republica Moldova în procesul său de integrare europeană, atenția noastră va fi orientată spre a supune analizei specificul relațiilor moldo-italiene.

Actualmente, Italia este unul dintre principalele state europene cu care Republica Moldova întreține relații în cele mai diverse domenii: politic, economic socio-cultural. În ultimele decenii Italia a intrat în faza postindustrială, locul principal îl deține industria alimentară, în care sectorul serviciilor deține deja $\frac{3}{4}$ din PIB. Turismul reprezintă 41,19 mld. \$ în bugetul statului [13, p.336]. Țara cu o economie dezvoltată ocupă locul 8 pe glob privind calitatea vieții și locul 25 din perspectiva indiceului dezvoltării umane. Este mai dezvoltată în Nord (peste 80% din producția industrială se află concentrată în triunghiul Torino-Milano-Genova, care acoperă mai puțin de $\frac{1}{3}$ din suprafața Italiei) și mai puțin dezvoltată în Sud (Mezzogiorno).

Principalele coordonate ale politicii externe italiene vizează promovarea multilateralismului, cu specificități derivate din calitatea de membru al UE și NATO și din puternica vocație mediteraneană. De asemenea, politica externă a Italiei pune accent pe promovarea intereselor economice. În acțiunile sale de politică externă, Italia urmărește coordonarea și consultarea cu statele membre UE și NATO [18]. În spațiul Uniunii Europene, Italia ocupă a patra poziție din punctul de vedere al dezvoltării economice și al numărului populației (mai mult de 61 milioane de locuitori). Una dintre prioritățile politicii externe italiene este susținerea procesului integraționist european. Italia nu este doar unul dintre membrii fondatori ai UE, dar consideră UE drept principalul instrument prin intermediul căruia poate să-și amplifice prezența pe arena internațională. Italia a dezvoltat relații bilaterale cu statele Mediteranei, din Orientul Apropiat și din Balcani. Cu un PIB de 2171 miliarde de dolari, Italia este cea de a opta putere economică pe arena internațională și a patra în spațiul european. Italia, în calitate de membru al NATO, se implică în asigurarea securității europene, dar și a securității internaționale [13]. Italia este membru fondator al Comunității Europene, astăzi devenită Uniunea Europeană (UE). Italia a fost primită în ONU în 1955 și este stat membru și susținător al mai multor organizații internaționale, cum ar fi Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE), Organizația Mondială a Comerțului, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), Consiliul Europei și Inițiativa Central Europeană. A asigurat președinția prin rotație a unor astfel de organizații: în 1994 la CSCE (un predecesor al OSCE), G7 și la Uniunea Europeană, între iulie și decembrie 2003. Țara este membră fondatoare a G7.

În conformitate cu direcțiile prioritare reflectate în Concepția politicii externe a Republicii Moldova din 1995, Italia este statul care se plasează printre țările prioritare cu care Republica Moldova dorește să dezvolte relații avantajoase de cooperare, caracterul acestora fiind determinat de ponderea Italiei în comunitatea internațională [9].

Astfel, în contextul analizei relațiilor moldo-italiene, merită atenție dimensiunea politică a relațiilor Republicii Moldova cu Italia. Poziția Italiei pe scena politică europeană este în favoarea necesităților și scopurilor pe care și le-a propus Republica Moldova în procesul de integrare europeană. Italia sprijină procesul de reformare politică, dar și economică a Republicii Moldova, încurajând țara să devină partener și membru al Comunității Europene. Republica Italia printre primele state a recunoscut independența Republicii Moldova, stabilind relațiile diplomatice la data de 21 februarie 1992. Ambasadorul italian Federico di Roberto cu reședința la Moscova, acreditat și pentru Republica Moldova, a înmănat scrisorile de acreditare la data de 25 octombrie 1993. Întrucât Ambasada Italiei de la Moscova era acreditată concomitent pentru 9 state ex-republici uni-onale, inclusiv Republica Moldova, întâlnea dificultăți în promovarea relațiilor

bilaterale, ministrul de Externe al Italiei decide să-l acrediteze în calitate de ambasador în Republica Moldova pe Pietro Ercale Ago, ambasadorul Italiei la Budapesta (la data de 18 iunie 1996 i-a fost înmănată scrisoarea de acreditare). Până în 1996 Republica Moldova nu deținea reprezentanțe diplomatice în Italia. Un rol important în dezvoltarea relațiilor moldo-italiene l-a avut și acreditarea lui V.Ciumac în calitate de ambasador al Republicii Moldova în Republica Italia, iar începând cu luna octombrie 1998 și-a început activitatea Ambasada Republicii Moldova. Caracteristic relațiilor moldo-italiene până în 1996 este faptul că acestea erau destul de limitate. În primii 5 ani de la stabilirea relațiilor diplomatice, contacte politice marcante nu au avut loc, cu excepția unor întruniri ocazionale ale ministrului de Externe cu omologul său italian la București și Budapesta, discutându-se despre necesitatea creării unui cadru juridic în scopul dezvoltării relațiilor moldo-italiene. Odată cu deschiderea Ambasadei Italiei la Chișinău în 2008, relațiile moldo-italiene cunosc o dezvoltare ascendentă. Până în prezent, între Republica Moldova și Republica Italia au fost semnate 38 de tratate bilaterale, care reglementează următoarele domenii de cooperare: politic, comercial-economic, cultural-științific, al tehnologiilor informaționale, al sănătății, domeniul juridic, cel al transporturilor, precum și domeniul migrației [7].

Astfel, analizând baza politico-juridică a relațiilor dintre Republica Moldova și Italia printre principalele documente poate fi menționată Declarația comună cu privire la principiile relațiilor între Republica Moldova și Republica Italiană semnată la Chișinău la 20.03.1997, în vigoare din 20.03.1997. Astfel, conform Declarației, „părțile se vor călăuzi consecvent în relațiile lor de principii egalității suverane, inviolabilității frontierelor, respectării integrității teritoriale, reglementării pașnice a diferendelor, neamestecului în treburile interne, îndeplinirii cu bună-credință a obligațiilor asumate, conform dreptului internațional (art.1). Italia este disponibilă să împăărasească propria experiență Republicii Moldova în domeniile politicii, economiei, învățământului, culturii și sănătății (art.6 alin.(2)). [21, p.141].

Nu mai puțin semnificativ este Protocolul de consultări între Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova și Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Italiene, semnat la Chișinău la 20.03.1997, intrat în vigoare la 20.03.1997, document, care fortifică cadrul politico-juridic al relațiilor moldo-italiene. Conform textului Protocolului, părțile vor dezvolta relații în domeniile politic, economic, tehnico-științific, cultural și umanitar. De asemenea, dezvoltarea relațiilor interstatale va fi accelerată și de colaborarea delegațiilor și misiunilor diplomatice ale ambelor țări în țările terțe, precum în cadrul ONU, OSCE și al altor organizații și foruri internaționale [21, p.148].

În contextul analizei relațiilor moldo-italiene, de importanță majoră sunt acordurile, care constituie o temelie bună juridică ce facilitează relațiile politice între cele două țări. Astfel, printre aceste acorduri pot fi menționate: Convenția

consulară între Republica Moldova și Republica Italiană (Roma, 23.02.2000); Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene privind readmisia persoanelor cu ședere ilegală (Roma, 03.07.2002); Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene privind asistența judiciară și recunoașterea și executarea hotărârilor în materie civilă (Roma, 07.12.2006); Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene, încheiat prin schimb de note, privind modificarea Acordului între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene privind conversiunea permiselor de conducere, semnat la Roma la 27 noiembrie 2003 (Chișinău, 26.01.2011); Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene, privind conversiunea permiselor de conducere (Roma, 27.11.2003); Acord, întocmit prin schimb de note, privind modificarea și completarea Acordului între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene cu privire la reglementarea reciprocă a transportului internațional auto de pasageri și mărfuri, semnat la 19 septembrie 1997 (Roma, 10.03.2003); Protocolul de colaborare în domeniul asigurării cu pensii și asigurărilor sociale dintre Casa Națională de Asigurări Sociale a Republicii Moldova și Institutul Național de Asigurări Sociale al Republicii Italiene (Roma, 01.12.2003).

În cadrul participării Republicii Moldovei la Politica Europeană de Vecinătate, Italia a garantat susținerea deplină a țării noastre în favoarea unei definiri rapide a Acordului de Asociere cu UE. În acest context, merită atenție decizia comună a statelor de a-și acorda ajutor reciproc în realizarea scopurilor și intereselor reciproce. Italia este statul care oferă asistența necesară pentru realizarea reformelor politice, economice și sociale indispensabile, de care Moldova are nevoie.

Nu mai puțin interes în contextual analizei relațiilor moldo-italiene o are dimensiunea comercial - economică a relațiilor Republicii Moldova cu Republica Italia. Italia, ca și alte țări ale Uniunii Europene, investește și în sectorul industrial, datorită poziției geografice comode a țării (o punte între UE și țările Euro-Asiatice) și datorită costului forței de muncă, în plus față de alte puncte attractive.

Cadrul juridic al relațiilor comercial-economice dintre Republica Moldova și Italia îl constituie Declarația comună privind cooperarea economică între Republica Moldova și Republica Italiană, semnată la Chișinău la 20.03.1997, în vigoare din 20.03.1997. Conform art.1 al Declarației, Italia este gata să aducă o contribuție concretă la reformele economice, la tranziția economiei de piață și la o integrare planetară a economiei Republicii Moldova în economia mondială. De asemenea, conform art.3, colaborarea economică între părți se va înscrie în contextul acțiunilor de susținere a reformelor în Moldova stabilite la nivel internațional. Astfel de acțiuni vor fi orientate spre acordarea unui sprijin reformelor economice din Moldova, coordonate cu Fondul Monetar Internațional și cu Ba-

nea Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare. Prezintă interes prevederile art.4 al Declarației, conform căreia „părțile vor depune eforturi pentru a asigura onorarea corectă a obligațiunilor financiare reciproce, susținute de garanția guvernamentală”. În acest context, merită atenție și prevederile art.7, conform căreia „colaborarea economică trebuie să fie concentrată asupra sectoarelor prioritare: mediul înconjurător; transportul și telecomunicațiile; producerea, prelucrarea, conservarea și distribuirea produselor agricole; turismul; dezvoltarea industriei mici și mijlocii; tehnologiile aplicate”. Cadrul juridic al relațiilor moldo-italiene în domeniul economic este completat prin Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene privind promovarea și protejarea reciprocă a investițiilor, semnat la Roma la 19.09.1997, intrat în vigoare la 26.08.2001. Analizând textul Acordului, este de menționat că părțile vor asigura investitorilor ce fac investiții pe teritoriul celeilalte părți toate condițiile în conformitate cu legislația statelor contractante (art.2). De asemenea, în conformitate cu prevederile art.3, părțile vor asigura un tratament echitabil investitorilor, iar conform art.4 fiecare parte contractantă va crea condiții favorabile investitorilor.

Totuși, rămân încă multe de făcut pentru ameliorarea climatului de afaceri, ca acesta să fie mai favorabil pentru investițiile străine, în special cele italiene. În acest context, important este de a insista în lupta împotriva corupției. Relațiile economice dintre Republica Moldova și Italia sunt bune și de perspectivă. Volumul comerțului exterior al Republicii Moldova cu Republica Italiană a înregistrat pe parcursul anului 2016 suma de 479,03 mil. USD (-0,59% în comparație cu anul 2015). După valoarea volumului schimburilor comerciale, în anul 2016 Italia s-a situat pe locul 3 la nivel mondial între țările partenere cu care Republica Moldova întreține relații comerciale, deținând o pondere de 7,9% în comerțul total al țării. De asemenea, pentru perioada anului 2016 exportul Republicii Moldova în Italia a fost de 198,3 mil. USD (+0,61% în comparație cu anul 2015), iar importului i-a revenit suma de 280,7 mil. USD (+0,58% în comparație cu anul 2015). Italia este unul dintre principalii parteneri ai Republicii Moldova după volumul importurilor, deținând o cotă de 10% din totalul produselor [6]. Principalele mărfuri exportate sunt uleiurile din semințe de floarea-soarelui, de șofranș, de bumbac și fracțiunile lor, rafinate, dar nemodificate chimic, taioare, seturi, jachete, rochii, fuste, pantaloni, salopete cu bretele, șorturi. Prin urmare, exporturile Republicii Moldova în Uniunea Europeană constituie 65% din totalul exportului țării. Dintre acestea, Italia se află pe primele poziții, deoarece este unul dintre principalii importatori de produse moldovenești. Cu siguranță, Acordul de Asociere și Liber Schimb a contribuit la creșterea numărului de produse moldovenești în Italia. Astfel, Italia este al doilea partener comercial al Republicii Moldova din țările UE după derularea exporturilor și al treilea partener din țările UE după derularea importurilor. Principalele mărfuri

importate de către Republica Moldova din Italia sunt: medicamente (dozate și condiționate pentru vânzarea cu amănuntul), fire, cabluri și alte conductoare electrice izolate, cu sau fără conectori; cabluri de fibre optice, constituite din fibre izolate individual, piei finite prelucrate după tăbăcire sau uscare, inclusiv piei pergament de bovine sau de cabaline [21].

De o importanță majoră pentru economia Republicii Moldova sunt investițiile efectuate de Republica Italia. Astfel, conform datelor Camerei Înregistrării de Stat, în Republica Moldova funcționează 1228 de întreprinderi cu capital italian. Investițiile în capitalul social au însumat 1724 mil. MDL sau 14% din capitalul social total investit din străinătate, Italia clasându-se pe locul 2 în topul țărilor care au investit în capitalul social al Republicii Moldova. Cele mai mari întreprinderi cu participarea capitalului italian sunt: Banca comercială “Eximbank-Gruppo Veneto Banca”, S.R.L. ÎM “Fashion Group”, S.R.L. ÎM “Calmo International”, S.A. ÎM “Piele”, S.A. ÎCS “Steaua-Reds”, S.R.L. ÎM “Immobildream”, S.R.L. ÎCS “Marthatex”, S.R.L. ÎCS “Thinkita Plast”, S.R.L. ÎM “Molven Grup”, S.R.L. ÎCS “GFS Commerce”, S.R.L. ÎM “Sistemi Immobiliari Moldo-Italiani”, S.R.L. ÎCS “Locos International”, S.R.L. ÎCS “Studio Line”, S.R.L. ÎM “Il Ponte-3T”, S.R.L. ÎCS “CSM Uniform” etc. [18].

Cauzele prezenței interesului din partea investitorilor italieni în Republica Moldova pot fi axate pe trei aspecte: în comparație cu alte state europene, forța de muncă în Moldova este ieftină; prezența impozitelor pe venit este joasă (atât pentru persoanele fizice, cât și pentru persoanele juridice) și asigurarea privilegiilor care permit obținerea unui venit de 100%. O altă circumstanță care permite dezvoltarea comercial-economică a relațiilor moldo-italiene este amplasarea geografică favorabilă a Republicii Moldova – în centrul continentului european. De asemenea, pentru multe întreprinderi italiene, teritoriul Republicii Moldova servește un punct de legătură cu statele din Est. Pentru Italia sunt importante relațiile cu Federația Rusă, cu Ucraina, iar tendința eurointegraționistă a Republicii Moldova este doar în favoarea dezvoltării relațiilor moldo-italiene. Însă, pe lângă toate avantajele existente, în relațiile moldo-italiene sunt prezente și unele lacune. Printre factorii care diminuează prezența investitorilor italieni în economia Republicii Moldova pot fi menționați: baza legislativă și procesul de reglare a piețelor. Un alt factor care este un obstacol în relațiile moldo-italiene este prezența birocrăției în țară. Politica promovată greșit în Republica Moldova, axată doar pe obținerea veniturilor de peste hotarele țării, precum și lipsa infrastructurii la periferii și în zonele strategice ale țării stopează dezvoltarea relațiilor moldo-italiene. Un alt aspect negativ, prezent în relațiile moldo-italiene, este faptul că în sfera industriei ușoare se înregistrează un nivel scăzut de calificare a angajaților. Politica creditară în țară este și ea un impediment în atragerea investitorilor italieni. Băncile oferă credite cu condiții nefaforabile (18-20% anual). Cel

mai mare impediment în dezvoltarea relațiilor comercial-economice moldo-italiene este destabilizarea politică.

Dimensiunea socioculturală a relațiilor moldo-italiene este de asemenea una importantă în relațiile dintre cele două state. Acordul de colaborare culturală, științifică și tehnologică între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene, semnat la Roma la 19.09.1997, a intrat în vigoare la 27.01.2000. Astfel, conform art.2 al Acordului, părțile vor dezvolta relații de cooperare culturală, științifică și tehnologică, între instituțiile universitare de învățământ și de cercetare și vor realize schimbul de profesori și cercetători. De asemenea, în conformitate cu prevederile stipulate în art.5 părțile vor proteja patrimoniul cultural al ambelor părți contra importării, exportării și transferării ilicite, iar conform ar.6 părțile vor aprofunda cunoașterea sistemelor lor școlare. În scopul fortificării relațiilor în domeniul învățământului, „părțile vor pune la dispoziția lor burse de studii universitare, post-universitare, de cercetare, de pregătire pe specializare” (art.8). De asemenea, conform art.12, părțile vor organiza expoziții dintre cele mai reprezentative în domeniul cultural și artistic, vor dezvolta relații în domeniile muzicii, dansului, teatrului, și cinematografeiei, „vor favoriza cooperarea în domeniul scimburilor de vizite ale profesorilor, experților, schimbul de documentație și informații de actualitate științifică și tehnologică, vor organiza seminare, conferințe, simpozioane și alte manifestări (art.19); vor acorda burse universitare și post-universitare pentru stagieri științifice și tehnologice, vor crea centre de cercetare, laboratoare și grupuri comune de cercetări. Merită atenție și prevederile art.21, conform cărora părțile vor institui o Comisie Culturală care va examina evoluția cooperării în domeniile culturii, științei și tehnologiilor” [3, p.198].

Potențialul cooperării moldo-italiene în domeniul culturii, științei și învățământului actualmente nu este totalmente valorificat. Comunitatea originii latine, afinitățile de cultură și limbă deremină interesul sporit pentru Italia din partea cetățenilor Republicii Moldova, precum și prezența suportului Italiei pentru Republica Moldova. Suportul Italiei este prezent în promovarea limbii, culturii italiene în Republica Moldova. Astfel, în țară activează Liceul moldo-italian „Dante Alighieri”. De asemenea, în cadrul Universității de Stat din Moldova activează secția de limbă italiană în cadrul Facultății de Limbi Străine. Merită atenție și activitatea Societății socioculturale „Dante Alighieri” creată în 1991, având drept scop promovarea limbii, culturii și civilizației italiene în Republica Moldova. Societatea anual organizează zilele „Dante Alighieri” în Republica Moldova. Merită atenție organizarea conferințelor științifice, a manifestațiilor culturale cu participarea unor personalități notorii italiene. Contactele interuniversitare se dezvoltă cu succes. Instituțiile de învățământ din Republica Moldova au stabilit relații de colaborare cu universitățile italiene din Roma, Parma, Genova ș.a. Astfel, în 1998 a fost deschis Centrul de cultură moldo-italian cu

sediul la Parma (Italia), care colaborează cu Universitatea de Stat din Moldova, cu Universitatea Liberă Internațională din Moldova, cu Academia de Științe a Moldovei și cu Universitatea Tehnică din Republica Moldova. Semnarea Acordului de colaborare culturală, științifică și tehnică, precum și a Protocolului privind schimburile de tineret a contribuit la diversificarea și multiplicarea contactelor moldo-italiene.

Relațiile socioculturale sunt fortificate prin semnarea la Roma, la 17.11.2000, a Memorandumului de înțelegere pentru cooperare între Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei al Republicii Moldova și Ministerul Muncii și Protecției Sociale al Republicii Italiene. Conform art.1 al acestui document, părțile semnate vor amplifica colaborarea în domeniul muncii, angajării în câmpul muncii, pregătirii cadrelor și protecției sociale. De asemenea, în conformitate cu prevederile art.2, colaborarea moldo-italiană se va axa asupra următoarelor sectoare: relații industriale și rezolvarea litigiilor de muncă; condiții de muncă, politici active de angajare în câmpul muncii; migrații internaționale și condițiile de angajare a cetățenilor părților contractante; politica privind salariile; politica pregătirii profesionale; asistența socială [17, p.285].

Pe plan cultural, există o cooperare fructuasă, manifestată prin organizarea expozițiilor, festivalurilor de film și a sărbătorilor naționale, a concertelor de muzică clasică, a festivalului internațional „Mărțișor”. Astfel, în condițiile create, în relațiile moldo-italiene este necesară stabilirea unei cooperări mai strânse între instituțiile de stat (ministere, agenții, birouri), responsabile de promovarea politicii externe a Republicii Moldova, de promovarea exportului și de atragerea investițiilor. De asemenea, este necesar de a facilita schimbul de informații, experiență și bune practici în domeniul legislației, politicilor și strategiilor de susținere a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii, precum și schimbul de experiență privind practicile italiene de promovare a exportului și de atragere a investițiilor, prin organizarea de seminare și traininguri.

Liberalizarea regimului de vize a avut ca finalitate facilitarea contactelor între cetățenii Republicii Moldova și din alte state ale UE. Cu Italia, cetățenii moldoveni au o relație specială. Avem legături economice și comerciale foarte intense. Chiar și vizita rudelor e mai ușor de realizat, deoarece nu mai e necesar de a obține o viză pentru a merge la cei apropiați, care locuiesc și lucrează în Italia. Deci, numărul vizitelor a crescut cu siguranță [17]. Raporturile moldo-italiene devin și mai impresionante grație relațiilor sociale și personale. Acest fapt se datorează prezenței unei vaste comunități de moldoveni în Italia și unui nucleu mult mai mic, dar foarte activ de italieni care locuiesc și muncesc în Moldova. Italia susține Moldova în procesul de implementare a Acordului de Asociere și Liber Schimb, iar pentru a favoriza acest fapt ambele state au semnat în 2014 Declarația Comună, în baza careia au fost lansate numeroase inițiative de cooperare în diferite domenii prioritare. Astfel, la data de 1 mare 2012, pe teritoriul

Republicii Italiene se aflau 149.558 migranți moldoveni [8]. Potrivit datelor statistice, la 01.01.2016 în Italia erau înregistrate aproximativ 150.000 de cetățeni moldoveni cu permis de ședere. Această comunitate este alcătuită în special din femei moldovence, care reprezintă 66,9% din total și este apreciată și integrată în societatea italiană [13].

Fluxul de migranți din Republica Moldova către Italia este mare, Italia fiind printre cele mai solicitate destinații europene ale moldovenilor. La acest capitol mai pot fi menționate călătoriile în scop de muncă și de turism, la care se adaugă sute de căsătorii mixte, reîntregiri ale familiilor, moldovence care au devenit cetățeni ai Italiei sau moldoveni care, obținând cetățenia altor state, s-au stabilit cu traiul în Italia. Astfel, numărul real al concetățenilor noștri care locuiesc în Italia depășește cifra de 300.000, iar această stare de lucruri reclamă o anumită responsabilitate a Italiei față de Republica Moldova [4].

Un rol important în domeniul migrației îl au cele peste 70 de asociații de moldoveni prezente pe teritoriul Italiei, care în ultima perioadă se implică social, dezvoltă voluntariatul, acordă servicii de informare, ceea ce ajută la creșterea calitativă a diasporei moldovenești în Italia. În rândurile comunității de moldoveni din Italia este cea maimică rată de șomaj, deoarece italienii îi apreciază înalt pe muncitorii moldoveni. În domeniul migrației, instituțiile moldovenești și italiene garantează maximă aplicare a Acordului între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene în domeniul migrației de muncă și a Protocolului de Implementare a acestuia, semnat la Roma la 05 iulie 2011. Cele mai importante prevederi ale articolelor din Acord sunt următoarele: în cazul adoptării de către Republica Moldova a decretului privind circulația persoanelor, partea italiană se obligă să favorizeze cetățenilor Republicii Moldova acordarea unei cote speciale de intrare în Italia; o pătrime din această cotă va fi gestionată prioritar de către ministerul de resort din țara noastră; promovarea proiectelor comune vor include asistență tehnică; implementarea inițiativelor comune destinate cetățenilor Republicii Moldova care se află în Italia, în vederea promovării, pe bază voluntară, a schemelor de migrație circulară pentru lucrătorii moldoveni; implicarea directă a asociațiilor de moldoveni existente în Italia; monitorizarea de către ambele state a ofertelor de angajare disponibile; organizarea pe teritoriul Republicii Moldova a cursurilor vocaționale și a celor de limbă italiană, oferite de către instituțiile italiene.

Importante sunt prevederile art.12, în care se precizează că cetățenii unei părți contractante se vor bucura de aceleași drepturi și protecție ca și lucrătorii naționali ai țării angajatoare, supunându-se legislației țării angajatoare în domeniul securității sociale. În același context sunt de menționat și prevederile art.13 al Acordului: „În caz de accident de muncă sau boală profesională care a cauzat decesul sau incapacitatea de muncă permanentă sau temporară, lucrătorul migrant va avea dreptul la toate beneficiile relevante prevăzute de legislația țării an-

gajatoare”. Implementarea Acordului este definită prin mecanismele operaționale prevăzute în Protocolul de implementare. Cele mai importante instrumente ale acestuia sunt: asistența tehnică va fi acordată instituțiilor competente din Republica Moldova de către partea italiană; promovarea programelor de migrație circulară (facilitarea reîntoarcerii cetățenilor noștri în Republica Moldova); instruirea muncitorilor moldoveni în vederea angajării acestora în cadrul întreprinderilor italiene de pe teritoriul Italiei ori al Moldovei sau în vederea lansării de către aceștia a activității antreprenoriale în Republica Moldova. În acest mod, cetățenii vor putea fi incluși în liste preferențiale și vor avea posibilitatea de a fi angajați în câmpul muncii conform calificărilor și specializării pe care o dețin. În prezent, este bine cunoscut fenomenul angajării moldovenilor în Republica Italiană pentru a efectua servicii pentru care nu dețin o calificare și nu cunosc suficient termenii de specialitate pentru a fi apreciați la justa valoare. Ei pot fi angajați pentru o perioadă maxim admisibilă de 9 luni – cu permis de ședere care nu poate fi reînnoit. Lucrătorii sezonieri moldoveni pot lucra la câțiva angajatori. Cei care se vor întoarce în Republica Moldova în termenele stabilite, vor avea prioritate la intrarea repetată în Italia în anul următor [19].

În scopul asigurării securității și protecției muncii cetățenilor moldoveni aflați pe teritoriul Italiei, precum și a cetățenilor italieni aflați pe teritoriul Republicii Moldova, între ambele state a fost semnat la Roma, la 27 noiembrie 2003, Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene în domeniul muncii. Astfel, în conformitate cu prevederile art.1, părțile vor colabora în domeniul reglementării fluxului de lucrători și, prin intermediul organelor competente, vor elabora procedurile respective pentru a face posibilă angajarea în câmpul muncii a cetățenilor celeilalte părți contractante, în scopul satisfacerii necesităților pieței interne a muncii. În conformitate cu prevederile art.3 al Acordului, „părțile vor încuraja pregătirea profesională a lucrătorilor candidați la emigrare în scopul de a furniza personal calificat și corespunzător profilurilor profesionale, solicitate pe piața de muncă a țării primitoare”, iar conform art.5 „partea italiană va evalua integrarea migranților moldoveni în societatea Italiei pe motive de muncă nesezonieră, sezonieră sau autonomă”. De asemenea, intrarea, șederea și activitatea de muncă a lucrătorului străin se va efectua în conformitate cu legislația în vigoare a țării primitoare (art.6), iar „lucrătorii aflați pe teritoriul celeilalte părți se bucură de aceleași drepturi și asigurări ca și lucrătorii statului primitor” (art.9) [1].

Astfel, în rezultatul succintei analize a relațiilor moldo-italiene, este de menționat faptul că, Republica Italia se plasează printre statele europene partenere cu care Republica Moldova întreține relații de cooperare. De asemenea, Italia susține Republica Moldova în procesul său de integrare europeană, precum și în procesul de reformare și democratizare a statului.

Bibliografie:

1. Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene în domeniul muncii, <http://www.milano.mfa.md/img/docs/acord-intre-guvernul-rm-guvernul-it-domeniul-muncii.pdf>.
2. Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene privind promovarea și protejarea reciprocă a investițiilor, 19.09.1997.
3. Acord de colaborare culturală, științifică și tehnologică între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene. // Tratatate Internaționale la care Republica Moldova este parte. – Chișinău, MOLDPRES, 1999, vol.24, p.198.
4. Ambasadorul Italiei la Chișinău: Moldova nu e o țară diferită de statele UE, <http://www.timpul.md/articol/ambasadorul-italiei-la-chisinau-moldova-nu-e-o-tara-diferita-de-statele-ue-25756.html>
5. Biagiotti V. Relațiile dintre Italia și Republica Moldova sunt foarte bune, <http://www.moldova.org/valeria-biagiotti-relatiiledintre-italia-si-republica-moldova-sunt-foarte-bune-interviu/>
6. Biroul Național de Statistică. Comerț extern, <http://www.statistica.md/category.php?l=ro&idc=336>
7. Cebotari S., Căldare Gh. Politica externă a Republicii Moldova. – Chișinău, CEP USM, 2018, 368 p.
8. Cheianu-Andrei D. Cartografierea diasporei moldovenești în Italia, Portugalia, Franța și Regatul Unit al Marii Britanii. - Chișinău, CEP USM, 2013
9. Concepția politicii externe a Republicii Moldova din 08.02.1995, <http://lex.justice.md/md/306955/>
10. Declarație comună privind cooperarea economică între Republica Moldova și Republica Italiană. // Tratatate Internaționale la care Republica Moldova este parte. – Chișinău, MOLDPRES, 1999, vol.19, p.145.
11. Declarație comună cu privire la principiile relațiilor între Republica Moldova și Republica Italiană. // Tratatate Internaționale la care Republica Moldova este parte. – Chișinău, MOLDPRES, 1999, vol.19, p.141.
12. Il ruolo dell'Italia nel processo di integrazione europea, http://www.esteri.it/mae/it/politica_europea/italia_in_ue
13. Matei H., Neguț S., Nicolaie I. Enciclopedia statelor lumii. - București, 2016, 797 p.
14. Memorandum de înțelegere pentru cooperare între Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei al Republicii Moldova și Ministerul Muncii și Protecției Sociale al Republicii Italiene. // Tratatate Internaționale la care Republica Moldova este parte. – Chișinău, MOLDPRES, 2001, vol.32, p.285
15. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/it/#relations>

16. Protocol de consultări între Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova și Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Italiene. // Tratatate Internaționale la care Republica Moldova este parte. – Chișinău, MOLDPRES, 1999, vol.19, p.148.
17. „Relațiile între Italia și Moldova sunt excelente” / Interviu cu Ambasadorul Enrico Nunziata, <http://www.moldova.org/relatiile-intre-italia-si-moldova-sunt-excelente-interviu-cu-ambasadorul-enrico-nunziata/>
18. Republica Italiană, <http://www.mae.ro/node/1709>
19. Semnarea Acordului în domeniul migrației de muncă, <http://viza.md/content/semnarea-acordului-%C3%AEn-domeniulmigra%C5%A3iei-de-munc%C4%83>, https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0ahUK Ewio5Im0-vLUAhVEfRoKHdxSD3MQFggpMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.mec.gov.md%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fdocument%2Fitalia_0.docx&usg=AFQjCNGDz9krd4ncEVSmTdD9GbB0MOaAA&cad=rjt
20. Ожидается ли рассвет итальянских инвестиций в Молдове? http://www.businessclass.md/projects/masterclass/italian_investment_in_Moldova/
21. <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/it/#relations>
22. https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0ahUKEwio5Im0-LUAhVEfRoKHdxSD3MQFggpMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.mec.gov.md%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fdocument%2Fitalia_0.docx&usg=AFQjCNGDz9krd4ncEVSmTdD9GbB0MOaAA&cad=rjt

30.07.2018

FACTORUL GENDER ÎN PROCESELE DE PACE ȘI CONFLICT

Cristina EJOVA

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative,
Departamentul Relații Internaționale,
Doctor în științe politice, conferențiar, șef-departament

Taisia HARITONOVA

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative,
Magistru în științe politice, specialitatea studii europene

The article analyzes the role of the gender factor in peacekeeping operations, underlining the problems and perspectives of integrating it into peace processes. The key idea of the article is that men and women face different issues during conflicts, a fact which triggers the necessity of gender balanced peacekeeping missions and operations. From this point of view, the research that addresses the role, impact, benefits and disadvantages of promoting gender in peacekeeping operations is of particular importance and value.

Spre sfârșitul secolului XX, un număr crescând de cercetători au abordat factorul gender din perspectiva impactului acestuia asupra securității internaționale, evaluând rolul femeilor în asigurarea și promovarea securității. Ulterior, aceste cercetări au fost aplicate și pentru domeniul menținerii păcii, din perspectiva căruia cercetătorii analizau caracterul contribuției femeilor la soluționarea conflictelor. Aceste studii sunt mai ales actuale în zilele noastre, or tematica gender continuă să fie promovată prin metode mainstream în toate domeniile activității umane.

Tematica impactului factorului gender în cadrul operațiunilor de menținere a păcii a căpătat o abordare largă în decursul ultimelor două decenii. Astfel, istoriografia cercetării subiectului dat înregistrează numeroși autori, în special din mediul academic occidental. Printre aceștia se numără astfel de nume precum Karim S. și Beardsley K., Porter E. și Mundkur A., Duncanson C., Heathcote G. și Otto D., Mazurana D., Raven-Roberts A., Baines E.K., Bedont B., Enloe C., Hudson H., Jacobson R., Luciak I., Mackay A., Olsson L., Oosterveld V., Wilson J.Z., Sjoberg L., Kronsell A. și Svedberg E. și Baksh-Soodeen R.

În mediul academic post-sovietic, tematica respectivă este mult mai puțin abordată, fiind, însă, unul din subiectele cu o perspectivă largă de dezvoltare. Printre autorii ruși care au abordat acest subiect sunt: Nurelbaeva A., Aristanbecova A. și Macarîcev A., Zverev P., Valasec K., Arostegui D.

În România și în Republica Moldova, rolul factorului gender în operațiunile de menținere a păcii nu este pe larg studiat în mediul academic, înregistrând doar câțiva autori care abordează tematica respectivă, printre care se remarcă Vilcu A. și Albu N.

Studierea factorului gender reprezintă este un domeniu nou în științele sociale, a cărui existență abia se înscrie în patru decenii. În ciuda existenței sale scurte, studiile gender reprezintă unul dintre cele mai inovatoare și dinamice domenii. Acestea constituie un exemplu foarte bun al modului în care sfera academică a fost transformată în ultima jumătate a secolului, prin recunoașterea faptului că producția de cunoștințe este un fenomen istoric, cultural și social. Prin urmare, studiile gender au impus recunoașterea genderului ca o categorie care intervine la toate nivelurile și etapele procesului cunoașterii, schimbând percepțiile anterioare despre rolurile sociale ale femeilor și bărbaților. În același timp, studiile factorului gender, prin contribuția lor la o mai bună înțelegere a construcției și a semnificației genului, au contribuit la transformarea practicilor sociale și culturale, transformând astfel societatea într-un mod durabil și eficient [4].

Psihanalistul american Robert Stoller în anul 1958 a utilizat termenul gen social (gender) și a propus utilizarea acestei noțiuni pentru a scoate în evidență distincția dintre natura biologică și cea socioculturală a omului. Astfel, termenul originar din engleză - gender – desemnează un gen social. În științele sociale contemporane acesta este folosit drept un termen care se referă la rolurile, normele, funcțiile, percepțiile și comportamentul construit din perspectiva socială și la acele așteptări care există într-o cultură față de femei și bărbați [1].

Astfel, genderului i se atribuie semnificația de diferență construită și interpretată social și cultural între două categorii distincte: „bărbați” și „femei” [3]. Acesta trebuie delimitat clar de noțiunea de „sex”, care se referă la caracteristicile biologice ale bărbaților și femeilor, care sunt universale și nu se schimbă. Ca rasă, clasă, vârstă, grup etnic etc., noțiunea de gender trebuie interpretată clar ca o variabilă socio-culturală transversală. Factorul gender se referă la atribute sociale care sunt învățate sau dobândite în timpul socializării ca membru al unei comunități date. Genderul este, prin urmare, o identitate dobândită. Deoarece aceste atribute sunt comportamente învățate, ele sunt contextuale / temporale specifice și variabile (cu o creștere rapidă, pe măsură ce ritmul schimbărilor tehnologice se intensifică) și variază în funcție de culturi. Prin urmare, genderul se referă la atributele, rolurile, activitățile, responsabilitățile și nevoile legate de a fi bărbați (masculini) și femei (feminine) într-o anumită societate la un moment dat și ca membru al unei comunități specifice în cadrul acelei societăți. Identitatea gender a femeilor și a bărbaților determină modul în care sunt percepuți și cum se așteaptă să gândească și să acționeze în calitate de bărbați și femei. Genderul determină ceea ce se așteaptă, permite și apreciază într-o femeie sau un bărbat într-un anumit context. În majoritatea societăților există diferențe

și inegalități între femei și bărbați în responsabilitățile atribuite, activitățile întreprinse, accesul și controlul asupra resurselor, precum și oportunitățile de luare a deciziilor.

În decursul ultimelor decenii, studierea factorului gender ia o amploare tot mai mare. Acesta nu mai este perceput doar în limitele sociologiei, ci devine o variabilă științifică multidimensională. Astfel, analiza și cercetarea fenomenelor și a domeniilor activității umane include genderul ca un indicator de referință a incluziunii și promovării egalității de gen. În acest sens, nici studiile de securitate nu sunt o excepție. Studierea proceselor de pace și conflict include componenta de gender în vederea identificării necesităților și provocărilor de încadrare a femeilor în deomeniul de securitate, perceput anterior ca un domeniu exclusiv masculin. În special, acestea abordează rolul femeilor în timpul conflictelor, atât în calitate de victime, cât și în calitate de pacificatori. Până a trece la analiza rolului factorului gender în cadrul operațiunilor de menținere a păcii, însă, este necesară o scurtă incursiune în esența conceptului de pacificare.

Organizația Națiunilor Unite descrie operațiunile de menținere a păcii ca unul din cele mai eficiente instrumente accesibile ONU pentru a asista țările în calea lor dificilă de la conflict spre pace.[8] Tot ONU precizează că “operațiunile multidimensionale de menținere a păcii de astăzi sunt inițiate nu numai pentru a menține pacea și securitatea, ci și pentru a facilita procesul politic, a proteja civilii, a asista la dezarmarea, demobilizarea și reintegrarea foștilor combatanți; a sprijini organizarea alegerilor, a proteja și a promova drepturile omului și a contribui la restabilirea statului de drept”. În același timp, ONU stabilește trei principii fundamentale a operațiunilor de menținere a păcii: [8]

- *Acordul părților implicate în conflict;*
- *Imparțialitatea;*
- *Nefolosirea forței, cu excepția proceselor de autoapărare și apărare a mandatului.*

Creșterea numărului de conflicte intrastatale a determinat o trecere către operațiuni multidimensionale de menținere a păcii, care sunt adesea mandatate să sprijine punerea în aplicare a unui acord cuprinzător de pace între părțile beligerante. Acest lucru a dus, la rândul său, la o extindere a componentei non-militare a operațiunilor de menținere a păcii, a căror succes depinde din ce în ce mai mult de activitatea experților civili în domenii cheie precum statul de drept, drepturile omului, gender, protecția drepturilor copilului și alegeri libere.

Majoritatea conflictelor de astăzi au loc în cadrul statelor. Cauzele lor radicale includ adesea sărăcia, lupta pentru resurse limitate și încălcările drepturilor omului. Conflictele implică un impact negativ atât asupra bărbaților, cât și a femeilor. Există dovezi coerente că femeile și bărbații resimt un impact diferit al conflictelor. Acestea sugerează că, în timp ce femeile și fetele sunt mai susceptibile de a fi victime ale violenței sexuale bazate pe gen, aceasta este, de ase-

menea, pe larg răspândită în timpul conflictului și în rândul bărbaților. Totodată, studiile recente arată că bărbații au un risc mai mare de deces în timpul conflictului, în timp ce femeile și copiii constituie majoritatea refugiaților. În plus, o meta-analiză privind diferențele sexuale în tulburările traumatice și post-traumatice constată faptul că femeile sunt expuse unui risc mai mare decât bărbații de a se confrunta cu aceste afecțiuni în urma conflictelor. Astfel, femeile și bărbații:

- *se confruntă cu violență în conflicte în mod diferit, atât ca victime, cât și ca făptuitori;*

- *au acces diferit la resurse (inclusiv puterea și luarea deciziilor) în timpul conflictelor și a condițiilor de violență;*

- *au roluri, relații și identități diferite în inițiativele de consolidare a păcii și de reducere a violenței;*

- *pot avea nevoi și interese diferite la un nivel practic și în interese strategice [2].*

În linii generale, însă, în timp ce femeile și fetele suferă din cauza aceluiași probleme ca restul populației - bombardamentele, foametele, epidemiile, execuțiile în masă, tortura, impunerea arbitrară, migrația forțată, curățirea etnică, amenințările și intimidarea - ele suferă și de o serie de efecte negative specifice, cum ar fi violența și abuzul, inclusiv violența sexuală și exploatarea.

Experiența specifică a femeilor și a fetelor în conflictele armate este legată de statutul lor în societăți. După cum se menționează în punctul 135 din Platforma de Acțiune de la Beijing (1995), "în timp ce comunități întregi suferă consecințele conflictelor armate și ale terorismului, femeile și fetele sunt afectate în mod special din cauza statutului lor în societate și a sexului lor" [6]. Femeile nu se bucură de statut egal cu bărbați în majoritatea societăților. În cazul în care există culturi de violență și discriminare împotriva femeilor și fetelor înainte de conflict, acestea vor fi exacerbate în timpul conflictului. Dacă femeile nu participă în structurile de luare a deciziilor al unui stat, este puțin probabil ca acestea să se implice în deciziile privind conflictul sau procesul de pace care urmează.

Schimbarea caracterului conflictelor armate din ultimul deceniu a afectat în mod direct și indirect femeile și fetele. Acestea sunt adesea privite ca purtătoare de identitate culturală și astfel devin ținte principale. Violența pe bază de sex și violența sexuală au devenit din ce în ce mai multe arme de război și sunt una dintre caracteristicile definitorii ale conflictului armat contemporan. Violul, împregnarea forțată, avortul forțat, traficul, sclavia sexuală și răspândirea intenționată a infecțiilor cu transmitere sexuală (ITS), inclusiv virusul imunodeficienței umane / sindromul imunodeficienței dobândite (HIV/SIDA), sunt elemente ale conflictelor contemporane.

Cu toate acestea, femeile și fetele nu sunt doar victime ale conflictelor armate: ele sunt și agenți activi și participanți la conflict [6]. Ele pot alege în mod activ să participe la conflict și să desfășoare acte de violență, fiind devotate cau-

zelor politice, religioase sau economice ale părților la conflict Ele pot fi, de asemenea, manipulate în a-și asuma roluri militare sau violente (cum ar fi cele de soldați sau teroriști) prin propagandă, răpire, intimidare și recrutare forțată

Femeile și fetele pot oferi, de asemenea, sprijin non-militar pentru război. Acestea pot sprijini în mod direct combatanții prin gătit și curățenie pentru soldați, acționând ca portari și mesageri și prin îndeplinirea altor sarcini cerute de militari. De asemenea, ele pot sprijini indirect eforturile de război prin dezvoltarea și difuzarea propagandei, încurajând copiii lor să meargă la război, votând pentru guvernele care lansează campanii militare și încurajează neîncrederea

Aportul femeilor și fetelor este exprimat și prin activitățile lor în procesele de pace înainte, în timpul și după conflicte. Multe dintre ele sunt implicate în procesele incipiente care vizează restabilirea structurii economice, politice, sociale și culturale a societăților lor. Cu toate acestea, femeile și fetele sunt în mod normal excluse din toate procesele de pace formalizate, inclusiv negocierile, formularea acordurilor de pace și planurile de reconstrucție. Chiar și atunci când femeile și fetele s-au implicat activ în susținerea și reconstruirea economiilor și comunităților locale pe tot parcursul conflictului, acestea sunt adesea excluse din context atunci când încep negocierile oficiale pentru pace. În cazul în care femeile sunt implicate în negocierile pentru pace, acestea au oportunitatea de a revendica asigurarea prevederilor privind egalitatea de gen în noile structuri constituționale, judiciare și electorale [5].

Recrutarea sporită a femeilor este esențială pentru:

- *împuternicirea femeilor în comunitatea gazdă;*
- *abordarea nevoilor specifice ale foștilor combatanți feminini în procesul demobilizării și reintegrării în viața civilă;*
- *ajutorul pentru forțele de menținere a păcii de a aborda femeile din comunitate;*
- *interviuearea supraviețuitorilor violenței bazate pe gen;*
- *îndrumarea cadetilor de sex feminin la academiile de poliție și militare;*
- *interacțiunea cu femei în societăți în care femeilor le este interzis să vorbească bărbaților.*

Prezența femeilor în cadrul operațiunilor de menținere a păcii poate, de asemenea:

- *ajuta la reducerea conflictului și a confruntării;*
- *îmbunătăți accesul și sprijinul acordat femeilor locale;*
- *oferi modele pentru femeile din comunitate;*
- *oferi un sentiment mai mare de securitate populației locale, inclusiv femeilor și copiilor;*
- *extinde setul de competențe disponibil în cadrul unei misiuni de menținere a păcii.*

În același timp, conflictele armate pot temporar contribui la schimbarea relațiilor de gen în societate. Astfel, femeile pot dobândi un nou statut, competențe și putere prin preluarea noilor responsabilități. Aceste schimbări pot contesta normele existente cu privire la rolurile lor în societate. În unele conflicte, pierderea bărbaților prin exil sau moarte a permis femeilor și fetelor să-și asume funcții care în mod normal erau prerogativa bărbaților. În astfel de situații, normele privind rolurile și participarea femeilor la luarea deciziilor în gospodărie, societatea civilă, economia formală și drepturile lor de a deține terenuri sau bunuri pot fi modificate, în beneficiul lor [7]. Conflictul poate crea spațiu pentru o redefinire temporară a relațiilor sociale, dar de multe ori nu le schimbă fundamental. Câștigurile obținute sunt de obicei inversate după încheierea conflictului.

Prin urmare, sporirea participării femeilor și includerea perspectivelor gender în procesele de pace formale și informale sunt esențiale pentru stabilirea păcii durabile. Structurile politice, instituțiile economice și sectoarele de securitate în cadrul negocierilor de pace nu vor facilita o mai mare egalitate între femei și bărbați dacă dimensiunile de gen nu sunt luate în considerare în aceste discuții.

Interesul femeilor și al fetelor în a se implica în procesele de pace provine adesea din experiențele lor în domeniul conflictelor armate, fie în calitate de victime, fie ca participanți înarmați. Cu toate acestea, chiar și femeile și fetele care servesc în mod voluntar ca combatanți sunt în mod normal excluse din grupurile politice dominate de bărbați care iau decizii în timpul conflictelor și în procesele de pace. Femeile și fetele aflate în zonele de conflict cunosc potențialul de transformare și reformă în perioadele de pace și de multe ori lucrează intens pentru a face parte din acest proces.

Implicarea în procesele de pace poate inspira sau confirma femeilor o conștientizare a dimensiunilor politice ale conflictelor și a propriei poziții politice. Femeile au identificat că lucrează pentru pace ca o oportunitate unică de a se organiza, o experiență care s-a dovedit utilă în alte aspecte ale reconstrucției post-belice. Mișcările de pace ale femeilor se concentrează adesea pe experiențele sociale comune ale femeilor, generând astfel o mai mare solidaritate și făcând mai puțin probabilă percepția inamicului ca pe un individ etnic și deumanizat, adesea o tactică de propagandă din timpul războiului. Aceste oportunități de solidaritate au fost utilizate cu succes în Burundi, Cipru, fosta Iugoslavie și Sri Lanka.

Prin menținerea păcii și prin reconstrucție, operațiunile de menținere a păcii sunt prin natura lor menite să producă schimbări pozitive pentru femei, bărbați, fete și băieți în țara gazdă. Măsura în care o misiune poate contracara discriminarea împotriva femeilor și a fetelor va depinde de o serie de factori, cum ar fi mandatul misiunii în cauză și gradul de angajare a șefului misiunii și a directorilor relevanți de la sediul central pentru integrarea dimensiunii de gen, inclu-

siv adecvarea resurselor furnizate pentru o unitate specializată în problematica gender. În cadrul operațiunilor de menținere a păcii, o misiune are potențialul de a oferi femeilor oportunități de a-și exprima nevoile și prioritățile și de a-și spori participarea atât la procesele de pace, cât și la punerea în aplicare a acordurilor de pace. Operațiunile de menținere a păcii sunt, de asemenea, și o forță economică importantă în multe țări gazdă. Acest lucru le conferă puterea de a exercita un impact pozitiv asupra oportunităților de angajare a femeilor și a potențialului de generare a veniturilor, asigurând o sursă de ocupare a forței de muncă pentru populația locală, precum și formând un segment mare de piață pentru serviciile din sectorul privat, cum ar fi telecomunicațiile, restaurant de afaceri, și pe piața imobiliară.

La 31 octombrie 2000, Consiliul de Securitate al ONU a adoptat Rezoluția 1325 privind femeile, pacea și securitatea, care se bazează pe Declarația prezidențială din 8 martie 2000 și pe o serie de rezoluții ale Consiliului privind copiii și conflictele armate, protecția civililor în conflicte armate și prevenirea conflictelor armate. La 24 și 25 octombrie 2000, Consiliul de Securitate a organizat o dezbatere deschisă privind femeile, pacea și securitatea, în care 40 de state membre au făcut declarații care sprijină integrarea perspectivelor gender în operațiunile de menținere a păcii și participarea femeilor în toate aspectele proceselor de pace [2]. Discuția a fost succedată, la 23 octombrie 2000, de o întâlnire Formula Arria privind femeile, pacea și securitatea, care a oferit ocazia membrilor Consiliului de a discuta despre impactul conflictului armat asupra femeilor și rolul femeilor în procesele de pace, cu participarea femeilor reprezentante ai organizațiilor neguvernamentale (ONG-uri) din Guatemala, Sierra Leone, Somalia și Zambia. Acestea au prezentat experiențele femeilor și fetelor în conflictele armate și, de asemenea, au accentuat preocupările privind mișcările femeilor care s-au angajat să prevină și să soluționeze conflictele și să aducă pacea, securitatea și dezvoltarea durabilă comunităților lor.

În Rezoluția 1325, Consiliul de Securitate recomandă ca perspectivele de gen să devină parte integrantă a tuturor eforturilor Organizației Națiunilor Unite de prevenire și consolidare a păcii, de menținere a păcii, de reabilitare și de reconstrucție. Rezoluția subliniază importanța asigurării protecției drepturilor femeilor și a implicării depline a femeilor în toate aspectele legate de promovarea și menținerea păcii și securității, cu un rol consolidat în luarea deciziilor. Acesta recomandă formarea specializată a forțelor de menținere a păcii privind protecția, nevoile speciale și drepturile femeilor și copiilor și îndeamnă la o mai mare reprezentare a femeilor la toate nivelurile în operațiunile de menținere a păcii. De asemenea, acesta ia act de necesitatea consolidării datelor privind impactul conflictelor armate asupra femeilor și fetelor și solicită Secretarului General să includă în rapoartele sale către Consiliul de Securitate, acolo unde este cazul,

progresele privind integrarea dimensiunii de gen în misiunile de menținere a păcii și toate celelalte aspecte.

Astfel, analizând implicările dimensiunii de gen în cadrul operațiunilor de menținere a păcii, putem constata că factorul gender se manifestă ca subiect și ca obiect al acestor operațiuni. În calitate de subiect, acesta implică asigurarea balanței de gen în cadrul operațiunilor de menținere a păcii, pentru a facilita o mai bună percepere și gestionare a problemelor femeilor și fetelor în situații de conflict. În calitate de obiect al securității, acesta presupune necesitatea unei protecții speciale a femeilor și fetelor în situații de conflict prin adresarea a astfel de probleme ca violența sexuală, abuzul și sclavia. Această concluzie relevă necesitatea unei abordări mai comprehensive a factorului gender în cadrul operațiunilor de menținere a păcii, pentru a preveni și a diminua efectele distructive ale conflictelor pentru populația feminină a statelor.

Femeile ar trebui să aibă un rol mai important în planificarea politicii post-conflict din mai multe motive. În primul rând, este dreptul femeilor de a lua parte la probleme care le afectează viața, cum ar fi pacea și securitatea, este dreptul lor de a căuta dreptate pentru infracțiunile săvârșite împotriva lor în timpul războiului. În al doilea rând, includerea femeilor în reconstrucția și recuperarea post-conflict ar face aceste procese mai rapide și mult mai eficiente prin angajarea unei resurse care nu este suficient de utilizată, cu o multitudine de cunoștințe și experiență relevante. Marginalizarea jumătății populației în timpul proceselor majore de reconstrucție post-conflict subminează orice câștiguri realizate și reduce probabilitatea de a atinge rezultate de pace de lungă durată. Excluderea disproporționată a femeilor pe baza rolurilor de gen, a discriminării și a marginalizării este în detrimentul realizărilor la nivel mondial în recunoașterea rolului femeilor în societate și în susținerea egalității în toate domeniile vieții umane.

Bibliografie:

1. Albu N. Dimensiunea de gen în sectorul de securitate și apărare. – Chișinău: Tipogr. „Elan Poligraf”, 2017. 140 p.
2. Baksh-Soodeen R. Gender Mainstreaming in Conflict Transformation: Building Sustainable Peace. - London: Commonwealth Secretariat, 2005. 232 p.
3. Harriet B. Gender. - Cambridge: Polity, 2013. 254 p.
4. Raducu C. The role of gender studies in transforming societies. // Revista Românească pentru Educație Multidimensională, Anul 3, No.7, pp.17-29
5. Ransom P. Reports of panels and presentations: women and peace-building. - New York: New York Gender Focus Group of the Hague Appeal for Peace, 2001. 81 p.

6. Report of the Fourth World Conference on Women. - New York: United Nations Publications, 1996. p.180-208
7. Turshen M. ş.a. What women do in wartime: Gender and conflict in Africa. - London: Zed Books, 1998. 180 p.
8. United Nations Peacekeeping, What is peacekeeping: <https://peacekeeping.un.org/en/what-is-peacekeeping> (vizitat 02.01.2018)

31.07.2018

PROCESUL DE INTEGRARE EUROPEANĂ ȘI NOȚIUNI CONEXE – ASPECTE TEORETICE

Cristina MORARI

Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Departamentul Relații Internaționale

Doctor în politologie, lector universitar, pro-decan

In this article the author analyzes from a theoretical point of view the process of the European integration as well as EU policy of conditionality, Europeanization and modernization. The study offers the definition of integration from etymological, economic and political views. There are highlighted the main European integration theories- functionalism, neo-functionalism, federalism, transactional and intergovernmental approaches along with institutionalism. Author also pays attention to the difference between integration and cooperation and integration and adherence. It is also explained how is applied the EU conditionality, how can be interpreted Europeanization and what is the importance of modernization.

Procesele integraționiste la etapa actuală prezintă un interes științific continuu, deoarece sunt complexe și multiaspectuale și, respectiv, necesită o analiză comprehensivă. Procesele integraționiste contemporane sunt efectuate prin colaborare, cooperare (bilaterală și multilaterală), integrarea propriu-zisă și unificare. Cooperarea este definită în literatura de specialitate drept o situație în care actorii își racordează acțiunile în conformitate cu așteptările altor actori în cadrul unui proces de coordonare mutuală a politicilor, având ca bază trei elemente: scopurile comune ale statelor participante, avantajele pe care doresc să le obțină și caracterul reciproc al acestor avantaje [1, p.132].

Potrivit lui P.A. Țigankov, termenii de cooperare și integrare tot mai mult se delimitează în circuitul științific. Dacă cooperarea interguvernamentală nu depășește limitele suveranității, atunci integrarea semnifică transferul unei părți a suveranității în cazanul comun al statelor integrate. În același timp, integrarea se înscrie armonios în conceptul de cooperare și nu-l contrazice, putând fi considerată forma superioară a cooperării interstatale [2, p.458]. Prin urmare, subliniază C.Cojocar, cooperarea se referă la faptul că între statele europene există relații de colaborare, statele își intensifică legăturile stabilite între ele, dar nu sunt cedate prerogative la nivel supranațional, fiecare stat păstrându-și integral suveranitatea națională. Integrarea diferă anume prin faptul că presupune coexistența pașnică în interiorul unei uniuni de state, care cedează o parte a suveranității sale naționale, atribuții îndeplinite astfel în comun în scopul clar de-

finit de a realiza anumite obiective politice, economice, sociale, ce au o semnificație fundamentală pentru dezvoltarea și progresul statelor respective [3, p.458].

Astfel, integrarea are o semnificație prin care se subînțelege stabilirea unei interdependențe ascendente între state, încât ele treptat să devină părți ale unui întreg. În acest context, A.Marga subliniază că conceptul de integrare europeană s-a utilizat justificat până în prezent, pentru că s-a realizat mai mult decât o adunare a țărilor vest-europene într-un ansamblu mai cuprinzător, dar mai puțin decât o unificare europeană [4, p.16]. În viziunea cercetătorului, „unificarea europeană este mai mult decât o alianță sau o asociere tocmai în virtutea integrării sub tutela unor instituții supranaționale” [4, p.136]. Unificarea europeană, afirmă A.Marga, presupune acomodări reciproce și împărtășirea de valori și reguli în comun [4, p.178]. Prin urmare, unificarea este forma superioară a proceselor integraționiste spre care se tinde, dar încă care nu a fost realizată. Reieșind din acest considerent, anume procesul de integrare este cel ce necesită o analiză mai aprofundată.

Conform literaturii de specialitate, integrarea reprezintă atât un proces, cât și o stare finală. Starea finală dorită după integrarea actorilor este o comunitate economică și / sau politică. Procesul de integrare include mijloacele sau instrumentele prin care se realizează comunitatea. O condiție importantă și obligatorie în acest context este ca procesul integrării să fie voluntar și consensual [5, p.263]. Principalele sarcini ale integrării, consideră K.W.Deutsch, sunt încadrate în următoarele patru categorii: 1) menținerea păcii; 2) sporirea capacităților multiobiectiv; 3) realizarea sarcinilor specifice; 4) câștigarea unor noi imagini de sine și a unor noi identități funcționale [6, p.192]. Autorul continuă cu specificarea că realizarea sau nerealizarea, reușita sau eșecul sarcinilor date depind parțial de condițiile de fond dominate la nivelul structurilor politice care se doresc integrate sau al relațiilor dintre acestea. Prin urmare, o relevanță majoră capătă existența unor beneficii și compatibilitatea de valori, reactivitate reciprocă, un anumit grad de identitate comună, precum și relevanța reciprocă a structurilor [6, p.193].

Constatăm că în literatura de specialitate s-au cristalizat mai multe teorii privind fenomenul integrării și, în dependență de curent, noțiunea de integrare dobândește o nuanță specifică. Printre cele mai cunoscute teorii integraționiste se pot distinge: funcționalismul, neofuncționalismul, federalismul, tranzacționalismul, interguvernamentalismul și instituționalismul – toate explicând integrarea în general și cea europeană în special.

Una dintre ideile de bază a funcționalismului constă în convingerea că integrarea internațională necesită a fi depolitizată, iar cooperarea eficientă dintre state și prevenirea conflictelor poate și trebuie să fie asigurate prin concentrarea eforturilor, atât la nivel național, cât și la nivel internațional, asupra aspectelor de bunăstare. Astfel, integrarea este văzută drept un proces de redistribuire a at-

ribuțiilor statale în folosul unei structuri supranaționale care dispune de o eficiență funcțională [7, p.26].

Neofuncționalismul tratează integrarea mai degrabă ca un proces politic, în care deciziile guvernamentale sunt influențate de diverse grupuri de interese și alți actori birocratici. Dezvoltarea procesului de integrare europeană se realizează sub presiunea „spillover-ului,” un fenomen ce presupune „o situație în care o acțiune dată, raportată la un obiectiv specific, creează o situație în care obiectivul inițial poate fi asigurat doar prin acțiuni suplimentare, care, la rândul lor, creează noi circumstanțe și nevoia de mai multă acțiune” [8, p.26].

Esența federalismului constă în faptul că, diviziunea puterilor este efectuată în așa mod, încât și guvernele suprastatale, și cele statale sunt în același timp și independente, și coordonate în cadrul unei sfere. Guvernului central i se transferă un șir de atribuții, cum ar fi: controlul apărării, dreptul de a declara război și de a încheia pace, dreptul de a încheia tratate și de a trimite sau primi ambasadori, competențe în afacerile economice (reglementarea comerțului, organizarea sistemului monetar etc.), precum și dreptul de organizare a unor servicii sociale, cum sunt poliția, educația, sănătatea [9, p.16].

Interguvernamentalismul continuă tradiția realiștilor prin oferirea statelor rolului principal în relațiile internaționale, menționând că „procesul de integrare europeană va evolua atât cât vor fi dispuse guvernele să-i permită să evolueze” [8, p.30]. Aceasta se explică prin faptul că guvernele dispun de suveranitate legală și legitimitate politică în procesul de integrare, pe care îl realizează în interesul lor național.

Tranzacționalismul se centrează pe necesitatea obținerii unui simț al comunității între state, având drept bază comunicarea între ele și rețelele de tranzacții reciproce. Cu cât interacțiunea între state e mai mare, cu atât acestea sunt mai importante unul pentru celălalt [10, p.39]. În fine, instituționalismul subliniază rolul major al instituțiilor în procesul integraționist și impactul pe care acestea îl au asupra comportamentului actorilor, organizând acțiunile politice și rezultatele acestora [11, p.123].

În așa fel, studiind fenomenul integrării, se poate afirma că există două forme mai proeminente ale acestuia: economică și politică. Integrarea economică, potrivit și cunoscutei metode comunitare a lui Jean Monnet, trebuie să fie urmată de cea politică, pe care o presupune și o prefigurează totodată, iar integrarea politică poate constitui un factor dinamic pentru integrarea economică. Integrarea economică prezintă un proces complex care constă în intensificarea interdependențelor între economiile diferitor state și este determinat de un ansamblu de factori, printre care un rol esențial îi revine revoluției tehnico-științifice” [12, p.12]. Deși aspectul economic reprezintă latura primordială a proceselor integraționiste, totuși, cum arată D.Stratulat și A.Burian, integrarea include în sine și alte aspecte, cum ar fi politica, instituțiile și securitatea. Acest lucru presupune

mai multe schimbări, incluzând armonizarea structurii instituționale interne și a sistemelor de administrare sau de justiție a statelor, dar și conduce la transferul către instituțiile supranaționale a tot mai multe atribuții, care tradițional aparțineau statelor suverane [13, p.37]. Potrivit literaturii de specialitate, unul dintre cei mai notorii cercetători în domeniu, E.B.Haas, definește integrarea politică ca fiind “un proces în cursul căruia actorii politici din diferite structuri naționale sunt convinși să-și modifice loialitatea, speranțele și activitățile politice spre un nou centru, ale cărui instituții posedă ori pretind jurisdicție asupra statelor naționale preexistente” [9, p.22].

În același context, cercetătorii ruși studiază fenomenul dat în baza a trei aspecte: 1) integrarea politică propriu-zisă, care presupune integrarea procesului de luare a deciziilor la nivel de guverne și alte organe statale și crearea sistemului de control și reglementare respectiv; 2) integrarea social-politică, care rezidă în crearea instrumentelor comune și folosirea lor colectivă în soluționarea problemelor sociale și interne politice; 3) integrarea militar-politică, care presupune coordonarea politicii externe și militare, precum și integrarea procesului de luare a deciziilor în aceste sfere [14, p.48].

Sintetizând cele expuse, propunem definirea integrării europene drept *totalitatea proceselor interconexe cu caracter economic, politic și social realizate prin cooperare, uniformizare juridico-instituțională și transferare graduală a unor competențe naționale către un centru supranațional în vederea unificării statelor europene într-o nouă entitate politico-economică*.

Deseori integrarea este echivalată și chiar confundată cu aderarea, mai ales când este vorba de integrarea europeană a Republicii Moldova. Totuși, este important din punct de vedere teoretic, dar mai ales practic, de efectuat deosebirea dintre integrare și aderare. Astfel, cercetătorii autohtoni delimitează conceptele date, subliniind că integrarea implică faptul că statul care tinde să facă parte dintr-o organizație deja existentă poate influența, regulile de funcționare ale organizației într-o direcție favorabilă pentru sine, în virtutea importanței sale politice, puterii economice și amplasării strategice. Atunci când este vorba de aderare, noul membru acceptă regulile de funcționare în vigoare până la momentul aderării sale și nu are pretenții reformatoare. Mai mult ca atât, membrii organizației existente pot impune condiții pe care candidatul trebuie să le îndeplinească, deseori, chiar înainte de a fi acceptat [13, p.38].

Prin urmare, când un stat aderă la comunitatea europeană, acesta subscrie nu numai la ansamblul de tratate, legislație și norme ale UE, dar și la un set de valori comune împărtășite, bazate pe democrație, drepturile omului și pe principiile dreptății sociale [11, p.2]. Procedura aderării este destul de complexă. După cum explică I.Gh.Bărbulescu, statul cu aspirații europene trebuie să depună o cerere de aderare la Consiliul UE, asupra căreia se obține opinia Comisiei Europene și avizul conform al Parlamentului European. Dacă opinia Comisiei Euro-

pene este pozitivă, atunci statului respectiv i se acordă statutul de țară candidată și se inițiază negocierile de aderare. Rezultatele negocierilor sunt incluse într-un tratat de aderare și odată cu ratificarea acestuia de către toate statele semnatare se produce aderarea propriu-zisă [15, p.88]. În așa fel, putem deduce că aderarea cuprinde mai multe etape, și anume: apropierea, adaptarea, faza de pre-aderare, aderarea propriu-zisă și etapa post-aderare.

Apropierea, în sensul său figurat, semnifică dobândirea sau posesiunea unor trăsături asemănătoare, comune. Respectiv, este vorba despre identificarea și fundamentarea acelor criterii comune ale statului cu aspirații europene și comunitatea europeană, care ar stabili baza pentru ulterioara ajustare sau adaptare în vederea corespunderii unor cerințe și împrejurări noi.

Adaptarea presupune reducerea distanțelor existente între sistemele economice, pregătirea structurilor politice în vederea participării în realizarea politicilor UE în diverse sfere și ajustarea legislației naționale la cea europeană. Bineînțeles că adaptarea este un proces destul de îndelungat, durata căruia totuși depinde de nivelul de dezvoltare a statului, a sistemului său social-valoric, dar și de voința politică a sa.

Etapă de pre-aderare, după cum s-a menționat mai sus, este caracteristică perioadei negocierilor de aderare la UE și adoptării aquis-ului comunitar. Aceasta este inițiată odată cu acordarea statutului de stat candidat (de regulă, prin semnarea Acordurilor de Asociere, denumite și Acorduri Europene) și poate dura decenii, până când statul candidat va fi în stare să realizeze, pe lângă cele 35 de capitole ale aquis-ului de aderare, toate criteriile de măsurare (numite benchmarks) ale UE. În general, conform specialiștilor în domeniu, acordurile de asociere practicate de UE sunt de două tipuri: asocierea ca o formă specială de asistență pentru dezvoltare și asocierea alternativă la statutul de membru al comunității europene. În cazul celui de-al doilea tip, acordul de asociere poate semnifica și o etapă preliminară explicită a aderării atunci când, în preambul, este precizat acest lucru [15, p.71].

Totodată, este nevoie de specificat că în cazul statelor cum sunt Republica Moldova și Georgia, UE a introdus un element nou, și anume asocierea politică și integrarea economică fără perspectiva de aderare. Aceasta permite integrarea graduală pe plan economic și politic cu structurile europene și considerăm că poate fi identificată drept o fază intermediară între adaptare și etapa de pre-aderare.

După ce aderarea devine fapt împlinit, are loc deja adaptarea din cadrul perioadei post-aderare, care este dedicată întăririi pozițiilor și regulilor adoptate până la momentul aderării. De fapt, acest lucru demonstrează că integrarea începe și continuă după aderare. Respectiv, aderarea este o etapă a procesului mult mai larg al integrării. Prin urmare, integrarea e posibilă atât cu aderare, cât și fără aderare. Atunci când are loc integrarea europeană care presupune aderarea,

cum ar fi și cazul Republicii Moldova, vorbim și de integrarea în UE, care are loc după producerea aderării. Cu alte cuvinte, integrarea în UE ar putea fi definită drept adaptarea, asimilarea și implementarea normelor și standardelor existente ale comunității europene de către statul aderent, asigurându-se că statul dat este complet ancorat în structurile europene printr-o legătură cât se poate de strânsă. La rândul său, integrarea fără aderare presupune aceeași modernizare, dezvoltare și asimilare a standardelor europene, însă fără o ancorare propriu-zisă la UE.

Din cele analizate mai sus, se conturează clar necesitatea identificării și studierii a politicii de condiționalitate a UE, a europenizării, democratizării și modernizării, deoarece toate sunt dimensiuni ale procesului de integrare europeană.

Prin politica de condiționalitate, în viziunea lui P.J.Kubicek, se subînțelege legătura dintre beneficiile percepute, cum sunt suportul politic, ajutorul economic sau apartenența la o oarecare organizație, și realizarea unui program anumit. Astfel, continuă autorul, condiționalitatea este folosită pentru exercitarea directă asupra altora, folosind tehnica „morcovului și bățului” pentru a convinge, determina și uneori a impune statele să adopte politica dorită [16, p.7].

De regulă, există condiționalitate pozitivă și negativă. Atunci când este realizată prin încurajare, oferindu-se diverse beneficii, privilegii, scutiri, este vorba despre condiționalitatea pozitivă. Acest tip de condiționalitate influențează în diferit mod relațiile dintre părți, astfel făcând posibilă atingerea unor obiective și scopuri în domeniul economic, dar și în cel politic. Condiționalitatea negativă este mai greu de observat decât cea pozitivă, deoarece deseori este ascunsă în culisele unor amenințări indirecte care reies din autoritatea celui care promovează politica de condiționalitate. Acest tip de condiționalitate poate lua forma unor sancțiuni, amânări, suspendări și înghețare a negocierilor [17, p.57], stoparea finanțării (ca în cazul Republicii Moldova) etc.

Uniunea Europeană folosește ambele tipuri de condiționalitate. După cum subliniază F.Schimmelfennig și U.Sedelmeier [18, p.671], UE înaintează regulile sale de funcționare drept condiții pe care statele cu aspirații europene trebuie să le îndeplinească pentru a putea primi recompensele scontate. Aceste recompense, continuă autorii, constau din asistență și legături instituționale, variind de la acordurile de cooperare și comerciale până la acordurile de asociere și statutul de membru al UE. Uniunea Europeană oferă recompensa dacă guvernul a fost în stare să îndeplinească condițiile și o retrace dacă acesta suferă eșec. În același timp, chiar dacă statul nu reușește să îndeplinească toate condițiile, UE poate să intervină, mai mult oferind suport decât aplicând coerciția, în vederea schimbării comportamentului guvernului în cauză [18, p.671].

Respectiv, preferința i se acordă condiționalității pozitive, reieșind din considerentul de a avea prosperitate și stabilitate de lungă durată la hotarele Uniu-

nii și este considerată a fi cea mai bună opțiune pentru o relație democratică și prietenoasă [19, p.210]. De asemenea, un rol mare joacă credibilitatea condiționalității UE, și anume oferirea certitudinii de a primi bonusurile promise, dar mai ales obținerea obiectivului final - statutul de stat membru al UE, având în vedere că, potrivit art.49 al Tratatului UE, orice stat european care respectă principiile democratice poate solicita aderarea la Uniunea Europeană [20, p.28].

Politica de condiționalitate s-a cristalizat în special odată cu declararea intențiilor statelor din Europa Centrală și de Est de a se integra în UE. Acest specific se datorează mai cu seamă transformărilor de la sfârșitul anilor 1980 și necesitatea elaborării unei politici europene față de noile state independente din această regiune. Anume perspectiva unei extinderi spre Est a generat o nouă dimensiune politică pentru agenda UE orientată să specifice obiectivele generale în raport cu aceste state. Aceasta ar include, de exemplu, un acord cu privire la direcția în care ar trebui să evolueze relațiile (de exemplu: relații externe „standard”; „relații speciale”; sau eventuala calitate de membru) [21, p.439] și cu privire la instrumente ale politicii pe care trebuie să se bazeze dezvoltarea relațiilor. Cele din urmă constau din decizii atât cu privire la cadrul general al politicii (de exemplu, acorduri în domeniul comerțului sectorial, acorduri de parteneriat și cooperare, acorduri de asociere, regimul regulator), cât și cu privire la domeniile politicii care să fie incluse (comerț, cooperarea politică etc.) [21, p.439]. În anul 1993 au fost stabilite de către Consiliul European criteriile de la Copenhaga. După cum subliniază H.Grabbe, condițiile au fost formulate pentru a minimaliza riscul că noii membri vor deveni instabili din punct de vedere politic și dezavantajoși din punct de vedere economic, precum și de a se asigura de faptul că statele cu aspirații europene vor fi în stare să adopte toate regulile UE [22, p.251].

Astfel, cerințele care solicită calitatea de membru al UE presupun: 1) ca țara candidată să realizeze stabilitatea instituțiilor ce garantează democrația, statutul de drept, drepturile omului și protecția minorităților naționale; 2) existența unei economii de piață funcționale, precum și capacitatea de a face față presiunii concurențiale din interiorul UE; 3) abilitatea țării candidate de a-și asuma obligațiunile de stat membru al UE, inclusiv aderarea la obiectivele politice, economice și monetare ale acesteia [22, p.251].

În așa fel, aderarea la comunitate presupune acceptarea atât a Tratatului UE, cât și a aquis-ului comunitar, fără nici o excepție, având în vedere că statele candidate aderă la Uniunea Europeană și nu invers [20, p.29]. Criteriile de la Copenhaga, după cum afirmă H.Grabbe, totuși admit o interpretare diferită a prevederilor sale, ceea ce permite ca UE să schimbe regulile jocului reieșind din interesele proprii și să devină o „țintă în mișcare” [22, p.251]. Astfel, criteriile de aderare pot fi utilizate pentru a formula condiții la începutul și pe parcursul desfășurării negocierilor de aderare. În plus, criteriile de aderare pot fi reformu-

late pentru fiecare val de aderare, în funcție de stadiul evoluției aquis-ului, dezvoltării politicilor europene și contextului european și celui internațional. De aici apare posibilitatea flexibilității și rigidității negociatorilor Uniunii [23, p.29].

Aquis-ul comunitar, care reprezintă totalitatea normelor, principiilor politice și deciziilor juridice ale UE, este cel mai măsurabil criteriu din toate cele enumerate, întrucât poate clar demonstra progresul înregistrat de statele care se află în procesul negocierilor de aderare [22, p.252]. Același lucru se poate de atribuit și statelor care nu sunt în faza negocierilor de aderare, deoarece și ele sunt orientate spre înfăptuirea condițiilor UE.

În acest context, o deosebită atenție revine și diverselor acorduri încheiate de către UE cu statele care și-au declarat aspirațiile europene. Este vorba despre Acordurile de Parteneriat și Cooperare, Acordurile Europene, Acordurile de Stabilizare și Asociere. Toate acestea conțin o foaie de parcurs, care reiese din condiționalitățile înaintate de comunitatea europeană pentru statele vizate. Acordurile europene, denumite și Acorduri de Asociere, care oferă perspectiva de aderare la UE, reprezintă semnalul că statul a realizat o parte din cerințele înaintate și a primit ca recompensă statutul de stat candidat.

După cum menționează și S.Scăunaș, aceste acorduri reprezintă cadrul juridic de asociere între țările candidate și UE, stabilind relațiile politice și economice între parteneri și au ca obiectiv crearea unui cadru favorabil pentru o integrare progresivă a țărilor candidate în comunitatea europeană. Acordurile date acoperă cea mai mare parte a domeniilor din aquis-ul comunitar și sunt îndreptate spre a ajuta țările candidate să stabilească un program național de preluare a aquis-ului și de integrare a regulilor juridice comunitare înainte de aderare [24, p.199]. Tot aici se înscrie și strategia de pre-aderare a UE, care, după formularea criteriilor de la Copenhaga, s-a angajat să monitorizeze și să dirijeze procesul de pregătire a statelor pentru aderare și integrare în structurile comunitare [25].

Strategia de pre-aderare are la bază: acorduri bilaterale; parteneriatele pentru aderare și programele naționale pentru adoptarea aquis-ului; participarea la programe, agenții și comitete comunitare; dialogul politic; monitorizarea efectuată de către Comisia Europeană; asistența de pre-aderare și cofinanțarea din partea instituțiilor financiare internaționale [15, p.690]. Subliniem aici faptul că un șir de componente ale acestei strategii, cum sunt acordurile bilaterale, participarea la diverse programe comunitare, asistența financiară și evaluarea de către UE a progreselor înregistrate de către guverne, se atribuie și se aplică și statelor care încă nu au obținut perspectiva de aderare, cum este cazul Republicii Moldova.

Respectiv, aceste condiții / criterii pot fi calificate din perspectiva statelor cu aspirații europene ca condiții venite din exterior și realizarea cărora necesită

numeroase întâlniri cu oficialii europeni, negocieri, dialoguri structurale și semnarea documentelor semnificative pe domenii specifice. Dar, în același timp, apare necesitatea de a stabili un program care să permită fiecărei țări asociate sau aflate pe calea asocierii să se pregătească, cu ajutorul Uniunii, să îndeplinească obligațiile pe care le implică accesul pe piața unică europeană și activitățile structurilor europene. Prin urmare, după cum subliniază și R.Gorincioi, integrarea europeană nu se reduce la simple declarații, întrevederi sau aprecieri diplomatice ale progreselor înregistrate într-un domeniu sau altul. Integrarea europeană presupune modificări structurale atât la nivel micro - și macroeconomic, cât și în majoritatea sectoarelor publice. Cu alte cuvinte, nu poate exista nici o sferă a vieții social-politice, economice și culturale care să nu necesite reforme în spiritul standardelor europene. Mai mult ca atât, la nivel intern acționează nu numai organele centrale ale statului, ca guvernul, inclusiv ministerele și departamentele în ansamblul său, ci și alți actori, ce fac parte din sistemul politic și economico-social [26, p.7].

Deci, procesul de integrare europeană se inițiază de la faza de pre-aderare și continuă după accederea la Uniunea Europeană și se realizează în practică prin intermediul a cel puțin trei elemente generale (care includ în sine diverse aspecte): europenizare, modernizare și democratizare. Aceste trei elemente, deși sunt independente, se regăsesc într-o corelare strânsă când este vorba de procesul de integrare europeană, rezultatele fiecăreia determinând pe celelalte, iar în totalitate pregătind țara pentru integrarea în Uniunea Europeană.

Europenizarea este un concept, care este folosit în literatura de specialitate cu diferite sensuri. Astfel, în lucrarea lui S.Bulmer și C.Lequesne sunt selectate un șir de definiții ale europenizării înaintate de mai mulți autori, aceasta fiind definită drept „un proces prin care ariile politice interne devin tot mai mult supuse constituirii politicii europene” sau drept „apariția și dezvoltarea structurilor distinctive de guvernare la nivel european, adică a instituțiilor politice, legale și sociale, asociate cu rezolvarea problemelor politice care formalizează interacțiunile dintre actori, și a rețelelor politice specializate în construirea regulilor autoritare europene” [27, p.37]. Tot aici se înscrie cea mai comprehensivă, după părerea specialiștilor, definiție a europenizării, expusă de C.Radaelli. Potrivit acestuia, europenizarea se referă la procesele de: a) construcție, b) transmitere și c) instituționalizarea regulilor formale și informale, procedurilor, paradigmelor politice, stilurilor, felurilor de a face lucrurile și a credințelor și normelor comune care sunt inițial definite și consolidate în luarea hotărârilor la nivelul UE și apoi încorporate în logica discursului intern, a identităților, a structurilor politice și a politicilor publice [27, p.37].

De asemenea, europenizarea are semnificația de preluare a politicilor Uniunii Europene la nivelul politicii naționale, dar și cu semnificația de transfer al unor preferințe de politici interne la nivelul Uniunii Europene [28, p.18]. Aici se

are în vedere că în cazul statelor membre ale UE acestea, de asemenea, pot transfera la nivelul Uniunii practicile și ideile sale. Europeanizarea poate fi definită și ca impactul integrării europene asupra nivelului național, sau, mai precis, ca un proces de transformare în practicile instituționale și politice naționale, generat de către integrarea europeană [29].

În acest context, J.P.Olsen subliniază multitudinea fațetelor europeanizării. El depistează cinci modalități în vederea înțelegerii acestui fenomen [30, p.923]. În primul rând, se are în vedere schimbarea în hotarele externe, ceea ce presupune că europeanizarea are loc datorită extinderii Uniunii Europene. În al doilea rând, este vorba despre dezvoltarea instituțiilor la nivel european și formării în acest fel a unei guvernări centrale și a capacității de acțiune colectivă, asigurându-se un anumit grad de coerență și coordonare. Al treilea sens, reflectă penetrarea centrală a sistemelor de guvernare națională. Aici europeanizarea implică divizarea puterii și responsabilităților între diferite niveluri ale guvernării. Astfel, are loc adaptarea sistemelor de guvernare la normele UE. Urmează exportul formelor de organizare politică, ceea ce semnifică că europeanizarea este un proces de export-import, unde statele non-membre importă mai mult din Europa și soluțiile europene exercită o mai mare influență pe forumul internațional.

În fine, autorul prezintă europeanizarea ca un proiect al unificării politice, subliniind că gradul de unificare politică al Europei depinde de spațiul teritorial, formarea guvernului central, adaptarea internă și de faptul cum evoluțiile din cadrul Uniunii influențează și sunt influențate de sistemele de guvernare și evenimentele din afară [30, p.924].

Totodată, potrivit literaturii de specialitate, nu se justifică folosirea termenului de *europeanizare* ca sinonim pentru *integrarea europeană*, deoarece ultima se referă la evoluțiile politice la nivel supranațional, pe când europeanizarea se referă la consecințele acestui proces pentru statele membre, și eventual ale celor cu aspirații europene și politica lor internă [27, p.36]. Astfel, în viziunea lui M.Emerson [31], europeanizarea funcționează prin intermediul a trei tipuri de mecanisme. În primul rând, acestea se referă la obligațiile legale în domeniul politic și cel economic ce survin din cerințele de aderare la UE, și / sau cele impuse de calitatea de membru al Consiliului Europei. Urmează schimbările obiective în cadrul structurilor economice și interesele indivizilor, ca rezultat al integrării în Europa, și în fine, schimbările subiective în arealul credințelor, așteptărilor și identității individului, alimentând voința politică de a adopta norme europene în sfera afacerilor, în politică și în societatea civilă [31].

Knill și Lehmkuhl, de asemenea, delimitează trei mecanisme prin intermediul cărora cerințele europene pot solda schimbări interne. Primul mecanism se manifestă prin prescrierea unor cerințe instituționale concrete la care trebuie să se racordeze statele, astfel UE într-un mod pozitiv înaintează un model instituțional la care aranjamentele naționale trebuie ajustate. Cel de-al doilea presu-

pune posibilitatea schimbării structurilor interne ale statelor membre sau candidate, redistribuind resursele între actorii autohtoni. Ultimul mecanism produce mai degrabă un efect indirect prin modificarea credințelor și așteptărilor actorilor, afectând astfel strategiile și preferințele acestora [32].

În cazul țărilor din Europa Centrală și de Est, arată H.Grabbe, relația asimetrică de putere pe care o aveau cu Uniunea, ca solicitante ale calității de membru, a însemnat că acestea adaptau politica lor națională la cea a Uniunii Europene și nu invers. Mai mult ca atât, continuă autoarea, pentru statele din fostul spațiu sovietic termenul dat poartă un caracter ambiguu, deoarece presupune atât procesul de aderare la Uniunea Europeană, cât și procesul mult mai complex de revenire la Europa [28, p.18], ceea ce presupune integrarea în familia europeană nu doar din punct de vedere politic, economic, juridic dar și social-cultural. Această afirmare se atribuie atât statelor din Europa Centrală și de Est cu statut de membru, cât și statelor ne-membre.

În general, este mai răspândit primul punct de vedere, pentru că respectarea cerințelor de aderare și adoptarea normelor, politicilor și modelelor instituționale ale Uniunii Europene este strâns legat de procesul de modernizare și tranziție postcomunistă. Respectiv, H.Grabbe sugerează câteva efecte care ar putea apărea în țările candidate. În primul rând, europenizarea determină adaptarea imperativelor și normelor UE la politica internă, astfel încât distincția dintre cerințele UE și cele ale politicii interne dispare (deși gradul adaptării la Uniunea Europeană variază). În al doilea rând, europenizarea are efectul de a autoriza organismele implicate în procesul de modernizare să modifice anumite politici și să reformeze instituțiile politice. Al treilea efect, exercitat de UE, este crearea unui spațiu în agenda politică destinat inițiativelor noi, determinând în acest scop efectuarea unor adaptări la nivel instituțional, care au efecte permanente asupra procesului de elaborare a politicilor [28, p.65].

Este interesantă și opinia cercetătoarei H.Grabbe privind felul în care europenizarea produce efecte interne în statele candidate. Cercetătoarea identifică cinci mecanisme în acest sens: modelele - aprovizionarea cu mostre legislative și instituționale în vederea adoptării legilor europene existente; banii - în formă de asistență financiară și tehnică; benchmarking-ul (criteriile de evaluare) și monitorizarea; consilierea și twinning-ul; și gatekeeping-ul. Ultimele două mai ales se referă la statele aplicante, deoarece prin exportul europenizării se facilitează reforma în administrație și structurile interne și oferă avansarea în negocieri odată cu progresele înregistrate [33, p.312]. Prin urmare, cu cât gradul de compatibilitate între procesele, politicile și instituțiile europene și cele naționale este mai mic, cu atât este mai mare gradul de presiune al adaptării [34, p.61].

Deseori europenizarea este declarată (ca și în cazul Republicii Moldova) drept planul de acțiune al guvernelor pentru modernizarea și democratizarea țării. Acest fapt nu este ieșit din comun, deoarece reformele, schimbările și trans-

formările pe care le produce europenizarea cu certitudine contribuie la modernizarea și democratizarea țării, iar acestea fac parte din dimensiunile interne în procesul de integrare europeană. Democratizarea este conceptualizată ca „discurs, cerere, set de schimbări instituționale, formă de dominație a elitelor, sistem politic dependent de controlul popular, exercițiu al politicii de putere și cerere de solidaritate globală, iar enumerarea poate continua” [35, p.64].

În ceea ce privește esența modernizării, după cum menționează A.Solcan, sunt mai multe opinii, accentul fiind pus „de la retehnologizarea industrială până la formarea unui comportament civic adecvat” [36, p.187]. Astfel, modernizarea presupune că progresul economic și cel tehnologic generează un complex de transformări social-politice, iar acestea, de regulă, conduc la schimbări în sistemul de valori și motivație. Aceste transformări au impact și asupra dezvoltării democratice a statului [37, p.166].

Autorul rus N.A. Kozloveț diferențiază două tipuri de modernizare: organică și neorganică [38, p.29]. Primul tip este pregătit și pus în practică de evoluția internă a societății și are loc datorită resurselor proprii de dezvoltare, inițiindu-se nu din economie, ci din schimbările produse în cultură, conștiința socială, mentalitate și viziuni. Astfel, dezvoltarea are loc prin intermediul unui proces de reformare continuu. Modernizarea neorganică este dictată nu de factorii interni, ci de cei externi și este rezultatul provocării din partea statelor mai dezvoltate. Aceasta începe în sfera politică și economică și se realizează primordial prin împrumutarea / adoptarea formelor de organizare economică și socială străină, adoptarea tehnologiilor noi etc. Respectiv, este un fel de reacție la rezultatele obținute de alte state și se orientează spre ajungerea din urmă a acestora, caracterizându-se prin schimbări neuniforme în economie, politică, cultură și relații sociale [38, p.29].

În general, modernizarea poate fi considerată ca creatoare de premise pentru realizarea cu succes a europenizării și democratizării, iar uneori este echivalată cu europenizarea, mai ales în discursurile politice referitor la traseul necesar pentru realizarea integrării europene.

Or, procesul de integrare europeană este unul multidimensional și implică în sine combinarea mai multor elemente, realizarea sa presupunând diverse mijloace, căi, mecanisme și instrumente. Diverse dimensiuni ale procesului de integrare europeană, realizate într-o combinație corectă, poate să asigure succesul procesului integraționist.

Bibliografie

1. Цыганков П.А., Цыганков А.П. Межгосударственное сотрудничество: возможности социологического подхода. // Общественные науки и современность, 1999

2. Цыганков П.А. Теория международных отношений: Учеб. Пособие. – Москва: Гардарики, 2002
3. Cojocaru C. Dilema politic versus economic în construcția europeană. – Chișinău: Gazeta SRL, 2006
4. Marga A. Filosofia Unificării europene. - Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2001
5. Evans Gr., Newnham J. Dicționar de Relații Internaționale: englez-român. - Londra: Universal Dalsi, 2001
6. Deutch K.W. Analiza relațiilor internaționale. / trad. B.Uilecan. - Chișinău: Tehnica-info, 2006
7. Бенюк В. Европейские интеграционные процессы. Теории, концепции, понятия. - Кишинёв: Типография, 2006
8. Bache I., Stephen G. Politica în UE. - Chișinău: Epigraf SRL, 2009
9. Savu D.-V. Integrarea europeană. Dimensiuni și perspective. - București: Oscar Print, 1996
10. Popescu E. Teorii ale integrării europene. - București: C.H.Beck, 2009
11. Cini M. European Union Politics. - New York: Oxford University Press, 2007
12. Dobrescu M. Integrarea economică. - București: Ed. Academiei Române, 1996
13. Stratulat D., Burian A. Unele aspecte privind procesele de integrare europeană. // Legea și Viața, 2005, nr.9
14. Барановский В.Г. Политическая интеграция в Западной Европе. – Москва: Наука, 1998
15. Bărbulescu I.Gh. Dicționar explicativ trilingv al Uniunii Europene. - Iași: Polirom, 2009
16. Kubicek P.J. International Normes, The European Union and democratization. Tentative theory and evidence. // Kubicek P.J. (ed.) The European Union and Democratization. - London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group, 2003
17. Puente C. Historical Evolution of Conditionality Criteria in External Relations of the EU with CEEC. From the Cold War to the Accession: an Insider's Perspective. // Romanian Journal of European Affairs, 2014, Vol.14, No.4
18. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. // Journal of European Public Policy, 2004, 11(4)
19. Veebel V. European Union's positive conditionality model in pre-accession process. // TRAMES: A Journal of the Humanities & Social Sciences, 2009, Vol.13 (63/58), Issue 3

20. Bărbulescu I.G. Uniunea Europeană: politicile extinderii. - București: Tritonic, 2006
21. Sedelmeier U., Wallace H. Extinderea spre Est: Strategie sau reconsiderări. // Procesul politic în Uniunea Europeană. - Chișinău: editura ARC, 2004
22. Grabbe H. European Union Conditionality and the "Acquis Communautaire". // International Political Science Review, 2002, Vol.23, No.3
23. Pușcaș V. România spre Uniunea Europeană: negocierile de aderare (2000-2004). - Iași: Institutul European, 2007
24. Scăunaș S. Uniunea Europeană: construcție, instituții, drept. - București: ALL Beck, 2005
25. Hillion C. The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy. – Stockholm: Swedish Institute for European Policy Studies, 2010
26. Gorincioi R. Europeanizare sau integrare europeană? // Integrarea europeană, pas cu pas (supliment lunar Timpul), 2006, nr.3
27. Bulmer S., Lequesne C. Statele membre ale Uniunii Europene. / trad. M.Ardeleanu. - Chișinău: Cartier, 2009
28. Grabbe H. Puterea de transformare a UE. Europeanizarea prin intermediul condițiilor de aderare în Europa Centrală și de Est. - Chișinău: Epigraf SRL, 2008
29. Vink M.P. Negative and Positive Integration in European Immigration Policies. // European Integration online Papers (EIoP), 2002, Vol.6, nr.13, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2002-013.pdf> (vizitat 15.02.2018)
30. Olsen J.P. The Many Faces of Europeanization. // JCMS Journal of Common Market Studies, 2002, Vol.40, No.5
31. Emerson M. European Neighborhood Policy: Strategy or Placebo? // CEPS working document. - Brussels: Centre for European Policy Studies, 2004, №215, November, p.2. http://aei.pitt.edu/6645/01/1176_215.pdf (vizitat 15.07.2018)
32. Knill Ch., Lehmkuhl D. How Europe Matters. Different Mechanisms of Europeanization. // European Integration online Papers (EIoP), 1999, Vol.3, No.7, <http://eiop.or.at/eiop/texte/1999-007.htm> (vizitat 17.07.2018)
33. Grabbe H. Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process. // Featherstone K., Radaelli C.M. (eds.). The Politics of Europeanization. - Oxford: Oxford University Press, 2003
34. Börzel T.A., Risse T. Conceptualizing the Domestic Impact. // Featherstone K., Radaelli C.M. (eds.). The Politics of Europeanization. - Oxford: Oxford University Press, 2003
35. Varzari P. Democrația contemporană și implicațiile sale asupra tranziției politice din Republica Moldova. // Procese de democratizare în Republica Moldova: Realități, tendințe, perspective, Materialele conferinței internaționale științifico-practice. - Chișinău: S. n. ("Tipografia Reclama"), 2014

36. Solcan A. Modernizarea politică a Republicii Moldova: aspecte socio-economice. // „Știința politică și societatea în schimbare”. Conferința științifică internațională, Chișinău, 13 noiemb. 2015. - Chișinău: CEP USM, 2015
37. Инглхарт Р. Модернизация и демократия. // Иноземцев В.Л. (ред.) Демократия и модернизация: к дискуссии о вызовах XXI века. Центр исследований постиндустриального общества. - Москва: Издательство «Европа», 2010
38. Козловец Н.А. Модернизация versus национальная идентичность. // Осинский И.И. (отв. ред.). Современная интеллигенция: проблемы социальной идентификации: сборник научных трудов: в 3 т. - Москва - Улан-Удэ, 2012.

22.07.2018

ИННОВАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ И КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ОБОСНОВАНИЕ НОВОГО НАУЧНОГО НАПРАВЛЕНИЯ

Василий САКОВИЧ

Республика Молдова, Кишинев, Государственный институт международных отношений Молдовы

Доктор хабилитат политических наук, профессор

E-mail: 113vs@mail.ru

В данной статье анализируются различные теоретические подходы к проблеме обеспечения национальной безопасности в условиях формирования инновационной экономики. Автор обосновывает собственную концепцию «инновационной безопасности», которая рассматривается как основной структурный элемент функционирования национальной безопасности в условиях формирования инновационной экономики. Делается вывод о том, что угрозы, неизбежно возникающие в процессе инновационного развития, не следует воспринимать исключительно как угрозы. Их необходимо рассматривать как факторы, способствующие ускорению инновационного безопасного развития. В этом, а также в выработке нового значения содержания понятия «инновационная безопасность», в выявлении взаимодействия ее структурных элементов, заключается предлагающийся автором новый теоретико-методологический подход.

Ключевые слова: национальная безопасность, инновационная безопасность, инновационная экономика, инновационное развитие.

This article analyzes various theoretical approaches to the problem of ensuring national security in the conditions of the formation of an innovative economy. The author justifies his own concept of "innovation security", which is considered as the main structural element of the functioning of national security in the conditions of the formation of an innovative economy. It is concluded that the threats that inevitably arise in the process of innovative development should not be considered solely as threats. But it need to be seen as factors contributing to the acceleration of innovative, safe development. In developing a new meaning of the content of the concept of "innovation security", in revealing the interaction of its structural elements, the new theoretical and methodological approach offered by the author is presented.

Key words: national security, innovative security, innovative economy, innovative development.

Происходящие процессы, связанные с формированием постиндустриального общества и инновационно-цифровой экономики свидетельствуют о том, что мир вступил в полосу неустойчивости и неопределенности. Имеющиеся же концепции обеспечения международной и национальной безопасности, развития международных отношений не учитывают в полной мере современные теории инновационного развития, не дают ответа на набравший вопрос: как поддерживать устойчивый экономический рост и безопасное развитие в процессе формирования инновационной экономики.

Отметим, что и в настоящее время при рассмотрении национальной безопасности ученые по-прежнему выделяют, главным образом, лишь военную, экономическую, продовольственную, экологическую, научно-техническую, технологическую, социальную, демографическую, производственную и др. Принимая во внимание, что инновации являются средством достижения высокой конкурентоспособности экономики, многие ученые предлагают решать безопасность в сфере управления инновационными процессами «с учетом приоритетных задач и реальных угроз», «обуславливающих реализацию инвестиционной и инновационной политики» [35, с.398-399], а также методами экономической, научно-технической, научно-технологической безопасности. На наш взгляд, такой подход не в состоянии отразить всей полноты проблемы и разрешить возникающие вопросы по обеспечению национальной безопасности.

Осуществленный нами анализ современных процессов, связанных с формированием постиндустриального общества, показал, что при переходе на инновационный путь развития изменения происходят не только в экономике и ее составляющих частях, но, и в мировоззренческой, психологической, политической, социально-экономической, научно-технологической, образовательной и культурной сферах, в институциональных структурах государства и общества [18]. То есть, ставится вопрос о том, что в современный период затрагиваются те сферы безопасного развития, которые просто невозможно учесть в рамках экономической или других видов безопасности.

Для разрешения этих многогранных и многоаспектных проблем, возникающих в процессе формирования инновационной экономики, с целью обеспечения ее безопасного развития, необходимым представляется формирование в рамках изучения системы национальной безопасности нового научного направления – *инновационной безопасности*. Анализу данной проблемы с точки зрения теоретико-методологического и концептуального обоснования этого нового научного направления, посвящена данная статья.

Прежде всего, отметим, что обозначенный выше круг проблем, связанный с инновационными преобразованиями, гораздо шире, поскольку в ходе этих процессов трансформируются не только производительные силы общества, а также мировоззренческие, психологические, политические взгляды людей, развитие самой личности, но эти проблемы затрагивают центральное звено в системе социально-экономической, научно-технической, образовательной и культурной сферах инновационных процессов. Основным критерием инновационного развития становится понимание человеческих и интеллектуальных ресурсов с позиций их непреходящей ценности. Очевидно, что с точки зрения важности ресурсов экономического роста, первостепенной является сопряженность интеллектуального потенциала с требованиями инновационного развития и с трудовой мотивацией, выступающей как поведенческая установка. Все это свидетельствует о том, что в ходе инновационных преобразований затрагиваются все сферы жизнедеятельности государства, общества, личности, проблемы безопасного развития, которые, по нашему мнению, также возможно разрешить только в рамках инновационной безопасности [17; 21-23; 26; 27; 36; 37].

По нашему мнению, данная проблема может быть разрешена, если, с одной стороны, рассматривать инновационную безопасность как одну из форм безопасности как таковой, а с другой стороны, как структурный элемент национальной безопасности. В связи с этим при обосновании необходимости введения понятия *инновационной безопасности* в ходе формирования инновационной экономики и раскрытия ее сущности в контексте формирования инновационного развития мы отталкиваемся от понимания сути самого явления «безопасность» и положений существующей теории национальной безопасности, которая предусматривает необходимость рассмотрения понятия «безопасность» через призму трех явлений [28, с.63-72]:

- 1) отсутствие опасностей и угроз;
- 2) достаточная степень устойчивости к возникающим угрозам, определенный иммунитет, запас прочности тех или иных объектов;
- 3) готовность и способность защищаться или устранять угрозы и восстанавливать статус-кво.

То есть, с одной стороны безопасность – это способность объекта противостоять угрозам его функционированию или существованию, с другой, – состояние защищенности от возможного ущерба со стороны опасных воздействий, связанное со способностью противодействия им, с третьей, – связывает объект с сохранением уже достигнутого уровня его функционирования или предполагает восстановление объектом своих свойств. Отметим, что имеются и иные подходы к пониманию безопасности, состоящие в различных комбинациях вышеизложенных подходов.

Однако, существующие в политологии подходы, несмотря на их содержательные различия, имеют много общего. Во-первых, все они явно или неявно сводят безопасность к определенному состоянию объекта по отношению к его окружению, что ведет к необходимости рассматривать безопасность системы как характеристику ее взаимодействия с окружающей средой. Во-вторых, указанное состояние объекта связывается с его способностью к самосохранению в условиях неблагоприятного воздействия этой среды. Таким образом, *безопасность* – это состояние жизнедеятельности социума, его структур и институтов, гарантирующее их качественную определенность в параметрах надежности существования и устойчивости развития.

Названные основополагающие признаки безопасности удачно совместил в своей трактовке этой категории В.Н.Лексин, определяющий ее как способность объекта сохранять свои сущностные свойства в некотором диапазоне изменения условий функционирования либо адаптироваться к этим изменениям [8]. В контексте такого видения безопасность объекта предстает единством двух моментов: во-первых, защищает от факторов, представляющих угрозу для его существования. Применительно к социальным объектам (личности, обществу, государству), защиту которых обеспечивает национальная безопасность, их существование увязывается с возможностью реализации соответствующих интересов; во-вторых, обеспечивает устойчивость как качественной определенности основополагающих характеристик объекта. Более того, безопасность некоторыми учеными понимается, как такое состояние субъекта, при котором вероятность изменения присущих этому субъекту качеств и параметров его внешней среды невелика. Исходя из этого, существующая теория безопасности основной задачей обеспечения безопасности предполагает *отражение угроз и обеспечение устойчивости* объекта защиты.

Однако, по нашему мнению, инновационное развитие, в отличие от экономического роста, необходимо тесно связывать с такими понятиями как креативность, кристаллизация новых идей и способов их реализации. Без данных категорий невозможен прорыв, составляющий основу инновационного развития и обеспечивающий устойчивость социально-экономической системы на качественно новом, инновационном уровне. Очевидно, в современных условиях экономика страны не может быть устойчивой и конкурентоспособной на мировом уровне без *инновационного прорыва*, без динамичного развития, выводящего национальную экономику на уровень развития инновационных экономик высокоразвитых стран. Если экономика не переходит на инновационный путь развития, не происходит устойчивого роста, не будет и адекватной реакции на внутренние и внешние

угрозы, т.е. вопрос готовности выживания экономики в современных сложных ситуациях будет иметь *неопределенный характер*.

Это означает, что инновационная безопасность в своем функционировании в первую очередь, в отличие от экономической безопасности должна опираться не на статические подходы экономического роста, а на *динамические инновационно-экономические прорывы*. Существует целый ряд авторов (Й.Шумпетер, Р.Харрод, Н.Кондратьев, Д.Леонтьев и др.), противопоставляющие статическому подходу и статической теории динамическую теорию, которая рассматривается, преимущественно, как теория развития, а не функционирования [10; 11; 33; 32].

При анализе данных аспектов стало очевидным, что содержание понятия «обеспечение безопасности инновационного развития» (т.е. инновационная безопасность) в отличие от экономической безопасности требует учета и внесения принципиальных изменений, в частности: от защищенности от угроз (как основной задачи безопасности в традиционных условиях развития национальных государств) необходимо перейти к обеспечению *инновационного развития* объектов и социально-инновационного воспроизводства общества в условиях динамично изменяющейся среды, а также обеспечение защищенности жизнедеятельности и развития национальных инновационных систем.

Подходя с современных позиций субъектно-ориентированного подхода, мы предлагаем рассматривать проблемы безопасности в неразрывной связи с проблемами развития, с точки зрения безусловного обеспечения инновационного развития, для чего нами и обосновывается введение в научный оборот нового смыслового понятия – *«инновационная безопасность»*. Под ним мы понимаем способность граждан, общества и государства к совместному социальному и экономическому *инновационному развитию* в условиях динамично изменяющейся внутренней и внешней среды, а также стратегическую защищенность национальных инновационных систем, обеспечивающих инновационное развитие в саморазвивающейся среде.

Следует обратить внимание и на ряд других принципиальных отличий инновационной безопасности от экономической безопасности. Так, при обеспечении экономической безопасности в условиях функционирования традиционной экономики усилия направляются на отражение возникающих внутренних и внешних угроз, на поддержание *социально-политической стабильности, устойчивого и равновесного состояния* национальной экономической системы. При формировании инновационной экономики в обязательном порядке возникают процессы: «технологических революций» (К.Перес), «созидательного разрушения» (Й.Шумпетер) и динамичного хаоса в своей диалектической взаимосвязи.

Именно здесь и возникают вопросы, требующие новых подходов в их разрешении. Их суть заключается в том, что если эти основные угрозы признаются нами как априори неизбежные процессы инновационного развития, то их отражать или минимизировать в рамках традиционных подходов в рамках системы национальной безопасности просто невозможно. Несомненно, что в рамках системы инновационной безопасности их надо учитывать, но, по нашему убеждению, их нужно рассматривать уже **не как угрозы, а как факторы, способствующие ускорению инновационного безопасного развития** (при условии их правильного использования). Исходя из этого, на наш взгляд, *основная задача* инновационной безопасности в условиях формирования инновационной экономики заключается не в отражении угроз, а в создании условий для **устойчивого развития инновационной экономической системы**.

В этих комплексных научных выводах относительно процессов формирования инновационного развития и заключаются принципиальное отличие сущности предлагаемого нами нового подхода к системе обеспечения инновационной безопасности по сравнению с подходами других авторов по проблеме обеспечения национальной и экономической безопасности в условиях процессов инновационного развития.

В представленном нами подходе предлагается новое понимание инновационной безопасности, ее уровней, критериев и условий обеспечения с точки зрения инновационного *развития*, в отличие от понимания инновационной безопасности теми учеными, у которых она ассоциируется, по аналогии с экономической безопасностью, «с защитой от различных угроз государства и различных сторон его бытия, которые могут порождаться в ходе формирования инновационной экономики» [2, с.152-167], не говоря уже о тех исследователях, отождествляющих ее с научно-технической или технологической безопасностью [14; 30; 13]. Отметим, что в имеющихся публикациях инновационная безопасность исследуется в предметном поле не только и даже не столько применительно к инновационным системам, сколько к экономическим, научно-техническим, научно-технологическим и региональным системам самого разного уровня и типа, в самых различных сочетаниях. Подобные подходы затрудняли возможность очертить предмет исследования и определиться с вопросом о границах обеспечения инновационной безопасности. С одной стороны, это, несомненно, объясняется становлением самой науки об инновационной безопасности, в которой четко не обосновано предметное поле, объекты и субъекты безопасности, уровни обеспечения безопасности. С другой стороны, очевидно, что сделать это не так-то просто, поскольку инновационная экономика является лишь особой формой организации экономической деятельности.

На наш взгляд, инновационная безопасность, как таковая, не должна являться абсолютно обособленным явлением, а должна найти свое место в системе национальной безопасности и совместно с производственной, научно-технологической, финансовой, институциональной, информационной, интеллектуальной (образовательной, научной), социально-демографической и внешнеэкономической обеспечивать безопасность на протяжении всего цикла формирования и развития инновационной экономики, инновационного реформирования всего общества. Причем, масштабные задачи по инновационной модернизации экономики и общества, координирующая роль инновационной безопасности среди других видов безопасности в ходе инновационного развития априори предусматривают, что инновационная безопасность в системе национальной безопасности становится определяющей и потому требует приоритетного внимания.

Следует отметить, что если рассматривать сущность инновационной безопасности, то в центре внимания оказывается общенациональный уровень ее проявления. И такое положение имеет под собой весомые основания. В иерархии социальных систем государственно-национальное образование является тем наивысшим уровнем инновационной деятельности, в рамках которой сохраняются и остаются значимыми для систем более низкого порядка общие условия ее осуществления. При переходе же к более высокому, глобальному уровню инновационной деятельности указанные условия качественно меняются, и поэтому безопасность формирования глобальной инновационной экономики не может быть непосредственно сведена к безопасности национальных инновационно-экономических систем.

Вместе с тем, такая постановка не снимает проблему определенности объекта инновационной безопасности, поскольку до настоящего времени нет однозначного видения того, какая национальная инновационная система является предметом изучения в контексте инновационной безопасности: то ли социальная система в целом, включающая инновационную экономику как одну из своих подсистем, то ли непосредственно экономическая система страны в контексте инновационного реформирования. Что же касается исследований по данному вопросу, то они отсутствуют.

В связи с современными процессами инновационного развития и сложившимся в данной области науки положением вещей, очевидно, что необходимо менять подходы к решению проблемы обеспечения национальной безопасности. Следует отметить, что концепции и доктрины национальной безопасности большинства стран мира в настоящее время базируются на понимании безопасности как состояния защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз. Такое понимание безопасности отражает практику обес-

печения безопасности социальных систем сложившуюся еще в середине прошлого века. Основные ее признаки, согласно результатам исследования В.Е.Лепского [12, с.24-30], проявляются в следующем:

- Авторитарность подхода к безопасности, доминанта самодостаточности государства для решения любых проблем безопасности.
- Установка на дистанцирование личности, общества и государства, игнорирование механизмов сборки (субъектообразования).
- Установка на статичность интересов личности, общества и государства.
- «Окопная логика», фокусировка внимания на состоянии защищенности от угроз, а не на способности адекватно действовать в динамично изменяющихся условиях.
- Игнорирование проблемы безопасности гармонии социально-политической и экономической организации с традициями цивилизации.
- Игнорирование проблемы безопасности легитимности власти и идентификации граждан.
- Игнорирование проблемы безопасности системы национальных проектов.
- Игнорирование проблем безопасности инновационного развития.
- Игнорирование стратегичности социальных систем как базового критерия их безопасности.

Если внимательно проанализировать эти основные признаки, то видно, из системы национальной безопасности выпадает главный фактор выживания стран в современных условиях, а именно – способность к *инновационному развитию*.

Более того, напрашивается вывод о том, что построенные на основе этих установок (в первую очередь на «окопном принципе») методологические подходы к обеспечению национальной безопасности не позволяют адекватно реагировать на фундаментальные изменения современного мира. Речь идет о формировании *постиндустриального, информационного общества*, в основе которого лежит инновационная экономика, развитие процессов глобализации и инновационного развития, затронувших, как мы уже отмечали, все аспекты жизнедеятельности общества и государства. Как следствие, программные и стратегические документы большинства стран не позволяют адекватно реагировать на бурные изменения современного мира, которые бросили вызов сложившимся в XX в. концепциям безопасности национальным социально-экономическим системам.

Поскольку для своего выживания страны должны становиться на путь интенсивного инновационного развития, остро встает проблема формирования нового методологического подхода к обеспечению национальной безопасности в условиях инновационной модернизации, который бы

интегрировал новые веяния и теоретические подходы к обеспечению безопасности инновационного развития, формирования инновационной экономики. При этом, считаем необходимым еще раз подчеркнуть, что инновационная безопасность должна являться функционально-структурным элементом национальной безопасности, выполняющим в ее структуре ведущую роль. В этом контексте инновационная безопасность способна, на наш взгляд, *обеспечить безопасное состояние инновационной экономики, отвечающей национальным, а не только собственно инновационно-экономическим задачам*. Иными словами, ее необходимо коррелировать с устойчивостью и защищенностью не только самой инновационной экономической системы, а с безопасностью национально-государственного образования в различных его проявлениях в ходе инновационной модернизации.

Следующий момент, также требующий нового подхода, заключается в том, что традиционная наука о национальной безопасности уделяет основное внимание обеспечению устойчивости, равновесию и порядку. Она рассматривает главным образом замкнутые национальные системы (при определенных внешних воздействиях) с линейными (вертикальными) отношениями внутреннего порядка. Инновационная же безопасность акцентирует внимание на аспектах реальности, наиболее характерных для современных процессов инновационной модернизации – неустойчивости, неравновесности, хаотизации процессов и нелинейных отношениях.

В связи с пониманием новой природы *инновационной безопасности* мы, со своей стороны, предложили не только собственное теоретическое обоснование нового понятия «инновационная безопасность», но и рассмотрели механизмы, инструменты и инструментарии принципов и подходов к обеспечению инновационной безопасности при формировании инновационной экономики [18].

Анализ различных аспектов процесса формирования инновационной экономики, осмысление существующих теоретических подходов к понятиям национальной и экономической безопасности, феномена возникновения инновационной безопасности позволяет дать определение понятию «инновационная безопасность». Прежде чем его привести, мы хотели бы акцентировать внимание на следующих значимых, на наш взгляд, аспектах:

– инновационная безопасность, в отличие от экономической безопасности, должна опираться, в первую очередь не на статические подходы экономического роста, а на динамическое инновационно-экономическое развитие, основанное на инновационных прорывах. Поэтому обеспечение инновационной безопасности должно рассматриваться, исходя из положений динамической теории развития, где фактор времени влияет на ее изменяющиеся параметры;

– инновационная безопасность должна являться компонентом управления формированием и развитием инновационной экономики. Поэтому, в рамках инновационной безопасности, следует, в первую очередь, обеспечивать ликвидацию возникающих элементов нестабильности (отмирание старых производств, отсутствие спроса на морально и физически устаревшую продукцию, наличие растущего разрыва между спросом и предложением на традиционную продукцию, роста безработицы) с целью способствовать инновационному развитию, то есть, необходимо выявлять факторы сдерживания становления и развития инновационной экономики;

– основными категориями инновационной безопасности, в отличие от экономической безопасности («состояние экономики» [5, с.6; 6, с.17], «состояние экономической системы» [1, с.5], «защищенность» [31, с.36], «защита экономических интересов» [7, с.17], «стабильность», «состояние экономики и институтов власти», интересы [3; 34] и угрозы [15, с.9], рассматриваемые в той или иной комбинации [4; 9; 29]) являются следующие: инновационность, креативность, способность к генерации инновационных идей, инновационное развитие и саморазвитие, и др.;

– классическая теория национальной безопасности преимущественно рассматривает проблемы устойчивости, равновесности и соблюдения определенного порядка. Основной же характеристикой инновационной безопасности является не только преодоление факторов нестабильности, объективно возникающих в ходе формирования инновационной экономики, а в первую очередь – обеспечение инновационного развития.

Таким образом, в нашем понимании, **инновационная безопасность** – это совокупность условий и факторов, которые обеспечивают генерацию инновационных идей, инновационное развитие и саморазвитие, конкурентоспособность результатов науки, технологий, инновационной продукции, независимость национальной экономики, управление ее инновационным развитием, достижение международной конкурентоспособности даже при неблагоприятных внутренних и внешних условиях развития. Вместе с тем заметим, что понятие «инновационная безопасность» может толковаться многоаспектно:

- как структурный элемент системы национальной безопасности;
- как составляющая безопасности субъекта инновационной деятельности;
- как состояние инновационной системы.

С учетом этих нюансов, инновационную безопасность, на наш взгляд, можно охарактеризовать следующим образом, выделив в ней четыре главных элемента:

- 1) устойчивость стабильного экономического развития, которое достигается на основе постоянно продуцируемых и внедряемых нововведе-

ний и инновационных технологий. Причем максимально эффективное инновационное развитие должно достигаться не только в текущих условиях, но и создавать условия высокого потенциала экономического развития в будущем.

2) способностью к инновационному развитию, саморазвитию и самосовершенствованию.

3) способностью к экономической устойчивости в ходе инновационной модернизации.

4) обеспечением экономической независимости. Несмотря на то, что в современных условиях все виды независимости для большинства государств носят относительный характер, экономическая независимость, прежде всего, означает достижение такого уровня инновационно-экономического состояния, которое обеспечивает конкурентные преимущества национальным экономикам на мировых рынках.

Таким образом, инновационная безопасность отражает способность экономической системы к *инновационному развитию* в условиях действия непредсказуемых и трудно прогнозируемых факторов, вызванных «технологической революцией», «созидательным разрушением», «динамическим хаосом», а также опасностей инновационному развитию, исходящих от внутренних и внешних угроз, а также угроз от самой инновационной системы. Итак, с одной стороны, система обеспечения *инновационной безопасности* должна быть направлена на достижение целей инновационного развития и инновационной модернизации находясь в ситуации неопределенности, непредсказуемости, увеличения существующих и прогнозируемых опасностей и угроз, изменения условий хозяйствования, как во внутренней, так и во внешней среде, принимаемых рискованных решений в условиях ужесточения конкурентности рынка, непредсказуемости инновационной модернизации и глобальной неравномерности инновационного развития. С другой стороны, инновационную безопасность следует понимать как качественную характеристику национальной инновационной системы, как важнейшую составную часть национальной безопасности страны, в основе которой лежит ряд взаимосвязанных элементов – инновационность, инновационное развитие, экономическая эффективность и конкурентоспособность.

При формировании системы инновационной безопасности, как нам представляется, следует учитывать следующие особенности инновационной деятельности:

– длительность инновационного процесса (поскольку цикл от производства до внедрения инноваций отличается наибольшей длительностью по времени из всех бизнес-процессов);

- высокую степень неопределенности, большие риски инновационного процесса, низкую предсказуемость результатов;
- способность инициировать структурные изменения (так как успешная инновация существенно влияет на положение предприятия на рынке, структуру отрасли и национальной экономики в целом);
- повышенную интеллектуальную насыщенность инновационной деятельности.

Современные исследователи в качестве основного инновационного ресурса выделяют не только человеческий капитал, но и творческую способность к генерации и воплощению новых идей [38] .

Важное место в вопросах теоретико-методологического и концептуального обоснования инновационной безопасности как нового научного направления является четкое понимание ее *структуры*. Это необходимо с целью распределения обязанностей по ее мониторингу, анализу, проведению мероприятий по повышению уровня безопасности. Как нам представляется, инновационная безопасность может быть структурирована в рамках восьми тесно связанных между собой элементов: производственной, научно-технологической, финансовой, институциональной, информационной, интеллектуальной (образовательной, научной), социально-демографической, внешнеэкономической.

Взаимодействуя с другими видами безопасности в общей системе национальной безопасности (политической, экономической, экологической, правовой, социально-демографической, психологической и др.), а также проникая в них при взаимодействии, инновационная безопасность «вбирает» в себя воздействие (методы, функции) каждой функциональной разновидности безопасности. При этом, в условиях формирования инновационного развития и формирования инновационной экономики она становится фундаментальной основой национальной безопасности.

С учетом структурных элементов инновационного развития в ходе ее функционирования, возникают следующие *основные направления обеспечения инновационной безопасности*: защита интеллектуальных ресурсов и интеллектуальной собственности, защита материальных и финансовых ресурсов, защита персонала, его системы подготовки и переподготовки, эффективное управление им, защита информационных ресурсов, защита гражданина и общества, в том числе и психолого-эмоциональная.

Наряду с этим, в системе инновационной безопасности можно выделить четыре ключевых составляющих: характеристика (сущность) инновационной безопасности и ее цели, субъекты безопасности и объекты защиты.

Основными субъектами инновационной безопасности в условиях формирования инновационной экономики являются органы государствен-

ной власти и управления, научные и общественные организации, физические лица, и, как мы обосновали в своей ранее изданной монографии [18], сама система инновационной безопасности (субъектно-субъектные отношения).

Объектами инновационной безопасности являются системы и деятельность людей: созданные ими инновации, инновационные технологии, техника, социальные структуры, среда обитания, окружающая среда, результаты интеллектуальной деятельности и т.д.

Категория инновационной безопасности является комплексной и системной (образование и кадры, наука, инновационная инфраструктура, производственная подсистема, консалтинговая подсистема реализация и коммерческое использование), на каждой стадии которой должны проводиться конкретные мероприятия по обеспечению безопасности формирования и развития инновационного цикла. Основными элементами системы инновационной безопасности на различных уровнях подсистем инновационной деятельности являются: объекты, субъектная группа, цели подсистем и системы в целом, функции и механизм реализации интересов инновационного развития.

Инновационная безопасность реализуется через определенную совокупность условий и факторов: развитие и саморазвитие, саморегулирование и самоорганизация, стабильность и устойчивость национальной инновационной системы позволяющих ей сохранять требуемое качество и цели инновационного развития при различных негативных воздействиях. Важная роль в функционировании системы инновационной безопасности отводится государству, которое играет главную роль в формировании национальных инновационных систем, установлении правил их функционирования, финансовой и материальной поддержки. Причем, как показывают наши исследования, для обеспечения инновационной безопасности в ходе всего цикла формирования инновационной экономики и удержания экономической системы в равновесном состоянии необходима взаимосвязь политического, социально-экономического, институционального аспектов.

Рассмотрение современных условий формирования инновационной экономики позволяет заключить, что на нее существенное влияние оказывает процесс глобализации, в ходе которого преодолевается определенный критический порог в транснациональной мобильности факторов производства, происходит суммарное (синергетическое) влияние интернационализации на национальные экономики, которые в результате, приобретают качественно новые, неизвестные ранее характеристики и особенности своего развития.

Исходя из этого, мы считаем целесообразным рассматривать национальную безопасность в условиях глобализации и современных процессов

инновационного развития в качестве сложной системы, представленной взаимосвязанными между собой структурными элементами безопасности по функциональным направлениям, каждый из которых отвечает за ответственное ему структурно-функциональное место в общей системе координат безопасности и выполняет возложенные на него функции. И, как было показано в данной статье, уровень обеспечения национальной безопасности зависит от единства и конфигурации всех составляющих ее элементов в зависимости от объекта защиты. В результате, в условиях инновационного развития инновационная безопасность становится тем гравитационным центром, вокруг которого формируются все другие элементы национальной безопасности.

Осуществленное в данной статье сравнительное изучение категорий инновационной безопасности в условиях формирования инновационной экономики и национальной экономической безопасности (экономическая безопасность) позволяет заключить: они совпадают по своим структурам, но отличаются по содержанию, целям и методам.

Рассмотрение и проведенный нами анализ феномена *инновационной безопасности* в условиях формирования инновационной экономики позволяет сделать ряд выводов:

– инновационная безопасность определяется динамичностью инновационно-экономического развития, сохранением целостности и устойчивости национальной инновационной системы на всех этапах инновационного развития, устойчивостью и поступательностью экономического развития страны в ходе инновационных преобразований. В условиях перехода к инновационной экономике нестабильность, неустойчивость имманентно присуща социально-экономическим системам. По замечанию Й.Шумпетера, инновационная деятельность (которая заключается во внедрении новой продукции, технологий, открытии новых рынков, новой организации производственной деятельности) *смещает систему из состояния равновесия* [33], что, в период формирования инновационной экономики, нарушает одно из основных требований безопасности – *устойчивость развития*. В связи с этим инновационная безопасность должна рассматриваться с точки зрения диалектической взаимосвязи – *устойчивость и стабильность развития с безопасностью*. Это дает возможность экономической системе под воздействием инновационных преобразований трансформироваться в систему с качественно новыми свойствами, новым эффектом функционирования, новыми экономическими возможностями устойчивого развития государства;

– инновационная безопасность в контексте вопроса устойчивого развития в ходе формирования инновационной экономики обеспечивает формирование *высокотехнологичной и высококонкурентоспособной нацио-*

нальной экономики, в которой принципиально (в отличие от традиционной экономики) меняются стратегия развития, приоритеты рынков, пропорции между накоплением и потреблением, между научной и производственной деятельностью, внутренним и внешним потреблением;

– инновационная безопасность обеспечивает *конкурентоспособность национальной инновационной экономики* на внутреннем и внешних рынках, способность государства производить высокотехнологичную продукцию – сложную технику, информационные технологии, био- и нанотехнологии, а также создавать на их основе товары, продукцию, изделия, пользующиеся спросом;

– инновационная безопасность обеспечивает *интеграцию инновационной экономики страны в систему мирохозяйственных инновационных связей*, совместное участие в воспроизводственном инновационном цикле, формировании мирового дохода. При этом в рамках системы инновационной безопасности необходимо учитывать, что инновационное развитие ориентирует национальные экономики на усиление регионального и глобального соперничества, которое может привести к конфронтации и по этой причине оказать дестабилизирующее влияние на процесс развития государства и обеспечение его безопасности;

– формирование безопасных условий функционирования национальной инновационной системы необходимо проводить с учетом развития и саморазвития, самосохранения, которые являются необходимыми элементами безопасного становления, существования и развития инновационной системы. Особенно важным качеством в ходе инновационных преобразований является *способность инновационной экономики к саморазвитию*, что предполагает создание благоприятного политического и социально-экономического климата для инноваций, финансовое обеспечение, постоянную инновационную модернизацию производств, повышение профессионального, образовательного и общекультурного уровня работников;

– для сохранения основных общесистемных свойств национальной экономической и инновационной систем и их элементов необходимо, в рамках системы инновационной безопасности, устранять факторы, препятствующие *инновационному развитию*, своевременно выявлять и нейтрализовывать режимы функционирования, угрожающие разрушению инновационной системы. Следует отметить, что в условиях формирования инновационной экономики появляются объективные и субъективные причины, особенно на первом этапе, для возникновения параметрических изменений, выводящих систему (экономическую и социальную) из равновесного состояния. Возникающая неустойчивость экономической системы требует анализа возникающих рисков и вызовов, а также адекватного реагирова-

ния в рамках системы инновационной безопасности. Для определения же степени безопасности необходимо использование системы количественных показателей и качественных критериев [18].

Таким образом, в обобщенном виде понятие *инновационная безопасность* можно представить следующим образом – это способность обеспечения эффективного *инновационного развития*, сохранения устойчивого состояния общественной и социально-экономической систем, их целостности при реализации инновационных целей и интересов, устранения опасности инновационному пути развития в условиях внешнего и внутреннего негативного воздействия, угроз, исходящих от самой инновационной системы (особенно на первоначальном этапе формирования инновационной экономики), нестабильности и неопределенности инновационного процесса, международной конкурентоспособности.

Если же говорить о *сущности инновационной безопасности* государства в современных условиях, то она заключается в динамике инновационного развития, возникающих отношениях между всеми участниками инновационного процесса (государством, предприятиями, организациями, учреждениями, университетами, институтами, учеными и специалистами-новаторами), которые позволяют объективно определять и эффективно реализовывать инновационные цели и интересы (осуществлять переход от прогнозируемых состояний к действительным, инновационно-реальным), выявлять угрозы политической стабильности и социально-экономическому инновационному развитию, устранять опасности инновационному пути развития, обеспечивать сохранение целостности и стабильности бытия.

В заключение отметим, что разработанные и введенные нами в научный оборот теоретические положения по проблеме обеспечения инновационной безопасности в условиях инновационного развития и формирования инновационной экономики значительно расширяют и углубляют содержание понятия «инновационная безопасность». Обоснованное нами содержание данного понятия позволяет по-новому понять сущность инновационного развития, определить предмет и объект, категории, институциональное пространство, методы инновационной безопасности. Выработанные автором новые научные подходы к системе обеспечения инновационной безопасности, обоснование места инновационной безопасности в системе национальной безопасности, выделение важнейших компонентов и основных признаков системности инновационной безопасности позволяют уже на практическом уровне на иной научной основе формировать Стратегию и Концепцию национальной безопасности государства, ставшего на путь инновационного развития.

Литература

1. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение. // Вопросы экономики. № 12. – Москва, 1994.
2. Бровка Г.М. Инновационная экономика и национальная безопасность: система формирования и стратегия обеспечения. – Кишинев, 2016.
3. Видяпин В.И., Олейников Е.А. Основы экономической безопасности (государство, регион, личность). – Москва: ЗАО «Бизнес-школа “Интел-Синтез”», 1997.
4. Глазьев С.Ю. Безопасность экономическая. – Москва: Мысль, 1999.
5. Глазьев С.Ю. Основа обеспечения экономической безопасности страны: альтернативный реформационный курс. // Российский журнал. №1. – Москва, 1997.
6. Григорьева Е.А. Экономическая безопасность – важнейшая составляющая национальной безопасности страны. <http://be5.biz/ekonomika1/r2013/1622.htm> (Посещено: 17.05.2017).
7. Григорьева Е.А. Институциональное обеспечение модернизации экономики как условие экономической безопасности. – Москва: НИЦ ИНФРА, 2015.
8. Грошев А.В. Инновационная модернизация в стратегии обеспечения безопасности национальной экономики. <http://www.dslib.net/economika-xoziajstva/innovacionnaja-modernizacija-v-strategii-obespechenija-bezopasnosti-nacionalnoj.html> (Посещено: 14.06.2017).
9. Загашвили В.С. Экономическая безопасность России. – Москва: Юрист, 1997.
10. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – Москва: 1989.
11. Леонтьев Д. Экономическое эссе. Теории, исследования, факты и политика. - Москва, 1960.
12. Лепский В.Е. Развитие и национальная безопасность России. // Экономические стратегии. 2008. № 2.
13. Научно-технологическая безопасность регионов России: методические подходы и результаты диагностирования. / А.И.Татаркин, Д.С.Львов, А.А.Куклин и др. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2000.
14. Основы теории обеспечения национальной безопасности. Курс лекций. / Под ред. докт. эконом. наук, проф. В.В.Пузикова. – Минск: ГИУСТ БГУ, 2013.
15. Прохожев А.А. Национальная безопасность: основы теории, сущность, проблемы. – Москва: Наука, 1990.
16. Сакович В.А. Введение в глобалистику. – Минск, 2014.

17. Сакович В.А. Вызовы и угрозы, опасности и сложности формирования инновационной экономики и обеспечения инновационной безопасности. // «Impactul politicii externe asupra interesului național». Materiale Conferinței științifico-practice internaționale, 15 mai 2015. – Chișinău. 2015.
18. Сакович В.А. Инновационная безопасность как основа национальной безопасности: формирование, эволюция, трансформация. – Кишинев-Минск, 2017.
19. Сакович В.А. Национальная безопасность Республики Молдова в контексте современных процессов глобализации и интеграции: теория, методология, прикладной анализ. – Кишинев, 2016.
20. Сакович В.А. Основы глобалистики. Курс лекций. – Кишинев: Tipogr. Centrală, 2009.
21. Сакович В.А. Основы теории инноваций и инновационной экономики. // Труд. Профсоюзы. Общество. – Минск: МИТСО, 2016. №2 (52).
22. Сакович В.А. Инновационная безопасность в системе обеспечения национальной безопасности. // «Știință, educație, cultură». Conferința științifico-practică internațională. 10 februarie, 2017. – Компат, 2017.
23. Сакович В.А. От национальной до инновационной безопасности: ретроспекция. // Труд. Профсоюзы. Общество. № 2. – Минск: МИТСО, 2017.
24. Сакович В.А. Становление нового мирового порядка. // Revista moldoveneasca de drept internațional si relații internaționale. №1. – Chișinău, 2008.
25. Сакович В.А. Сущность политики глобализации. // «Racordarea sistemului financiar la exigențele integrării europene». Мат-лы Междунар. конф. 1–2 апреля 2004 г. – Кишинэу: ASEM, 2004.
26. Сакович В.А. Эволюция понятия и сущности безопасности в контексте исторического развития: от высших интересов государства до инновационной безопасности. // MOLDOSCOPIE (probleme de analiză politică). №1 (LXXVI). Chișinău, 2017.
27. Сакович В.А., Бровка Г.М. Инновационная безопасность: отдельные аспекты методологии, теории, практика. – Минск: РИВШ, 2016.
28. Сакович В.А., Моисеенко Е.Г. Национальная безопасность: теоретико-методологический аспект. // Anuar științific. Vol. XI. – Chișinău, 2012.
29. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие. – Москва: ЗАО Финстатинформ, 2002.

30. Стратегия инновационного развития Российской Федерации на период до 2020. Минэкономразвития, 2010. <http://www.economy.gov.ru/wps/wcm/connect> (Посещено: 28.08.2017 г.).
31. Татаркин А.И., Куклин А.А. Изменение парадигмы исследований экономической безопасности региона. // Экономика региона. №2. 2012.
32. Харрод Р. К теории экономической динамики / Пер. с англ. – Москва, 1959.
33. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. - Москва: Эксмо, 2007.
34. Экономическая безопасность России. Общий курс: учебник. / Под ред. В.К.Сенчагова. 4-е изд. - Москва: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2012.
35. Экономическая безопасность: теория, методология, практика. / Под науч. ред. Никитенко П.Г., Булавко В. - Минск: Право и экономика, 2009.
36. Sakovici V. Categoriile instituționale ale securității inovaționale: aspecte teoretice. // Relații internaționale Plus. №1 (7). - Chișinău, 2015.
37. Sakovici V. Unele aspecte ale teoriei inovaționale și economiei inovaționale. // Relații internaționale Plus. №1 (9). - Chișinău, 2016.
38. <http://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-suschestvennyh-sostavlyayuschih-kategorii-innovatsionnaya-deyatelnost#ixzz3pXh2bB00> (Посещено: 12.12.2016).

24.05.2018

ЛИЧНЫЕ ДЕЛА ЧЛЕНОВ БЕССАРАБСКОГО ЗЕМЛЯЧЕСТВА СТУДЕНТОВ КИЕВСКОГО КОММЕРЧЕСКОГО ИНСТИТУТА КАК ЦЕННЫЙ ИСТОЧНИК К ИСТОРИИ МОЛДАВИИ И УКРАИНСКО- МОЛДАВСКИХ ОТНОШЕНИЙ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Андрей ЧУТКИЙ

Украина, Киев, Киевский Национальный авиационный университет, кафедра истории и документоведения

доктор исторических наук

andr32_ukr@ukr.net

Статья основана на анализе документов входящих в личные дела студентов Киевского коммерческого института (хранящихся в архиве этого вуза), происходящих из Молдавии. Этот массив архивных документов впервые вводится в научный оборот. При этом данные документы позволяют реконструировать различные обстоятельства жизни в Киеве студентов, происходящих из Молдавии. В частности, удается получить информацию не только про их успешность в учебе, но и про материальное положение и т.п. Проливают они свет и на их социальное происхождение, этническую принадлежность и характер среднего образования.

Выявленные документы позволяют говорить о том, насколько представители разных социальных и этнических групп стремились к получению высшего экономического образования, а, следовательно, и к профессиональной деятельности в экономической сфере. Эта информация способствует пояснению ценностных установок у различных групп населения Молдавии начала XX века. В частности, можно делать вывод о значительной роли в хозяйственном комплексе Молдавии таких этнических групп как евреи, русские, поляки.

Выявленные архивные документы способствуют изучению темы украинско-молдавских культурных связей в начале XX в. Они доказывают факт сохранения взаимоотношений между населением Молдавии и Украины также и в годы первой мировой войны.

Ключевые слова: история Молдавии, украинско-молдавские культурные связи, история Восточной Европы XX в., социально-экономическая история.

The article is based on the analysis of documents contained in personal profiles of students of Moldavian descent of the Kyiv Commercial Institute. These archive documents are put into the scientific circulation for the first time.

These documents allow to reconstruct different facts of life of students of Moldavian decent in Kyiv. In particular, it was possible to obtain information not only about their academic performance, but about their financial situation, etc. They shed light on their social origin, ethnic affiliation, and nature of their secondary education.

Also, these document allows to say how much representative of different social and ethnic groups aspired to higher education and therefore to professional activity in the economic field. This information helps to explain value attitudes of different social groups of Moldavia in the early 20th century. In particular, one may conclude that such ethnic groups as the Jews, Russians, Poles played a significant role in the economic complex of Moldavia.

These archive documents are an addition to the studying of Ukraine-Moldavia relations in the early 20th c. They are indicative of the fact that the populaces of Moldavia and Ukraine maintained relations during World War One.

Key words: *Moldavian history, Ukraine-Moldavia cultural relation, Eastern Europe history 20th c., socio-economic history.*

В 2015 г. в Государственном архиве г. Киева мною были выявлены и опубликованы материалы, посвященные деятельности Бессарабского землячества студентов Киевского коммерческого института [58]. Этот массив архивных документов был впервые включен в научный оборот и помог пролить свет на характер украинско-молдавских культурных отношений начала прошлого века, а также на особенности жизни выходцев из Молдавии в Киеве в период их учебы в киевских вузах.

Установленные на основании документов Бессарабского землячества его члены стали предметом дальнейших архивных поисков. Их результатом стало выявление в архиве Киевского коммерческого института личных дел отдельных лиц, которые входили в состав этого землячества и происходили из Молдавии (либо получили в Молдавии среднее образование), и учились в Киевском коммерческом институте в начале XX в. Данный комплекс архивных документов интересен тем, что он проливает свет также и на особенности жизни выходцев из Молдавии в период их обучения в Киеве. Учитывая то, что хронология документов выявленных в их личных делах, хранящихся в архиве этого вуза, охватывает и годы первой мировой войны, то ценность этих документов еще более возрастает. Поскольку выявленные среди студентов Киевского коммерческого института выходцы из Молдавии представляли разные национальности, то это помогает выяснить и роль разных этносов в экономической жизни страны начала XX в. Тем более, что Киевский коммерческий институт стал первым вузом экономического профиля на юге Российской империи, и поэтому

именно в него шли получать экономическое образование представители тех групп, которым тогда традиционно принадлежало лидерство в этой области жизни.

Ознакомление с выявленными материалами по данной теме предлагаю начать с личных дел лиц, которые стояли у истоков создания Бессарабского землячества студентов Киевского коммерческого института.

В частности, удалось найти личное дело студента Киевского коммерческого института **Израиля Гершовича Мандельблата**, который занимал должность казначея в первом составе правления Бессарабского землячества [18, л.1]. Как видно из его личного дела из архива Киевского коммерческого института, он родился в 1886 г. в семье сорокских мящан иудейского исповедания [15, л.2] и как представитель еврейской общины вполне закономерно избрал путь получения коммерческого образования. Для этого он сначала обучался в Белецком уездном училище, потом в Кишиневской торговой школе, а с 1905 по 1908 г. – в Одесском частном коммерческом училище Х.И.Гохмана и по его окончании сразу же поступил в Киевский коммерческий институт [15, л.29]. На момент поступления в институт И.Г.Мандельблат жил в г. Бельцы Бессарабской губернии [15, л.2, 4].

В 1909-1910 гг. И.Г.Мандельблат, как следует из свидетельства от врача заведующего еврейской больницей в г.Бельцы, был вынужден прервать обучение в Киевском коммерческом институте в связи с заболеванием в августе 1909 г. «экссудативным плевритом ... повлекшим за собою затяжное осложнение со стороны легких» [15, л.4]. Лишь в сентябре 1910 г. И.Г.Мандельблат подал прошение директору института с просьбой восстановить его в составе студентов и оно было удовлетворено [15, л.6-7]. При этом следует отметить, что в период отсутствия И.Г.Мандельблата в институте, в последнем была совершена кража документов из канцелярии. Среди украденных документов был и диплом коммерческого училища, выданный И.Г.Мандельблату [15, л.5, 15, 17].

Также следует отметить, что в период обучения в Киевском коммерческом институте И.Г.Мандельблат испытывал постоянные материальные затруднения. Поэтому уже с осени 1910 г. он просил отсрочку внесения платы за учебу [15, л.9]. В дальнейшем И.Г.Мандельблат неоднократно повторял прошения об отсрочке внесения платы за учебу [15, л.11, 13].

В мае 1913 г. И.Г.Мандельблат закончил полный курс обучения на экономическом отделении Киевского коммерческого института, о чем получил временное свидетельство [15, л.19а, 22]. Для получения диплома первой степени И.Г.Мандельблату надо было защитить дипломную работу, но в связи с болезнью и «семейными обстоятельствами» он не смог этого сделать в установленные сроки. Поэтому в ноябре 1913 г.

И.Г.Мандельблат обратился к министру торговли и промышленности (в ведении которого находились также и учебные заведения экономического профиля) с просьбой о допуске к защите диплома, но оно было отклонено и поэтому в марте 1914 г. он получил диплом кандидата экономических наук второго разряда [15, л.20, 26] (то есть без отличия).

Другой выявленный представитель первого состава правления Бессарабского землячества – **Иван Георгиевич Мурафа**, вступил в институт во второй год его существования [16, л.1]. Он входил в состав кандидатов в правление Бессарабского землячества, которые были избраны в момент его основания, то есть в 1908 г. [18, л.1]. Как следует из копии метрической выписки, И.Г.Мурафа родился в 1885 г. в с.Нижние Катюжаны Сорокского уезда Бессарабской губернии в семье почетного гражданина православного вероисповедания, который числился местным причетником [16, л.3, 4]. Среднее образование он получил в Кишиневском коммерческом училище А.И.Скородинского, которое окончил в 1907 г. [16, л.2], за три недели до подачи документов в Киевский коммерческий институт. Это свидетельствовало о таком варианте продолжения образования, а следовательно и о довольно распространенной в Бессарабии информации о вузах в соседней Украине.

Как и его выше упомянутый товарищ по учебе и членству в Бессарабском землячестве И.Г.Мандельблат, И.Г.Мурафа принадлежал к числу материально необеспеченных студентов. В частности, директор института (хлопоча перед Министерством торговли и промышленности о продлении ему отсрочки от призыва до окончания образования) указывал, что во время учебы И.Г.Мурафа «дабы заработать средства к существованию с осени 1908 до осени 1910 года состоял на службе в Киевском Земельном Банке» [16, л.7], что соответствовало его специализации в институте: он учился на банковском подотделе [16, л.47]. Отмечу, что Министерство удовлетворяло это ходатайство: отсрочка от призыва была предоставлена [16, л.13, 16] и таким образом И.Г. Мурафа смог продолжить получение высшего образования в Киевском коммерческом институте.

Возвращаясь к теме его материальной несостоятельности в студенческие годы, следует отметить, что этот факт подтверждается и ходатайствами самого И.Г.Мурафы об отсрочке внесения платы за учебу в 1911-1912 гг. [16, л.21, 23], а также попытками с помощью ходатайства директора Киевского коммерческого института устроиться на работу в Департамент таможенных сборов Министерства финансов весной 1912 г. [16, л.24].

Возможно, что именно в связи с подработками растянулся и сам период пребывания И.Г.Мурафы в числе студентов института – вместо обычных четырех лет, он пробыл в этом статусе на два года дольше, до осени

1913 г. Тем не менее, учился он довольно хорошо (из 24 экзаменов 12 были сданы на «5», 9 – на «4» и только один на «3») [16, л.23]. В сентябре-октябре 1913 г. И.Г.Мурафа сдал выпускные экзамены и определением экзаменационной комиссии 16 октября 1913 г. был удостоен звания коммерческого инженера второго разряда [16, л.38]. На этом его личное дело в архиве института заканчивается.

Также в архиве Киевского коммерческого института удалось найти личное дело первого председателя Бессарабского землячества **Кирилла Георгиевича Вердяна**. К сожалению оно очень краткое: состоит всего из двух документов – прошения о приеме в число студентов коммерческого отделения, датированного 25 августа 1908 г. [1, л.4] и телеграммы от К.Г.Вердяна из Костромы, полученной в институте (как следует из штампа) 18 декабря 1909 г. [1, л.3]. Из первого документа видно, что К.Г.Вердян был иностранным подданным, принявшим российское подданство в возрасте 21-22 лет и начинал учебу в Новороссийском университете. А поскольку на втором документе его личное дело в архиве института прекращается, то это означало прекращение обучения в нем. Если учесть, что он проучился в Киевском коммерческом институте всего один год и к тому же вопрос о создании Бессарабского землячества был возбужден 22 ноября 1908 г. [18, л.1], то есть меньше чем через три месяца после его поступления в институт, это свидетельствует о энергичности и незаурядных организаторских способностях К.Г.Вердяна.

Довольно интересная информация содержится в личных делах членов правления Бессарабского землячества студентов Киевского коммерческого института, которые были избраны в состав этого правления в 1911 г.

Во-первых, найдено личное дело члена ревизионной комиссии Бессарабского землячества **Михаила Федоровича Кара-Стоянова**. Из его автобиографии следует, что он родился в 1889 г. «в местечке Ганчешты Бессарабской губернии Кишиневского уезда, сын купца 2-й гильдии города Кишинева, вероисповедания православного, национальности русской» [14, л.30]. Эти данные подтверждаются и копией из метрической выписки, но в ней его родителями названы «мещанин г. Григориополя Федор Лукич Малиновский и законная его жена Мария Никифоровна» [14, л. 3], то есть его отец имел другую фамилию.

Ситуацию проясняют следующие документы из личного дела М.Ф.Кара-Стоянова. В частности, из копии решения кишиневского окружного суда от 5 марта 1907 г. следует, что он был усыновлен кишиневским купцом второй гильдии Давидом Федоровичем Кара-Стояновым, который «сочетался первым браком с Марией Малиновской 6 февраля 1900 г.» и что у усыновителя на тот момент не было своих «законных или усынов-

ленных» детей, и что он происходил «из жителей г.Болграда» [14, л.7-7об.].

В личном деле М.Ф.Кара-Стоянова в архиве Киевского коммерческого института сохранились копии купеческих свидетельств, которые подтверждают этот факт, а также указывают на его участие в купеческом деле отчима. В частности, из копии купеческого свидетельства второй гильдии, выданного в декабре 1908 г. на купеческую деятельность на 1909 г., совладельцами означенного свидетельства (выданного на имя Давида Федоровича Кара-Стоянова) указана его жена Мария Никифоровна (34-х лет) и «усыновленный ими сын Михаил Федорович 17 лет» [14, л.5]. Данный документ показателен, поскольку был выдан сразу после достижения М.Ф.Кара-Стояновым 17-летнего возраста, с которого и разрешалось заниматься предпринимательской деятельностью, и в чем последний был закреплен соответствующим решением кишиневской городской управы [14, л.6].

Все это было повторено и в других документах. Так, в купчиком свидетельстве на 1915 г. указано, что его биологическая мать (которой на этот момент исполнилось 40 лет) вышла замуж во второй раз за купца второй гильдии Давида Федоровича Кара-Стоянова (44 лет) и что она, также как и ее усыновленный вышеназванным купцом сын М.Ф.Кара-Стоянов (23 лет), являются совладельцами «торгового предприятия второго разряда ценою в 100/50 руб.» на деятельность которого в 1915 г. и выдано данное свидетельство [14, л.3].

Эти факты свидетельствуют, что отчим доверял ему, а поскольку в период обучения М.Ф.Кара-Стоянова в институте отчим обращался к администрации вуза с запросами касательно здоровья и «исправности» посещения занятий его приемным сыном (на что был получен ответ, что сын «совершенно здоров, занятия посещает регулярно») [14, л.12. Это дает основания предполагать, что само поступление М.Ф. Кара-Стоянова в Киевский коммерческий институт и дальнейшее включение «в дело» отчима свидетельствуют о том, что отчим рассматривал его как своего приемника. И М.Ф. Кара-Стоянов старался соответствовать этим надеждам.

Начальное образование М.Ф.Кара-Стоянов, как следует из его автобиографии, получил дома: «До поступления в среднее учебное заведение получил домашнее образование» [14, л.30]. Среднее образование (как следует из копий аттестата) М.Ф.Кара-Стоянов получил в Кишиневском семиклассном коммерческом училище А.И.Скородинского («которое было передано А.И.Скородинским в 1906 году Обществу распространения коммерческого образования» [14, л.30]) в 1903-1909 гг. [14, л.2].

15 июня 1909 г. М.Ф.Кара-Стоянов подал прошение о зачислении на коммерческое отделение Киевского коммерческого института, но был

принят на экономическое отделение, на котором и учился [14, л.1]. Своим адресом он указал «собственный дом» в Кишиневе «по Харламповской ул. №53-55» [14, л.1], что вместе с социальным статусом его отца свидетельствовало о довольно неплохом его имущественном положении. И действительно, в его личном деле как студента института нет ни одного прошения об освобождении или хотя бы отсрочке внесения платы за учебу – факт довольно редкостный для студентов этого вуза.

15 марта 1912 г. М.Ф.Кара-Стойнов подал прошение на имя директора института «о выдаче ... свидетельства на право вступления в брак» [14, л.17] и оно было удовлетворено [14, л.16]. Отмечу, что такие события имели место в жизни студентов Киевского коммерческого института и свидетельствовали о том, что тогдашние студенты жили «полной жизнью». Такие факты свидетельствуют и о стабильной внутренней ситуации, поскольку с началом Первой мировой войны, последующих революционных потрясений их число резко сократилось.

В апреле 1914 г. М.Ф.Кара-Стойнов получил временное зачетное свидетельство [14, л.23], что означало завершение им полного курса обучения в институте. Дипломная работа была написана на тему «Вывоз хлеба за границу в 1800-1910 годах» [14, л.23]. Однако выпускных экзаменов М.Ф.Кара-Стойнов не сдал и поэтому в сентябре 1914 г. просил директора института о допуске к их сдаче «в осенней испытательной комиссии» [14, л.28]. Выпускные экзамены (как видно из соответствующего свидетельства) М.Ф.Кара-Стойнов сдал в ноябре-декабре 1914 г. и определением экзаменационной комиссии от 4 декабря 1914 г. был удостоен звания кандидата экономических наук 2-го разряда [14, л.32] и на его имя был выписан соответствующий диплом [14, л.36]. На этот момент он уже работал в сфере торговли, очевидно руководя магазином своего отца. В частности, письмо М.Ф.Кара-Стойнова Киевскому коммерческому институту, датированное 29 декабря 1914 г., написано на бланке магазина в Кишиневе, владельцем которого значится именно он [14, л.35].

Второй член правления Бессарабского землячества 1910-1911 гг. **Дмитрий Петрович Дерли**, занимал должность библиотекаря этой организации [18, л.14]. Как следует из его личного дела, он родился в 1888 г. и был родом «из поселян села Чумлекой Ивановско-Болградской волости» [7, л.42]. Среднее образование Д.П.Дерли получил в Кишиневском коммерческом училище Общества распространения коммерческого образования [7, л.47]. Осенью 1910 г. Д.П.Дерли поступил на экономическое отделение Киевского коммерческого института [7, л.2].

Как и большинство выходцев из Молдавии (и студентов Киевского коммерческого института в целом), Д.П.Дерли принадлежал к материально необеспеченным лицам. Уже в начале второго курса обучения он «в ви-

ду крайней моей бедности и материальной нужды» подал прошение об освобождении его от платы за семестр, что (по его словам) «даст возможность продолжить свое образование» [7, л.7]. Поскольку на это прошение Д.П.Дерли получил отказ, то он потерял возможность посещать занятия и 8 декабря 1911 г. подал очередное прошение на имя директора института в котором «просил ... чтобы не исключать меня из числа действительных слушателей», обещая найти необходимые деньги и получил согласие директора [7, л.9].

Д.П.Дерли удалось продолжить обучение в институте. Но его материальное положение не улучшилось. В частности, уже в начале февраля 1912 г. он обратился к директору института с просьбой позволить отсрочить оплату за текущий семестр до 1 сентября и получил утвердительную резолюцию директора, но с отсрочкой до 10 мая [7, л.10]. Поэтому в начале мая 1912 г. Д.П.Дерли вновь обратился с просьбой об отсрочке и отметил, что отсутствие денег связано также со смертью брата и болезнью матери, «что потребовало и требует материальную затрату» [7, л.15]. Задержки с внесением в кассу следуемой суммы платы за обучение у Д.П.Дерли повторялись и в конце 1912-1913 г. [7, л.40, 57, 58].

Ценным источником для реконструкции повседневной жизни студентов Киевского коммерческого института являются бланки, которые они подавали вместе с прошением об освобождении от платы за учебу (либо о ее отсрочке или же для получения ссуды на ее уплату). В этих документах было до полтора десятка пунктов, которые должны были показать истинное материальное положение просителя и состояли из информации о размере платы за квартиру и питание, общего размера дохода и его характера, информации о материальной помощи от других лиц и организаций, месте жительства и характере работы родителей, количества братьев и сестер и т.д. Подавал такие бланки и Д.П.Дерли. Из них следует, что он снимал в Киеве квартиру вместе с товарищем за 18 рублей, из которых сам платил 8 руб. А в графе «где имеете обед и сколько платите за него» написал, что «определенного места, где бы я обедал, нет и обедаю не ежедневно» [7, л.8]. Также в этом бланке Д.П.Дерли указал, что не имеет подработки и что никаких пособий ни от кого не получает.

Несмотря на бедность Д.П.Дерли отличался активной позицией, был в составе правления Бессарабского землячества практически после поступления в институт). Так, 12 апреля 1912 г. учебный комитет института получил уведомление от Общества скорой медицинской помощи г.Киева, что Д.П.Дерли вместе с еще двумя студентами института принимает участие в сборе статистических материалов о самоубийствах за период с 1901 по 1912 г. [7, л.12].

Жизнь Д.П.Дерли в период учебы в Киевском коммерческом институте была непростой. Во-первых, в конце ноября 1910 г. он «застрял» на родине из-за утери удостоверения института [7, л.13], а в апреле 1912 г. затянул возвращение из-за болезни матери и потери вида на жительство [7, л.14, 65].

В связи с продолжением материальных затруднений в конце 1913 г. Д.П.Дерли был исключен из числа студентов, но в феврале 1914 г. смог погасить задолженность и был восстановлен на шестом семестре [7, л.30]. Однако ненадолго: 7 мая 1914 г. он вновь был исключен из числа студентов института «за невзнос платы». Хотя в тот момент Д.П.Дерли жил другими заботами. 28 мая 1914 г. он подал прошение на имя директора института следующего содержания: «Желая вступить в брак с девицей Идей Штельтер, покорнейше прошу выдать мне из канцелярии института удостоверения о неимении причин к этому, подтверждающее, что я холост» [7, л.27].

20 августа 1914 г. Д.П.Дерли подал прошение с просьбой принять его назад в институт на 7 семестр [7, л.1], что можно рассматривать как желание таким способом избежать неминуемой мобилизации, которой, в первую очередь, подлежали все лица призывного возраста прифронтовых губерний Российской империи. А пребывание в составе студентов давало освобождение от мобилизации. И действительно, уже через две недели после предыдущего заявления Д.П.Дерли подал руководству института прошение выдать удостоверение о пребывании в составе действительных слушателей для предоставления воинскому начальнику по месту приписки для получения отсрочки от призыва [7, л.24].

Летом 1916 г. документы Д.П.Дерли были пересланы из канцелярии института в Одесское военное училища, куда он якобы поступил. Но откуда поступило сообщение, что последний туда не поступал [7, л.52-54]. В то же время в его личном деле в архиве института сохранилась справка от Управления работ военно-дорожных отрядов в районе армий Юго-Западного фронта, из которой следует, что Д.П.Дерли: «С 21 декабря 1914 г. по январь 1916 г. был на службе по постройке мостов в районе армий Юго-Западного фронта, а с 26/I с.г. по сие время находится в 96-м военно-дорожном отряде на работах по постройке мостов и дорог в районе IX армии Юго-Западного фронта» [7, л.55].

1 апреля 1916 г., то есть во время пребывания Киевского коммерческого института в эвакуации в Саратове [59] Д.П.Дерли направил в институт очередное прошение с просьбой оставить его в числе студентов (считая его на 8-м семестре). При этом Д.П.Дерли объяснял, что в осеннем семестре 1915-1916 учебного года он на занятиях не был, так как находился «на мостовых и дорожных работах по военным обстоятельствам» [7, л.18].

А платы за учебу не вносил, поскольку «было разъяснение в газете „Киевская мысль” ... что лица, работающие по заданиям военного ведомства, освобождаются от платы» и добавлял, что «в настоящее время я также нахожусь на работах в ближайшем тылу действующей армии» [7, л.18-18об.]. Неизвестно, был ли в 1916 г. Д.П.Дерли восстановлен в числе студентов Киевского коммерческого института. Но в декабре 1916 г. он обратился в канцелярию Киевского коммерческого института с просьбой переслать все его документы в Киевское Николаевское военное училище [7, л.48]. Очевидно, что этот способ был для него более приемлемым вариантом избежать попадания на фронт, да и к тому же в обстоятельствах материальной необеспеченности это давало возможность жить за счет казны, поскольку учащиеся военных учебных заведений обеспечивались обмундированием, питанием и проживали в казармах этих учебных заведений.

20 октября 1918 г. Д.П.Дерли вновь подал прошение «об обратном приеме меня в Институт на 9 семестр сего уч. года» и при этом прибавил, что «с 16-го года по 20 янв. 1918 года я находился на военной службе» [7, л.46]. Это его прошение, как следует из резолюции на нем, было удовлетворено в полном объеме – он был восстановлен на 9-м семестре. В данном случае показательно, что процесс восстановления Д.П.Дерли в числе студентов, а следовательно и его возвращение в стены Киевского коммерческого института произошло в период, когда в Украине существовала власть гетмана П.П.Скоропадского. Этот период справедливо считается временем наибольшей стабилизации внутренней ситуации в Украине, когда она была одним из немногих островков стабильности на просторах Европы [52; 53; 54; 56].

Также в архиве Киевского коммерческого института удалось найти личное дело студента этого института **Константина Ивановича Стремиади**, который 27 октября 1911 г. был избран в кандидаты к правлению Бессарабского землячества [18, л.14]. К.И.Стремиади подал прошение о зачислении в состав студентов института 12 августа 1911 г., а к занятиям приступил с сентября, то есть его избрание в состав руководства землячества произошло меньше чем через два месяца после вступления в вуз и знакомства с остальными выходцами из Молдавии, которые в нем учились.

Поскольку уже 21 февраля 1912 г. К.И.Стремиади подал прошение об отчислении в виду «непредвиденных обстоятельств» [2, л.13, 18], то и личное дело его мало информативно. Известно только, что он был греческим подданным (хотя и родился в Бессарабской губернии в 1888 г.) и на момент поступления в институт возбудил ходатайство о переходе в русское подданство, а также закончил в 1911 г. Кишиневское коммерческое училище Общества распространения коммерческого образования [2, л.14, 19, 20].

Из следующего (1912-1913 гг.) состава правления Бессарабского землячества удалось найти всего двух членов. Во-первых, это товарищ председателя (то есть, говоря современным языком – заместитель) Бессарабского землячества с осени 1912 по осень 1913 г. [18, л.16] **Евдокия Владимировна Огинская**. Случай уникальный, поскольку в студенческих землячествах, которые действовали в Киевском коммерческом институте, в составе руководства не было представительниц прекрасного пола [20 49]. Е.В. Огинская, как следует из документов ее личного дела, родилась в 1882 г., в Кишиневе, в дворянской семье [17, л.5]. В 1912 г. она окончила Кишиневскую женскую гимназию, учрежденную Дадиани и «желая получить высшее образование» подала прошение о приеме в состав студентов Киевского коммерческого института [17, л.1, 3, 4].

Несмотря на свое дворянское происхождение, Е.В. Огинская «в виду очень ограниченных моих материальных средств» в октябре 1913 г. обратилась в правление Киевского коммерческого института с просьбой о выдаче «возможно большей ссуды в счет платы за право учения» [17, л.9]. В сопровождающем эту просьбу бланке она указала, что в Киеве она снимает квартиру, за которую платит «8 рублей в месяц»; обедает в гимназической столовой и платит за обеды 4,8 руб. в месяц; общие месячные расходы оценила в 18 руб., но при этом указала, что «определенного заработка нет, занимаюсь уроками», а также получает «ежемесячно от брата 15 руб.» [17, л.39]. Е.В.Огинская указала, что в период учебы в гимназии ее ежегодно освобождали от платы за обучение и пояснила причину такой щедрости: мать умерла в 1905 г.; а отец, который жил в Кишиневе, «80-летний старик ничем не занимается и сам нуждается в помощи со стороны детей»; а также ее сестра учится (на медицинских курсах) [17, л.9об.].

О дальнейшем периоде пребывания Е.В.Огинской в Киеве известно из составленного ею же 7 сентября 1917 г. жизнеописания. Из него следует, что в начале Е.В.Огинская занималась исключительно учебой, но «война оторвала меня от регулярных занятий, так как я в августе месяце 1914 года поступила на службу в качестве заведующей в госпиталь №1 при Кирилловской больнице» [17, л.16об.]. В 1915-1916 учебном году Киевский коммерческий институт находился в эвакуации в Саратове и Огинская также поехала туда: «В Саратове мне пришлось занять службу в городском комитете помощи беженцам. В Саратове заведовала 1500 беженцами, переезд Киевского коммерческого института заставил меня оставить службу и приехать в Киев закончить свое высшее образование» [17, л.16об.].

6 сентября 1917 г. Е.В.Огинская закончила полный курс обучения в институте, о чем получила временное свидетельство [17, л.16] и сразу же обратилась с прошением о допуске к выпускным экзаменам в осенней сес-

сии 1917 г. [17, л.15]. На этом ее личное дело в архиве Киевского коммерческого института обрывается.

Другой представитель правления Бессарабского землячества студентов Киевского коммерческого института 1912-1913 гг. **Василий Иванович Зубков** выполнял обязанности бухгалтера этой организации [18, л.16]. В.И.Зубков, как следует из копии его метрической выписки, родился в с. Гидулень Оргеевского уезда Бессарабской губернии в 1890 г. в семье православного священника [13, л.5].

В 1912 г. В.И.Зубков окончил Кишиневское коммерческое училище Общества распространения коммерческого образования и поступил в Киевский коммерческий институт [13, л.1, 2]. 31 августа 1913 г. он подал прошение на имя директора института с просьбой «разрешить мне вступить в законный брак. Венчание состоится в селе Банешть священником Феодосием Руссулом» [13, л.14] и получил соответствующее удостоверение от института [13, л.15].

Неизвестно по какой причине, но 29 мая 1914 г. начальник Киевского губернского жандармского управления секретно запрашивал у института информацию о В.И.Зубкове [13, л.18]. Учитывая значительный уровень политизации тогдашнего студенчества в целом, и студентов Киевского коммерческого института [51, с.676-680; 57, с.85-86, 89-90; 61, с.239-242], можно предположить, что и этот запрос был связан с какой-то политической деятельностью «противоправительственного характера». Полагаем, что запрос этот был не пустяковым, а имел под собой какие-то конкретные подозрения. Ибо 3 июня 1914 г. этот запрос был повторен «в виду неотложной экстренной надобности» [13, л.20]. В ответ на эти запросы из канцелярии Киевского коммерческого института было направлено сообщение следующего содержания: «Василий Иванович Зубков состоит действительным слушателем, 13-го мая с.г. ему был выдан из института отпускной билет №3838, сроком по 1-е сентября сего года; а проживает Зубков в настоящее время, по его указанию, на станции Калиновка» [13, л.21]. Таким образом, администрация института дала довольно уклончивый ответ, поскольку не дала никакой характеристики самого В.И. Зубкова. В то же время администрация института вскоре направила секретное обращение к начальнику Киевского губернского жандармского управления с просьбой сообщить «привлекался ли к дознанию слушатель института Василий Иванович Зубков и по какому поводу» [13, л.22], на что был получен ответ, что он к дознанию «не привлекался» [13, л.23].

20 апреля 1916 г. В.И. Зубков подал прошение на имя директора Киевского коммерческого института с просьбой разрешить ему отпуск с 1 января 1916 г., поскольку он «не имея возможности следовать за институтом (речь идет об эвакуации института в Саратов – А.Ч.), вследствие скудности

средств, поступил на службу в Всероссийский Земский Союз» [13, л.25]. Эта информация подтверждается и приложенным к этому прошению удостоверением от Всероссийского Земского Союза (с указанием, что В.И.Зубков работает счетоводом в Кожевенном отделе Комитета Юго-Западного фронта) [13, л.26]. Отмечу, что на этом прошении В.И.Зубкова стоит виза института, что он с 4 апреля 1916 г. исключен из списков студентов «за невзнос платы» [13, л.25]. 28 апреля 1916 г. В.И.Зубков внес в кассу института причитающуюся с него сумму и сразу же был восстановлен в списках студентов на 8-м семестре [13, л.27]. Решение о восстановлении в числе студентов В.И.Зубков, скорее всего, принял в связи с запланированным возвращением коммерческого института из эвакуации [61, с.291, 296-300]. Он сразу же возобновил учебу и продолжал работать комитете Всероссийского Земского Союза [13, л.33].

30 марта 1918 г., то есть вскоре после восстановления власти Украинской Центральной Рады в Киеве, В.И.Зубков получил временное свидетельство об окончании полного курса обучения в Киевском коммерческом институте [13, л.42]. Это давало ему право сдать выпускные экзамены и получить диплом о полном высшем образовании. Однако, в личном деле В.И. Зубкова копия такого документа отсутствует.

Последняя группа студентов Киевского коммерческого института представлена членами последнего довоенного правления Бессарабского землячества, которые были избраны 21 октября 1913 г. [18, л.17].

Первым тут следует назвать председателя Бессарабского землячества **Анатолия Симеоновича Галина**. Он родился в 1891 г. в с.Гура-Роша Аккерманского уезда Бессарабской губернии в семье православного священника [5, л.9]. В послужном списке его отца указано, что последний также происходил из священнической семьи и имел пятерых детей [5, л.12об.-13]. Интересно отметить, что в заполненной позднее личной карточке в графе «национальность» А.С.Галин указал «украинец», в графе «язык родной» - «украинский», а в графе «разговорный язык» – «русский» [5, л.3об.]. Среднее образование А.С. Галин получил в Кишиневской духовной семинарии, которую закончил в 1912 г. [5, л.10].

2 июля 1912 г. А.С.Галин подал прошение о приеме на коммерческое отделение Киевского коммерческого института [5, л.28]. А уже 10 ноября 1912 г. он подал прошение на имя директора института с просьбой разрешить ему отпуск на один год «для отбывания воинской повинности» и получил негативную резолюцию, дополненную припиской «без зачета двух семестров» [5, л.16]. В конечном счете просимый отпуск А.С.Галин получил и летом 1913 г. значился отбывающим воинскую повинность [5, л.15].

20 ноября 1914 г. А.С.Галин подал в Киевский коммерческий институт прошение с просьбой не отчислять его из состава студентов и не взыскивать платы за текущий семестр. При этом он объяснял, что отсутствует в институте потому, что с начала войны: «Был призван прапорщиком в 8-й Московский гренадерский полк и за этот промежуток времени был в походах против Австрии и был ранен и контужен. В настоящее время нахожусь на излечении» [5, л.13]. Из других документов следует, что 26 августа 1914 г. на фронте он был ранен в стопу левой ноги осколком шрапнели, а 23 мая 1915 г. от разрыва гранаты получил другие осколочные ранения и был контужен [5, л.32-34].

11 сентября 1915 г. А.С.Галин подал прошение о восстановлении его в составе студентов, поскольку он «освобожден от военной службы за ранением» [5, л.5]. И хотя это прошение было удовлетворено, но учебу он не возобновил, очевидно, в связи с переездом института в Саратов [61, с.289-297]. 19 сентября 1918 г. А.С.Галин вновь подал прошение о восстановлении его в составе студентов коммерческо-технического факультета Киевского коммерческого института [5, л.2].

Последний (в хронологическом порядке) документ из личного дела А.С.Галина в архиве института датирован 23 января 1919 г. и является просьбой об уменьшении требуемой с него платы за обучение [5, л.4]. На этом его личное дело в архиве института прекращается.

Вторым из состава правления Бессарабского землячества избранного 21 октября 1913 г. был товарищ председателя этого землячества **Петр Иванович Лунгу** [18, л.23]. Он родился в 1891 г. в многодетной семье псаломщика (который также происходил из семьи священнослужителя) с. Сталинешть Хотинского уезда Бессарабской губернии, среднее образование получил в Кишиневской духовной семинарии в 1905-1913 гг. [8, л.1, 3-3об.] и после ее окончания поступил в Киевский коммерческий институт (сентябрь 1913 г.) [8, л.5].

В личном деле П.И.Лунги имеется прошение на имя директора института о предоставлении документов для получения отсрочки от воинского призыва за февраль 1914 г. и письмо от Хотинского уездного воинского присутствия датированное апрелем 1916 г. [8, л.9, 10]. На этом личное дело П.И.Лунги в архиве Киевского коммерческого института прекращается.

Другим членом правления Бессарабского землячества из состава избранного в октябре 1913 г. был **Онисим Семенович Чубук**, который исполнял обязанности казначея землячества [18, л.17]. Он родился в 1891 г., в семье местного священника (из с.Ханска Кишиневского уезда Бессарабской губернии) [11, л.4, 16]. Отец О.С.Чубука также происходил из семьи священника, закончил Кишиневскую духовную семинарию и 1882 г. со-

вершал священническую деятельность в Кишиневском уезде, имел дом с виноградником, в его семье было шестеро детей [11, л.4-4зв.].

23 июня 1913 г. О.С.Чубук направил из Кишинева прошение о принятии его в число студентов Киевского коммерческого института, которое было удовлетворено [11, л.17]. При этом аттестат об окончании Кишиневской духовной семинарии ему был выписан 25 июня 1913 г. [11, л.12-13], то есть прошение о поступлении в институт даже опередило получение аттестата.

Личное дело О.С.Чубука в архиве института также невелико и содержит два документа, связанных с кражей у него отпускного билета института во время поездки 23 декабря 1913 г. из Киева в Кишинев [11, л.8-9] (это подтверждает, что студенты стремились, по возможности, уезжать домой на время каникул); его входной билет на лекции за 1914 г. [11, л.3]; а также прошение о выдаче всех его документов из канцелярии института и удостоверения о поведении «для предоставления их в военное училище», датированное 23 октября 1914 г. с копией такого удостоверения [11, л.10-11]. На этом его личное дело в архиве института прекращается.

Был выявлен и один рядовой член Бессарабского землячества. 10 октября 1913 г. **Александр Георгиевич Гобжила** был включен правлением землячества в список членов землячества «подавших прошения о ссуде и отзывами о них» с отметкой «очень нуждается» [18, л.26]. Он родился в 1890 г. в семье священника с.Варзарешть Кишиневского уезда Бессарабской губернии [6, л.9, 28].

В июне 1912 г. А.Г.Гобжила закончил Кишиневскую духовную семинарию [6, л.8, 12]. В сентябре 1912 г. он подал прошение о зачислении на одно из отделений Киевского коммерческого института [6, л.4] и был зачислен на коммерческое отделение [6, л.17об.]. Его отец, который также происходил из семьи священника, на тот момент умер, оставив после себя четырех детей и 3 десятины земли [6, л.11-11об.]. Поэтому его внесение в списки тех, кто просил об освобождении от платы за учебу, с пометкой землячества «особенно нуждается», было вполне обоснованным.

В сентябре 1913 г. А.Г.Гобжила вновь подал прошение в правление института с просьбой о предоставлении ссуды для оплаты за учебу в текущем семестре «в виду крайней материальной несостоятельности» [6, л.18]. В сопровождающем это прошение бланке А.Г.Гобжила сообщил о себе следующую информацию: 1) снимал в Киеве квартиру вместе с товарищем за 15 руб.; 2) питался в студенческой столовой (хотя и не указал сумму этих расходов); 3) в графе «месячный заработок и какого он рода» – указал «зарабатываю уроками, причем заработок случайный»; 4) в графе о размере месячных расходов указал «15-16 рублей»; 5) в графе «пособия» указал их отсутствие; 6) о своих родных написал, что жива только мать,

которая проживала в с.Баланешть и не имеет «никакого имущества и службы», и что из членов семьи обучался только он один [6, л.19-19об.]. Этот бланк вновь сопровождался удостоверением от Бессарабского землячества с подтверждением его «крайней бедности» и что он «нуждается в материальной поддержке» [6, л.20]. В ответ правление института освободило А.Г.Гобжилу на 15 руб. (при общем размере платы за семестр в 50 руб.).

В январе 1914 г., то есть в начале следующего семестра, А.Г.Гобжила вновь подал правлению института прошение «об выдаче ссуды в размере 35 рублей за право слушания лекций» и пояснил, что к этому «принужден обратиться в виду крайней бедности, мать не имея никакого имущества сама проживает у сестры и мне помочь не может» [6, л.21]. О себе он сообщил следующую информацию: снимает квартиру в Киеве за 11 руб. в месяц, питается в студенческой столовой за 6 руб. в месяц при общих месячных расходах до 20 руб., а единственным источником дохода являются «заработки уроками от 15 до 20 рублей», но тут же уточнил, что «этот заработок случайный, часто нет никакого» и других источников доходов нет [6, л.22]. Это прошение также сопровождалось подтверждающим его бедность удостоверением от Бессарабского землячества [6, л.23].

Ему было отказано в освобождении от платы за учебу. И в марте 1914 г. А.Г.Гобжила вновь подал правлению института прошение о предоставлении ссуды для уплаты за учебу и объяснял эту просьбу «ввиду крайне безвыходного и даже критического положения, так как, не имея денег для уплаты за право слушания лекций, я буду исключен и этим самым потеряю семестр» [6, л.26]. Далее А.Г.Гобжила объяснял в этом своем прошении, что «живет на средства добываемые уроками» и что «при таком источнике дохода никак не соберешь нужную сумму для уплаты за правоучение» [6, л.26].

Эти объяснения важны для реконструкции повседневной жизни студенчества начала XX в. Они подтверждают, что основным источником дохода для студентов (на ряду с переводами от родных) было репетиторство, хотя и платили за него немного и найти такие подработки было сложно.

Очевидно, что А.Г.Гобжиле так и не удалось найти всей требуемой суммы для платы за обучение. Поэтому с началом первой мировой войны он, как и остальные студенты, которые имели «хвосты», был мобилизован в армию на основании соответствующих чрезвычайных законов. Это предположение подтверждается дальнейшими документами из его личного дела. Так, 21 сентября 1914 г. А.Г.Гобжила просил выдать все его документы, так как «принужден просить об увольнении ввиду поступления моего в военную службу» [6, л.4].

Последний (в хронологическом отношении) документ из личного дела А.Г. Гобжицы в архиве института – это его прошение о восстановлении в числе студентов, датированное августом 1918 г., то есть, как и в остальных подобных случаях с его земляками, оно приходится на период Гетманата Павла Скоропадского [6, л. 1]. Стоит отметить, что в этом прошении А.Г. Гобжицы, которое было удовлетворено руководством института, он указал, что: «Выбыл из института с 1914 г. будучи призван на военную службу. Сейчас нахожусь в отставке по болезни (следствие контузии) и желаю закончить прерванное войной высшее образование» [6, л.1].

Также в архиве Киевского коммерческого института имеется личное дело **Леонида Митрофановича Кучерова**, который входил в состав пополненного в феврале 1914 г. правления Бессарабского землячества [18, л.32]. Его личное дело небольшое по объему, а потому малоинформативно. Л.М.Кучеров родился в 1891 г. в Полтаве в семье фельдшера, который происходил из семьи казаков г.Груни Полтавской губернии [9, л.14-15]. Он и не был связан с Молдавией происхождением, но в Молдавии, в Кишиневском коммерческом училище он получил среднее образование. Показательно, что хотя в Киевском коммерческом институте действовало Полтавское землячество [19, л.50-54], но в институте он вошел в состав именно Бессарабского землячества. Это было предусмотрено уставом Бессарабского землячества: в §4 (§7 второй редакции) этого устава указано, что его «действительными членами ... могут быть студенты-уроженцы Бессарабии, или живущие там, или окончившие средние учебные заведения в Бессарабии» [18, л.4об.; 50, л.2об., 8об.].

В 1911 г. Л.М.Кучеров закончил Кишиневское семиклассное сословно-купеческое коммерческое училище и поступил в Екатеринославский горный институт, из которого был отчислен в 1913 г. «за невыполнение минимума» [9, л.17]. В августе 1913 г. он подал заявление о приеме в Киевский коммерческий институт, указав при этом своим местожительством г.Кривой Рог Херсонской губернии и был принят [9, л.10]. С 23 декабря 1913 г. по 30 января 1914 г. он, согласно справки врача, пребывал «на кожном лечении» [9, л.11].

23 августа 1914 г. Л.М.Кучеров подал прошение на имя директора Киевского коммерческого института с просьбой «уволить меня из числа студентов вверенного Вам института» [9, л.3]. На этом его личное дело в архиве института обрывается.

В архиве можно выделить еще несколько дел студентов из Молдавии,.

Во-первых, среди этой группы есть выходцы из Молдавии, которые имели польское происхождение. Например, **Вацлав-Александр-Людвик Владиславович Скржинский**, который поступил в Киевский коммерчес-

кий институт в 1913 г. (в период, когда Бессарабское землячество активно действовало). Он происходил из польских дворян Кишиневской губернии, где родился в 1890 г., проживал и получил среднее образование [10, л.2, 4, 8].

Георгий Гаврилович Глушков поступил в Киевский коммерческий институт в январе 1912 г., переведясь «по семейным обстоятельствам» из Харьковского технологического института «поближе к дому» [10, л.17]. А уже в мае того же года он просил об отчислении [10, л.2].

Интерес представляет **Григорий Бенционович Вольф-Плетцер**. Он родился в 1891 р. в семье врача еврейской национальности, хотя и евангельско-лютеранского вероисповедания. В 1911 г. Г.Б.Вольф-Плетцер закончил Первую Кишиневскую гимназию, в 1912 г. был принят на юридический факультет Новороссийского университета, а 1 февраля 1914 г. уволен из него согласно прошению [4, л.5]. Как видно из копии выписки свидетельства, выданного из Кишиневской духовной консистории от 6 июня 1914 г., в Кишиневском кафедральном соборе Г.Б. Вольф-Плетцер «присоединен вторым чином к православию» [4, л.35]. Таким образом, родившись в семье евреев лютеранского исповедания (что уже подразумевало смену веры по крайней мере его родителями), он перешел в православие. Факт довольно интересный.

В августе 1914 г. Г.Б.Вольф-Плетцер подал прошение о зачислении его в число студентов Киевского коммерческого института [4, л.31].

Документы из личного дела Г.Б.Вольф-Плетцера в архиве института свидетельствуют, что он возобновил получение высшего образования ради получения отсрочки от мобилизации [4, л. 16]. Затем, 21 сентября 1914 г. в институте было получено его письмо с просьбой: «Поспешить с зачислением меня в число студентов и выслать мне удостоверение, что я состою студентом для представления в воинское присутствие, в противном случае отсрочка, выданная мне, будет считаться недействительной» [4, л.9об.]. А 24 сентября 1914 г., то есть в самый разгар боевых действий на Восточном фронте, Г.Б.Вольф-Плетцер подает директору института прошение на предмет отсрочки от мобилизации [4, л.8]. Наконец, в обращении на имя директора института от 15 октября 1914 г. с просьбой лично поспособствовать в получении отсрочки от призыва, Г.Б.Вольф-Плетцер специально подчеркнул, что изначально просил о немедленном зачислении «в виду того, что мне грозит воинская повинность» [4, л.25].

В марте 1915 г. Г.Б.Вольф-Плетцер переходит в Новороссийский университет [4, л.12, 22], но в то же время он просит директора Киевского коммерческого института не исключать его из числа слушателей института [4, л.2], очевидно, до окончательного решения вопроса о переводе.

Отдельно стоит отметить, что с 1915 г. в документах изменяется написание его отчества с «Бенционович» на «Бенедиктович» [4, л.22]. Такие действия были вызваны нарастающими антисемитскими настроениями в обществе Российской империи и засвидетельствованы множеством примеров. В частности, в то же время в Киевском коммерческом институте учился дед В.С.Высоцкого Вольф Симеонович Высоцкий, который изменил свое имя и отчество на более русские «Владимир Семенович» [12, л.4].

Возвращаясь к теме мобилизации и способов ее избежания со стороны студентов, следует вспомнить и такой распространенный из них, как переход на учебу в военные учебные заведения. Он был необходим, когда не удавалось получить освобождение по мобилизации в гражданском вузе (чаще всего это касалось первокурсников и тех, кто имел «хвосты») и «железно» гарантировал отсрочку от мобилизации до момента его окончания. А к тому времени, как рассчитывали многие, война должна была закончиться. А если на момент окончания военного вуза война будет продолжаться, то такое лицо мобилизуется с офицерским званием.

Пример этого – **Стефан Григорьевич Бояджи**. Он поступил в Киевский коммерческий институт в январе 1914 г. [3, л.21]. Ключевым документом для его зачисления в студенты также стало позитивное заключение бессарабского губернатора о его нравственной и политической благонадежности [3, л.23]. Он происходил «из поселян села Кирсово, Комратской волости, Бендерского уезда», родился в 1893 г. [3, л.18, 24], среднее образование получил в Комратском реальном училище, которое закончил в 1913 г. [3, л.16-17].

На момент начала первой мировой войны С.Г.Бояджи был студентом первого курса, которые в первую очередь подлежали призыву. Поэтому он начал интенсивные поиски лазеек для избежания мобилизации и 30 декабря 1914 г. выбыл из числа студентов института «согласно прошению» [3, л.14] поскольку с января 1915 г. «поступил во второе Киевское военное училище» [3, л.13]. При этом точно так же и в то же время поступило еще двое студентов Киевского коммерческого института первого курса, которые также были родом из Молдавии [3, л.3].

Несмотря на незначительное число выявленных архивных материалов все они впервые вводятся в научный оборот. Но особую ценность им придает тот факт, что они касаются «не знаковых» личностей, а простых людей, посредством которых можно «проявить» общую ситуацию в обществе в целом.

Можно констатировать, что в среде населения Молдавии начала XX века киевские вузы (а также Одесский университет) были довольно известны и пользовались авторитетом. В них поступали представители раз-

личных социальных и этнических групп. В первом случае особенно примечателен значительный процент выходцев из духовенства, которые стремились получить экономическое образование. Это свидетельствовало о нарастающей десакрализации молдавского общества начала XX века.

Обобщающей для большинства выходцев из Молдавии чертой было то, что среднее образование они получили в Кишиневском семиклассном коммерческом училище А.И.Скородинского, которое было передано А.И.Скородинским в 1906 г. Обществу распространения коммерческого образования. Можно предполагать, что между этим училищем и Киевским коммерческим институтом существовали какие-то взаимовыгодные контакты: училищу они давали приток учеников, поскольку оно гарантировало продолжение получения ими высшего образования экономического профиля; а для Киевского коммерческого института это был канал пополнения своего студенческого контингента, что было особенно важно для этого вуза как частного учебного заведения, которое существовало за счет вносимой его студентами платы за обучение.

Практически все выходцы из Молдавии, которые обучались в Киевском коммерческом институте, принадлежали к числу материально необеспеченных. Очевидно, что с получением экономического образования они связывали свои надежды на дальнейшее улучшение своей жизни (в материальной сфере). Из поданных ими прошений на получение уступок в вопросе платы за учебу можно составить представление об их студенческой жизни вне стен института. В частности, их месячный бюджет составлял в среднем около 20 рублей, из которых большая часть денег шла на съем жилья (8-15 руб.) и еду. Главным источником их доходов выступало репетиторство. Закономерно, что материальные проблемы усложняли процесс получения высшего образования и часто приводили к их выбытию из института до окончания образования.

Значительные сложности для получения высшего образования принесла первая мировая война и дальнейшие революционные события на постимперском пространстве. В частности, многих студентов мобилизовали в армию. Было немало случаев когда студенты, пытаясь избежать мобилизации, восстанавливались в списках студентов института, или же переводились в военные учебные заведения, либо же переходили на работу в учреждения, которые работали на фронт. В то же время они не прерывали связи с институтом и при случае пытались продолжить высшее образование.

Библиография

1. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 3, д. 556, 4 л.
2. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 3, д. 3331, 21 л.

3. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 4, д. 394, 27 л.
4. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 4, д. 792, 35 л.
5. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 5, д. 1642, 34 л.
6. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 5, д. 1888, 29 л.
7. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 5, д. 2422, 66 л.
8. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 5, д. 4922, 10 л.
9. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 6, д. 689, 17 л.
10. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 6, д. 1188, 14 л.
11. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 6, д. 1445, 17 л.
12. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 7, д. 357, 103 л.
13. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 7, д. 796, 94 л.
14. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 7, д. 862, 86 л.
15. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 7, д. 1214, 80 л.
16. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 7, д. 1217, 70 л.
17. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 7, д. 1410, 40 л.
18. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 9, 42 л.
19. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 47, 92 л.
20. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 50, 83 л.
21. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 51, 61 л.
22. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 52, 68 л.
23. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 53, 56 л.
24. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 54, 7 л.
25. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 55, 10 л.
26. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 56, 40 л.
27. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 58, 14 л.
28. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 59, 3 л.
29. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 135, 35 л.
30. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 136, 35 л.
31. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 137, 40 л.
32. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 138, 18 л.
33. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 139, 17 л.
34. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 140, 20 л.
35. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 141, 36 л.
36. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 142, 31 л.
37. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 143, 60 л.
38. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 144, 41 л.
39. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 145, 3 л.
40. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 146, 111 л.
41. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 147, 74 л.
42. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 322, 44 л.
43. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 323, 62 л.

44. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 324, 45 л.
45. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 325, 9 л.
46. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 477, 4 л.
47. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 478, 6 л.
48. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 479, 18 л.
49. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 480, 6 л.
50. Государственный архив г. Киева, фонд 153, оп. 8, д. 882, 16 л.
51. Alma mater. Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917-1920. Матеріали, документи, спогади. Упоряд. В.А.Короткий, В.І.Ульяновський. Кн.1. – Київ: Прайм, 2000, 697 с.
52. Гай-Нижник П.П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Скоропадського (29 квітня-14 грудня 1918 р.). – Київ: [б.в.], 2004, 430 с.
53. Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контраверсії. Всеукраїнська наукова конференція. 19-20 травня 2008. – Київ: Видавництво Олени Теліги, 2008, 320 с.
54. Дорошенко Д.І. Історія України. 1917-1923 рр. Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. – Київ: Темпора, 2002, 352 с.
55. І.В.Вербка, О.В.Вербовий, Т.Ю.Горбань та ін.; кер. авт. кол. В.Ф.Колесник. Історія Київського університету. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014, 895 с.
56. Пиріг Р.Я. Українська гетьманська держава 1918 року: Історичні нариси. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2011, 335 с.
57. Спекторский Е.В. Столетие Киевского университета св. Владимира. – Белград, 1935. – Репринт. изд. – Київ: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2007, 104 с.
58. Чуткий А.И. К истории украинско-молдавских отношений: обучение выходцев из Молдовы в киевских вузах в начале XX в. // MOLDOSCOPIE (probleme de analiza politica). – Chisinau, 2015, №4 (LXXI), с.7-21.
59. Чуткий А.І. Київський комерційний інститут у 1915-1916 роках: забута історія першої евакуації та повернення до Києва. // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2009. Вип. 55. с.177-187.
60. Чуткий А.І. Київський університет у 1914-1916 рр.: забута історія першої евакуації. // Історичний журнал. 2008. № 4. с.71-81.
61. Чуткий А.І. Київський комерційний інститут: витоки та історичний поступ (1906-1920 рр.). – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2013, 524 с.

**COMPARTIMENTUL
PROCESUL DE INSTRUIRE**

**ПРЕПОДАВАНИЕ МИГРАЦИОННОЙ ТЕМАТИКИ В
СИСТЕМЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ: ОРГАНИЗАЦИОННО-
МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ**

Валерий МОШНЯГА

Республика Молдова, Кишинэу, Молдавский государственный университет, Факультет международных отношений, политических и административных наук, Департамент политических и административных наук
Доктор хабилитат политических наук, профессор

Татьяна ТУРКО

Республика Молдова, Кишинэу, Молдавский государственный университет, Факультет международных отношений, политических и административных наук, Департамент политических и административных наук
Доктор политических наук, доцент

Георгий РУСНАК

Республика Молдова, Кишинэу, Академия Наук Молдовы, Научная библиотека (Институт) „Андрей Лупан”; Университет Европейских Политических и Экономических знаний „Константин Стере”, Факультет международных отношений и социо-гуманитарных наук
Доктор хабилитат исторических наук, профессор, академик

Георгий МОШНЯГА

Республика Молдова, Кишинэу, Молдавский государственный университет, Факультет международных отношений, политических и административных наук, лаборатория социологии политики
Магистр политических наук, научный сотрудник

Under the conditions of globalization, migrations have become an integral part of life for the contemporary individual. A reflection of these changes in the global and individual everyday practice of contemporary humanity as a whole, and of the individual as a part, has become the inclusion of migration topics into the educational process of the system of preparing qualified specialists. The following article narrates the experience of teaching the migration processes at Moldova State University (the Republic of Moldova) and at the University of Saints Cyril and Methodius in Trnava (Slovakia).

Key words: *study process at the high school (university), migration processes and policies, study curricula, the experience of teaching and evaluation of students' knowledge.*

В условиях глобализации миграции стали неотъемлемой частью жизни современного человека. Отражением этих изменений глобальной и повседневной бытовой практики современного человечества и отдельного индивида стало включение миграционной тематики в учебный процесс системы подготовки высококвалифицированных специалистов. В данной статье раскрывается опыт преподавания миграционных процессов в Молдавском государственном университете (Республика Молдова) и в Университете святых Кирилла и Мефодия в Трнаве (Словакия).

Ключевые слова: *учебный процесс в высшей школе (университет), миграционные процессы и политики, учебная куррикула, опыт преподавания и оценки знаний студентов.*

Миграция - естественный процесс функционирования и развития человеческого общества, который несет в себе выгоды и риски как для стран приема, так и для стран назначения мигрантов. Именно поэтому государства стремятся выработать политику управления миграционными процессами, направленную на получение максимальных выгод и минимизацию негативных последствий миграции. Важным шагом в этом направлении является создание политики, которая интегрирует миграционные процессы в стратегии развития, что особенно важно для Республики Молдова как участника глобальных миграционных процессов.

Для выработки эффективной миграционной политики требуются квалифицированные специалисты, имеющие соответствующую подготовку и компетентно ориентирующиеся в миграционной проблематике. В связи с этим встает вопрос подготовки профессиональных кадров в области миграции в системе высшей школы, как в рамках первого (лиценциат), так и в рамках второго (магистратура) циклов.

Следует отметить, что в Республике Молдова в высших учебных заведениях не существует подразделений (кафедр и департаментов), которые готовят специалистов в области миграции. Проблемам миграции уделяются 1-2 лекции в курсах политологии, права, экономики и др., исходя из специфики учебной дисциплины. Данное положение дел соотносится с мировой практикой, где преподавание миграционной проблематики тоже обычно инкорпорировано в ту или иную дисциплину и как специальный предмет в рамках учебных программ в большинстве случаев отсутствует [1]. Но для Молдовы как активного участника глобальных миграционных процессов, необходимы квалифицированные специалисты по анализу и

регулированию миграции, представляющие многогранность проблемы и подходы к ее решению.

Целью данной статьи является анализ организационно-методических аспектов преподавания миграционной тематики в системе высшей школы. Мы обратимся к опыту Университета Святых Кирилла и Мефодия в Трнаве (Словакия) и Молдавского государственного университета (Республика Молдова), где преподаются учебные курсы, связанные с миграционной проблематикой.

Исследование современных миграций носит междисциплинарный характер, на основе рассмотрения данного феномена на планетарном, региональном и национальном уровне. Этот факт находит свое отражение в условном разделении учебных дисциплин по миграционной тематике на две группы – дисциплины, изучающие глобальные миграции, и дисциплины, которые фокусируются на миграционных процессах и политиках одного из государств (в нашем случае – Республики Молдова). К первой группе мы отнесли курс «Migration and Migration Policy in EU» (Университет Святых Кирилла и Мефодия) и дисциплину «Procese și politici migraționiste» («Миграционные процессы и политики») (Молдавский государственный университет). Вторая группа включает в себя учебный курс «Миграционные процессы и политики в Республике Молдова» и др., которые преподаются в Молдавском госуниверситете.

Данные учебные дисциплины являются важным вкладом в формирование универсальных и профессиональных компетенций студентов, обучающихся в рамках первого и второго цикла по специальностям «Политические науки», «Международные отношения», «Европейские исследования» и др. Компетенции – это определенные качества человека, необходимые ему для осуществления деятельности и самоорганизации в различных сложных ситуациях и условиях. Они представляют собой взаимодействие знаний, способностей, навыков, мотивации и эмоциональной предрасположенности [4, p.10; 5].

В качестве универсальных компетенций можно выделить:

- *компетенция системного мышления*: умение выявлять и осмысливать взаимосвязи, анализировать сложные системы, понимать принципы взаимосвязи между системами в различных областях и на различных уровнях; умение использовать на практике результаты научных исследований;

- *прогностическая компетенция*: способность понимать и оценивать многообразные варианты будущего, возможные последствия действий, учитывать риски и изменения;

- *правовая компетенция*: способность понимать и критически оценивать нормы и принципы, обусловившие принятие того или иного решения;

- *компетенция коллективной работы*: умение работать в команде, разрешать конфликты, возникающие в группе, участвовать в коллективном и многостороннем взаимодействии, направленном на решение проблем;

- *компетенция критического мышления*: способность подвергать сомнению принятые нормы, подходы и мнения; критически оценивать собственные взгляды, представления и действия; умение отстаивать свою точку зрения;

- *компетенция самосознания*: оптимальная и творческая оценка собственного потенциала научной деятельности; способность к самообразованию, эффективной презентации своего проекта или доклада в рамках национальных и международных научно-практических конференций; готовность использовать современные методы и технологии научной коммуникации на государственном и иностранном языках [4, p.10].

Основными *профессиональными* компетенциями, развивающимися в процессе изучения вышеназванных дисциплин, являются: способность анализировать нормативно-правовую базу в области миграции; оценка политики в области управления миграцией в контексте современных рисков и вызовов; прогнозирование процессов в области миграции и возможности предотвращения ее негативных последствий для различных государств на основе международного опыта; определение путей использования преимуществ миграции и их интеграции в политику развития.

Глобальные миграции

Учебный курс «Migration and Migration Policy in EU» («Миграция и миграционная политика в ЕС») преподается на факультете социальных наук университета Святых Кирилла и Мефодия в Трнаве (Словакия) на второй ступени обучения (магистратура) по программе «Европейские исследования». Этот курс нацелен на то, чтобы помочь студентам ознакомиться и лучше понять основные проблемы международной миграции.

Дидактический курс «Миграция и миграционная политика в ЕС» очень важен для студентов магистратуры, обучающихся по программе «Европейские исследования», так как способствует уяснению взаимосвязи между миграцией, бедностью, развитием и глобализацией. Студенты знакомятся с некоторыми из основных дискуссионных проблем, связанных с международной миграцией, включая иммиграционную и эмиграционную политику как стран отправления, так и стран назначения мигрантов.

В рамках курса к обсуждению предлагаются такие темы, как теории миграции, типы мигрантов, интеграция мигрантов, различные виды миграции, миграция в ЕС и ряд других. Знакомство с сущностью и основными формами миграции предполагает анализ многообразных подходов к оп-

ределению миграции: географического, экономического, социологического, акцентируя особое внимание на политологическом подходе.

Одной из задач является определение позитивных и негативных последствий миграции. К позитивным эффектам относятся: взаимодействие между людьми разных национальностей, культур и языков; знакомство с новыми народами, государствами, традициями, культурами; приобретение новых профессиональных и языковых знаний; воссоединение семей; улучшение благосостояния мигрантов и их семей; обеспечение безопасности лиц, спасающихся от вооруженных, религиозных, этнических или других конфликтов, техногенных или природных катастроф; решение демографических, социально-экономических, технологических и научных проблем, с которыми сталкивается страна / общество.

В качестве негативных последствий можно выделить: ухудшение политических, социально-экономических, демографических, социально-психологических, санитарных и других проблем; увеличение мигрантофобии, ксенофобии и напряженности межэтнических отношений; увеличение преступности; давление на рынок труда и рост безработицы; риски и опасности для национальной безопасности страны; ухудшение имиджа страны на международной арене.

Важной задачей, которую необходимо решить в ходе лекции, является классификация форм миграции, которые можно рассматривать через дихотомию: внутренняя / внешняя; легальная / нелегальная; организованная / неорганизованная; индивидуальная / групповая; временная / постоянная. ООН классифицирует формы миграции, исходя из причин миграции: семейная (воссоединение семьи); экономическая (коммерческая, трудовая); гуманитарная (беженцы и ищущие убежища, внутренние перемещенные лица; торговля людьми; экологическая миграция; образовательная миграция; репатриация).

Изучая основных акторов современных миграций, студенты знакомятся с различными категориями мигрантов: эмигранты; иммигранты; репатрианты; беженцы; внутренне перемещенные лица; экологические мигранты; трудовые мигранты.

В качестве акторов современных миграционных процессов выступают государства и специализированные государственные организации; международные организации, специализирующиеся по проблемам миграции (МОМ, МОТ, УВКБ); неправительственные организации, которые защищают права и интересы мигрантов.

С целью анализа миграционных процессов в Европейском Союзе студентам предлагаются три группы проблемных вопросов, касающихся различных, но тесно связанных аспектов политики миграции и мобильности в Европе: различия между видами миграции; различные этапы поли-

тического процесса; многоуровневый контекст политики ЕС. Ответ на эти вопросы предусматривает анализ договоров и соглашений в области миграции и предоставления убежища, для того чтобы понять многоуровневую и многоплановую политику ЕС и политику отдельных государств-членов ЕС в данной сфере.

С 1960-х годов Европа становится основным аттрактором мигрантов и превращается из региона эмиграции в регион иммиграции. Анализ основных иммиграционных волн и характеристика миграционных потоков способствует пониманию особенности регулирования миграции в Европейском Союзе. Общая характеристика миграционных процессов в Западной Европе позволяет магистрантам оценить Европейский Союз как уникальную модель преодоления различий в национально-государственных подходах к вопросам регулирования миграции и формирования коллективной миграционной политики.

В процессе анализа различных видов миграции в ЕС студентам предлагается обдумать сложные дилеммы, стоящие перед Европейским Союзом. В частности, в отношении трудовой миграции во многих странах ЕС существует серьезный конфликт между экономической и демографической ситуацией для расширенной трудовой миграции и общественным сопротивлением росту миграции. Некоторые правительства (Германия, Великобритания, Испания) ответили введением новых мер, направленных на увеличение трудовой миграции, но попытки расширения программ были политически противоречивыми.

В ходе изучения вопроса регулирования миграции в Евросоюзе студентам демонстрируются два подхода к анализу миграции в ЕС. Первый подход "Policy failure" фокусируется на неспособности государств достичь заявленных целей миграционной политики. Второй подход «секьюритизации» утверждает, что государства достаточно хорошо понимают цели своей политики в области миграции и стремятся оправдать драконовские меры контроля путем выделения угроз безопасности, связанных с миграцией. Оба подхода имеют тенденцию сосредотачиваться на миграционной риторике в публичных и политических дискуссиях и на видимых результатах политики.

Рассматривая регулирование миграции в Европейском Союзе, необходимо определить ключевые особенности правовой, политической и институциональной структуры ЕС; показать эволюцию этой системы; продемонстрировать развитие институциональных ролей и их связь с растущей значимостью миграции и мобильности; рассмотреть, как политики и институты ЕС могут воздействовать на государства-члены в результате «европеизации».

Так как ЕС является договорной организацией, то договоры, заключенные между государствами-членами ЕС, могут превращаться в законы, связывающие эти государства, которые они обязаны выполнять. Эта способность является уникальной и определяющей чертой ЕС, поскольку никакая другая международная организация не обладает такой властью. Основными учреждениями ЕС являются: Совет (Министров); Европейский Совет; Европейская Комиссия; Европейский Парламент; Европейский Суд.

По вопросам предоставления убежища основная ответственность лежит на Совете юстиции и внутренних дел (ЖНА) в составе министров внутренних дел из всех стран ЕС. С 1999 года вопросы миграции и предоставления убежища попадают в правовую основу Амстердамского договора. Основными правовыми мероприятиями выступают Постановления, Директивы, Решения, Рекомендации и Мнения. Постановления и директивы являются особенно важными, поскольку они являются обязательными и имеют «прямой эффект», то есть имеют приоритет над национальными законами и должны быть реализованы.

Одним из видов экономической миграции является трудовая миграция. В ходе лекции, посвященной анализу трудовой миграции, необходимо реализовать следующие задачи: определить основные направления и объемы трудовой миграции в ЕС; выявить и сравнить стратегии миграционной политики в области трудовой миграции ключевых государств-членов ЕС; проанализировать новые тенденции политики ЕС в области трудовой миграции; продемонстрировать, как мнения о позитивных и негативных последствиях трудовой миграции отражаются в политических дебатах и выработке политики; исследовать актуальные тенденции правового регулирования миграционных процессов ЕС в сфере трудовой миграции.

В то время как в публичных дебатах об иммиграции в Европе основное внимание уделяется трудовой миграции, просителям убежища и нелегальной (нерегулярной) миграции, основным миграционным потоком является семейная миграция. С целью комплексного анализа семейной миграции необходимо идентифицировать основные направления и объемы семейной миграции в Европейском Союзе; классифицировать типы семейной миграции; сравнить политику в области семейной миграции в различных странах ЕС; рассмотреть правовую базу ЕС по вопросу о воссоединении семьи; проанализировать сущность и особенности политики Европейского Союза в сфере семейной миграции.

Анализируя правовую базу Европейского Союза в области семейной миграции, необходимо остановиться на Директиве ЕС о воссоединении семьи, которая определяет право на воссоединение семей мигрантов, которые на законных основаниях проживают на территории государств-членов

ЕС; условия, при которых члены семьи могут въезжать и проживать в государстве-члене ЕС; право членов семьи после подачи заявления о воссоединении семьи принимать решения в отношении, например, образования и обучения.

Рассматривая административную практику по имплементации политики ЕС в области семейной миграции, важно обратить внимание студентов, что государства-члены обладают значительной свободой действий при регулировании семейной миграции. Можно выделить четыре основных направления: определение семьи (нуклеарная или расширенная); возрастные ограничения для супругов и детей (родители и несовершеннолетние дети допускаются во всех государствах-членах, хотя некоторые страны настаивают на максимальном возрасте - 18 лет в Великобритании, Нидерландах и Германии, но 15 лет - в Дании); период ожидания (11 государств-членов имеют период ожидания обычно около 2 лет, Испания - 12 месяцев, Дания - 3 года); интеграционные меры (Франция, Германия и Нидерланды требуют условий интеграции, которые включают лингвистическую компетенцию, а Франция и Нидерланды - некоторые знания французского и голландского обществ) [1, pp.103-120].

Оборотной стороной политики приема выступает нелегальная миграция. Поскольку иммиграционный контроль в Евросоюзе стал более жестким, усилилось стремление к незаконному проникновению и незаконному пребыванию в странах ЕС. Для понимания причин и последствий нелегальной миграции необходимо определить факторы, способствующие формированию потоков нелегальной миграции; раскрыть многовариантность нелегальной миграции; выявить основные направления и объемы нелегальной миграции в ЕС; проанализировать сущность и особенности политики ЕС в области нелегальной миграции; продемонстрировать отражение проблемы нелегальной миграции в политических дебатах и дискуссиях; оценить политику Евросоюза в области нелегальной миграции в свете миграционного кризиса 2014-2016 годов.

При анализе политики ЕС в области нелегальной миграции, следует обратить внимание студентов на различные варианты ее реализации: разрешить нелегальную миграцию; упорядочить нелегальную миграцию; выдворить нелегальных мигрантов с территории ЕС. Используя проблемные вопросы, студентам предлагается выработать наиболее оптимальный вариант.

Значительная часть усилий по имплементации политики, предпринятой в рамках ЕС в ответ на нерегулярную миграцию, была сосредоточена на внешних границах, укреплении потенциала и на сотрудничестве с государствами, не входящими в ЕС. Ответственность лежит на административных органах государств-членов. Однако ЕС стремится координировать эти

ответы как «жестким законом», таким как Директива о возвращении, так и с помощью FRONTEX, которая играет ключевую роль в разработке подхода к управлению миграцией, сфокусированного на идентификации будущих вызовов.

В рамках данного учебного курса большое значение имеет тема, посвященная беженцам и ищателям убежища. С целью всестороннего освещения данной проблемы необходимо определить понятия «вынужденная миграция», «беженец», «искатель убежища»; рассмотреть правовую базу ЕС в отношении беженцев и ищателей убежища; выявить основные направления и объемы вынужденной миграции в ЕС; проанализировать сущность и особенности политики Европейского Союза в области вынужденной миграции; продемонстрировать отражение проблемы беженцев и ищателей убежища в академической среде, политических дебатах и дискуссиях; оценить политику Евросоюза в отношении беженцев и ищателей убежища в свете миграционного кризиса 2014-2016 годов.

В апреле 2004 года ЕС принял Директиву о праве граждан Союза и членов их семей свободно передвигаться и проживать на территории государств-членов, регулирующую свободу передвижения граждан и их право на мобильность. Настоящая Директива охватывает права граждан ЕС и членов их семей свободно перемещаться и находиться на территории государств-членов. В Директиве указаны условия, при которых граждане Европейского Союза могут свободно передвигаться по территории ЕС, налагаются незначительные ограничения на передвижение, определяется право постоянного проживания граждан ЕС, осуществляющих мобильность.

В связи с этим тема «Мобильность, гражданство и расширение ЕС» предусматривает анализ последствий расширения ЕС для мобильности населения; выявление проблем, которые возникают в связи с этим процессом; характеристику политики Евросоюза в области гражданства и мобильности населения; отражение проблем гражданства и мобильности в политических дебатах.

ЕС предлагает право на мобильность в рамках интегративного объединения всем гражданам ЕС. Это представляет собой серьезную трансформацию основополагающих принципов европейской государственной системы. Государства-члены ЕС больше не могут контролировать доступ к своей территории гражданами других стран-членов ЕС. Мобильность является важным компонентом общей миграции в ЕС, но в абсолютном выражении число тех, кто перемещается, остаются довольно низкими (2%). Эти проблемы больше находят свое отражение в политических дебатах об иммиграции.

Различие между «полезной» мобильностью граждан ЕС и «угрожающей» миграцией отражает две различные парадигмы для понимания меж-

дународной миграции: либеральной, ориентированной на свободную торговлю, которая рассматривает миграцию с точки зрения экономические выгоды, и ограничительной, которая рассматривает иммиграцию из-за пределов ЕС как потенциальный вызов национальному государству.

Понятие гражданства ЕС имеет четкую концепцию, которая впервые была отражена в Маастрихтском договоре, получила свое продолжение в Амстердамском договоре. Амстердамский договор провозгласил, что каждое лицо, имеющее гражданство государства-члена, является гражданином Союза. Гражданство Союза дополняет, а не заменяет национальное гражданство.

Мобильность в ЕС остается относительно низкой. По мнению Европейской Комиссии, существуют различные препятствия, которые, препятствуют более высокому уровню мобильности: правовые и административные; стоимость и доступность жилья; трудоустройство; мобильность пенсий; лингвистические и культурные барьеры; подтверждение квалификаций в других странах; координация мер по социальному обеспечению между странами.

Важной проблемой для европейских стран является интеграция мигрантов в принимающее общество на социально-экономическом, культурном, правовом, политическом уровне. Всестороннее освещение данной проблемы предполагает определение понятий адаптация и интеграция мигрантов; рассмотрение основных форм интеграции мигрантов в ЕС; анализ правовой базы Евросоюза по вопросам интеграции мигрантов; характеристику основных направлений политики Европейского Союза по интеграции мигрантов.

Рост недовольства в отношении массового наплыва нелегальных мигрантов оборачивается распространением националистических и антимигрантских настроений во многих странах ЕС. Характерной чертой стало усиление влияния партий, спекулирующих на исламской проблеме. Поэтому одной из задач данной лекции является отражение проблемы интеграции мигрантов в дебатах, дискуссиях, программных заявлениях политических партий государств-членов ЕС.

Интеграция иммигрантов обусловлена широким спектром факторов, которые простираются далеко за пределы политики интеграции. Мы должны обратить внимание на местные и организационные характеристики ключевых социальных систем, которые обеспечивают образование, обучение, занятость, жилье и участие в политической жизни. ЕС не может обеспечить интеграцию, но он обеспечивает правовые рамки, которые облегчают мобильность и осуществление прав. Это не обязательно изменяет содержание политик интеграции, но изменяет контекст, в котором происходит их реализация (или не реализация).

В результате освоения данного курса студенты овладеют обозначенными компетенциями, позволяющими осуществлять комплексные междисциплинарные исследования по миграционной проблематике, синтезировать новые знания, формулировать обобщающие выводы и оценки.

В Молдавском государственном университете на факультете международных отношений, политических и административных наук на первой ступени обучения студентам II курса специальности «Политология» читается учебная дисциплина «Глобальные миграции». Объем курса составляет 90 часов, которые распределяются следующим образом: лекции – 15 часов, семинарские занятия – 30 часов, индивидуальная работа – 45 часов.

В рамках дидактического курса «Глобальные миграции» изучаются теоретические подходы к анализу глобальных и региональных миграционных процессов, социально-экономические и политические последствия миграции, освещаются миграционные процессы и потоки в современном мире, анализируются основы миграционной политики и опыт ее применения в разных странах.

Цель изучения дисциплины состоит в расширении и углублении студентами знаний об особенностях, основных тенденциях и динамике современных миграционных процессов, а также принципах управления международной миграцией в целях эффективного решения профессиональных задач специалиста в области политологии. В качестве основных задач следует определить: формирование у студентов системы знаний основных теорий, понятий и концептуальных подходов изучения современных миграционных процессов на глобальном уровне; развитие умения связывать миграционные процессы с демографическими, экономическими, социальными и политическими особенностями развития стран-доноров и стран-реципиентов; развитие навыков комплексного исследования практики регулирования миграционных движений на глобальном уровне, а также особенностей формирования миграционной политики в ведущих странах мира; развитие способности прогнозирования глобальных миграционных процессов; самостоятельной работы с научной литературой и первоисточниками.

В результате освоения данного курса студенты должны овладеть следующими компетенциями: уметь определить предмет исследования, основные понятия и категории дисциплины «Глобальные миграции»; воспроизвести этапы развития миграционных процессов; выявлять различия между странами-донорами и странами-реципиентами; интерпретировать стратегию и тактику глобальной миграции.

Студенты должны приобрести навыки применять на практике полученные знания о законодательной базе, потоках и направлениях глобальной миграции, а также практике регулирования миграции в отдельных го-

сударствах; использовать эти знания для разработки индивидуальных стратегий миграции. Также студенты должны уметь аргументировать неоднозначность миграции для международных отношений и имиджа государств, вовлеченных в глобальную миграцию.

Изучение темы «Предмет глобальных миграций» предполагает реализацию следующих целей: определить концепцию и предмет миграциологии; выявить и сравнить методы исследования, применяемые в данной науке; аргументировать функции миграциологии; оценить необходимость и важность исследования миграции.

В процессе анализа современных глобальных миграционных процессов необходимо определить сущность миграции и классифицировать ее основные виды; продемонстрировать роль основных участников современных миграций; охарактеризовать современные миграционные процессы; продемонстрировать тенденции и основные направления миграционных потоков; выявить причины и последствия миграций.

Для глубокого и комплексного понимания проблемы регулирования миграций большое значение имеет изучение международно-правовой практики регулирования миграционных процессов. Исходя из этого, студенты должны ознакомиться с международной законодательной базой в области миграции; знать основные права и свободы, определяющие перемещение граждан; продемонстрировать роль основных международных институтов в области современных миграций.

Изучение международного опыта управления миграцией предполагает реализацию следующих задач: определить множественность современных миграционных политик в контексте вовлеченности государства в глобальную миграцию; продемонстрировать специфику политики регулирования миграции; выявить сущность и последствия миграционных амнистий; раскрыть модели интеграции мигрантов и практику их реализации в современных условиях.

В преподавании данной дисциплины применяется страновой подход, который позволяет выявить специфику миграционных процессов в той или иной стране. Исходя из этого, в процессе реализации учебного курса «миграционные процессы и политики» большое количество часов отводится на изучение миграционных процессов и практики регулирования миграции в странах Северной Америки, Западной Европы, постсоветского пространства и др.

Так, исследование миграционных процессов в США и Канаде предполагает определение миграционных потоков в данных странах в эволюционном и количественном аспекте; изучение законодательства этих государств по проблемам миграции и национальных институтов, занимающихся регулированием миграционных процессов; характеристика иммиграци-

онной политики США и Канады; анализ этапов регулирования миграции и выявление специфики современного этапа; выявление преимуществ / недостатков и know-how в области регулирования миграции, возможность их использования в других странах.

Учитывая миграционные настроения молдавских студентов, ориентированных на страны Европейского Союза, очень важным является изучение особенностей регулирования миграционных процессов в ЕС. Особый акцент следует делать на специфике регулирования миграции в основных странах приема молдавских мигрантов, в том числе и с целью образовательной миграции – Италии, Германии, Франции, Великобритании.

Для реализации данной цели необходимо дать общую характеристику миграционных процессов в Западной Европе; показать превращение Европы из региона эмиграции в регион иммиграции; проанализировать основные иммиграционные волны и миграционные потоки; разъяснить правовые и институциональные рамки регулирования миграционных процессов в Европейском Союзе; аргументировать миграционную политику ЕС на современном этапе; продемонстрировать проблемы гармонизации общей миграционной политики Евросоюза и национальных политик в области миграции стран-членов ЕС.

Анализ миграционных процессов на постсоветском пространстве предполагает реализацию следующих задач: дать количественную и качественную характеристику миграционных потоков внутри СНГ; классифицировать основные типы мигрантов в СНГ; проанализировать национальное и региональное законодательство по проблемам миграции в СНГ; продемонстрировать разнообразие и специфику национальных механизмов контроля миграции; дать прогноз развития двухстороннего и многостороннего сотрудничества стран СНГ по этим вопросам.

Основным потребителем молдавских мигрантов является Россия. Молдавское сообщество в России, в сравнении с другими странами мира, наиболее многочисленно, измеряется сотнями тысяч человек. Мотивы выбора России в качестве страны эмиграции следующие. С момента трансформации Республики Молдова в независимое и суверенное государство, Российская Федерация была страной номер один по количеству молдавских граждан, которые предпочли приехать сюда на работу. Среди основных мотивов эмиграции в Россию отметим: знание разговорного русского языка, безвизовый режим в рамках СНГ (с 1992 года), минимальный пакет документов, запрашиваемый при въезде в страну, возможности нелегального трудоустройства на рынке труда [3, p.46].

Это предопределяет наличие в рамках курса отдельной темы, посвященной миграционным процессам в России. Создание комплексной картины миграции в Российской Федерации предполагает определение ми-

грационных потоков в их эволюционном и количественном разрезе; характеристику национальных институтов регулирования миграции; анализ законодательной базы в области миграции; демонстрацию особенностей регулирования миграции на современном этапе; прогноз развития миграционных процессов в России.

Очень важным представляется анализ миграционной ситуации в регионе, охватывающем Республику Молдова, Румынию и Украину. Для отражения ситуации, сложившейся в регионе, необходимо дать характеристику миграционных потоков, основных направлений и тенденций развития миграции в регионе; выявить специфику и особенности регулирования миграции населения в Республике Молдова, Румынии и Украине; определить основные институты управления миграцией в этих странах; продемонстрировать основные проблемы сотрудничества государств региона в области регулирования миграцией.

Таким образом, анализ учебных программ (куррикул) по дисциплинам, изучающим глобальные миграции, продемонстрировал, что, несмотря на общие поставленные цели, для их реализации используются различные подходы. Так, в Университете Святых Кирилла и Мефодия глобальные миграции рассматриваются через призму различных видов миграции: трудовую, семейную, нелегальную, вынужденную. В Молдавском государственном университете при изучении глобальных миграций применяется страновой анализ, предусматривающий систематизированный подход к исследованию миграции и составлению прогнозов относительно перспектив страны.

Миграционные процессы и политики в Республике Молдова

Если в рамках первого цикла обучения студенты Молдавского государственного университета ознакомились с глобальными миграциями, то, используя дедуктивный метод познания – от общего к частному, студенты, обучающиеся по магистерской программе «Политический анализ и консалтинг», слушают учебный курс «Миграционные процессы и политики в Республике Молдова».

Дидактический курс «Миграционные процессы и политики в Республике Молдова» позволит студентам получить целостную картину о видах, объемах, направлениях миграции в / из Республики Молдова, изучить нормативную и институциональную структуру управления миграцией; проанализировать национальную политику, направленную на регулирование различных видов миграции. Данный курс занимает важное место в процессе формирования специалиста, так как способствует освоению новых знаний и получению новой информации, связанных с анализом феномена миграции, пониманию специфики управления миграционными про-

цессами в Молдове, что позволит применить полученные знания на практике, на собственном опыте гражданина и специалиста.

Специфика курса «Миграционные процессы и политики в Республике Молдова» и особенности распределения учебного материала по темам детерминируются краткостью курса: общий объем курса составляет 150 часов, включая лекционный курс – 15 часов, семинарские занятия – 30 часов. Значительная часть времени отводится на индивидуальную работу – 105 часов, что и предопределило дидактический подход к организации учебного процесса.

Основными *профессиональными компетенциями*, развивающимися в процессе изучения дисциплины «Миграционные процессы и политики в Республике Молдова», являются: способность анализировать нормативно-правовую базу в области миграции и развития; оценивание политики в области управления миграцией в контексте современных вызовов; прогнозирование процессов в области миграции и возможности предотвращения ее негативных последствий для Республики Молдова на основе международного опыта; определение путей использования преимуществ миграции и их интеграция в политику развития Республики Молдова.

При рассмотрении темы «Предмет изучения миграций в / из Республики Молдова» необходимо учесть, что студенты уже знакомы с концептуальными основами миграций. Поэтому в ходе лекции-диалога следует предоставить возможность студентам определить объект изучения, выявить методы исследования миграции населения в / из Республики Молдова; оценить важность изучения миграций в / из Молдовы.

Для того, чтобы ознакомить студентов с законодательной и институциональной базой регулирования миграций в Республике Молдова, необходимо исследовать национальную законодательную базу в области миграции; охарактеризовать основные национальные институты в области миграции; раскрыть основные направления деятельности специализированных национальных структур в области миграции.

Миграционная политика выступает составной частью социальной политики, поэтому очень важно продемонстрировать сущность и специфику социальной политики Молдовы на современном этапе, показать ее связь с миграционной политикой; раскрыть статус Молдовы как страны-донора мигрантов; выявить приоритеты и основные направления миграционной политики в Республике Молдова; продемонстрировать многообразие форм сотрудничества между молдавскими и международными структурами, научными сообществами, неправительственными организациями, СМИ.

Одной из задач данного курса является информирование населения о международной, региональной и национальной миграционной политике,

в связи с чем следует обратиться к вопросу взаимосвязи миграции и информации. В ходе освещения проблемы необходимо охарактеризовать основные молдавские источники информации о миграции; подчеркнуть эволюцию и акценты в СМИ в информировании населения о миграционных процессах; продемонстрировать актуализацию миграционной тематики в информационном пространстве Республики Молдова; выявить специфику и эволюцию подходов в освещении миграционных процессов в молдавской прессе, электронных СМИ; оценить роль и влияние СМИ на эффективность политики регулирования миграции в Республике Молдова.

Общая характеристика миграционных процессов в / из Республики Молдова предполагает всесторонний анализ основных причин, форм, направлений и миграционных потоков; освещение планов, отношений и стратегий молдавских мигрантов; аргументацию влияния трансформационных процессов на миграцию молдавского населения.

Одним из видов миграции для Республики Молдова стала внутренняя миграция. Для всестороннего освещения предлагаемой темы необходимо определить основные причины и тенденции внутренней миграции в Республике Молдова; дать количественную и качественную характеристику миграционных потоков внутри страны; выделить нормативно-правовые рамки внутренней миграции; охарактеризовать состояние и проблемы учета внутренних миграционных потоков в стране; аргументировать преимущества и недостатки внутренней миграции населения; оценить институциональное и человеческое измерение внутренней миграции в Молдове.

Учитывая масштабы внешней миграции молдавского населения, крайне важным для студентов представляется определить понятия эмиграции, иммиграции, репатриации; узнать причины, направления и потоки внешней миграции в / из Молдовы; выделить нормативно-правовые рамки внешней миграции; дать количественную и качественную характеристику молдавских эмигрантов, иммигрантов в Молдову, репатриантов; оценить институциональное и человеческое измерение эмиграции молдавского населения и иммиграции в Республику Молдова; аргументировать достоинства и недостатки внешней миграции населения в / из Молдовы.

В начале '90-х годов XX столетия в связи с вооруженным конфликтом на Днестре Молдова столкнулась с вынужденной миграцией населения. Чтобы всесторонне раскрыть предлагаемую тему, необходимо дать определение беженцев и внутренне перемещенных лиц; дать количественную и качественную характеристику внутренних перемещенных лиц в период военного конфликта весны-лета 1992 года; охарактеризовать основные страны приема, численность потоков беженцев из Молдовы. Необходимо всесторонне проанализировать законодательную, финансовую и организационную деятельность международных, национальных государствен-

нных и неправительственных структур Республики Молдова по решению проблем внутренних перемещенных лиц, а также деятельность государственных структур стран, которые приняли и разместили беженцев из Молдовы.

Для того чтобы раскрыть тему нелегальной миграции, необходимо решить следующие задачи: дать определение нелегальной миграции, рассмотреть ее основные виды; охарактеризовать нелегальную миграцию молдавских граждан и нелегальную иммиграцию иностранцев в Молдову; дать количественную и качественную характеристику иностранных иммигрантов в Молдову; оценить институциональное и человеческое измерение нелегальной миграции в Республике Молдова.

В современных миграционных процессах основную роль играет экономическая миграция. В рамках данной темы необходимо дать определение экономической миграции, определить ее основные формы; рассмотреть причины, этапы и характеристику коммерческой миграции населения независимой Молдовы.

Со второй половины 1990-х годов XX века основной формой экономической миграции населения Молдовы становится трудовая миграция. Со временем трудовая миграция молдавского населения за рубеж становится все более масштабной, вовлекает население всех регионов страны, всех половозрастных и этнических групп населения. Учитывая это обстоятельство, необходимо раскрыть причины трудовой миграции населения Молдовы; определить основные страны трудовой миграции; охарактеризовать легальную и нелегальную миграцию молдавских граждан; дать количественную и качественную характеристику молдавских трудовых мигрантов.

Также необходимо проанализировать законодательную и нормативно-правовую базу Республики Молдова по вопросам трудовой деятельности за рубежом; оценить институциональное и человеческое измерение трудовой миграции населения Молдовы; продемонстрировать организационно-правовую деятельность государственных структур Молдовы и других стран по борьбе с нелегальной миграцией, экономическими агентами, занятыми вербовкой и нелегальной транспортировкой трудовых мигрантов.

Одним из позитивных последствий трудовой миграции молдавских граждан являются денежные переводы в страну происхождения. Для исследования данного феномена необходимо раскрыть формы, потоки, направления, каналы передачи денежных средств; проанализировать использование полученных средств в Молдове. Социологическое исследование, проведенное Международной организацией по миграции в Молдове в 2016-2017 гг., свидетельствует о том, что деньги, полученные от мигран-

тов, тратятся, в основном, на ремонт / строительство дома (24%), питание (24%), здоровье (21%), образование детей (17%), приобретение товаров народного потребления (10%). На производство (1%) и инвестиции в землю или сельскохозяйственное оборудование (3%) тратится очень небольшие суммы мигрантских переводов [3, p.173].

Поэтому необходимо рассмотреть многообразие и эффективность форм управления денежными переводами мигрантов, информировать как мигрантов, так и получателей ремитансов с программами и проектами, которые действуют в Молдове, с целью привлечения миграционного капитала для устойчивого развития страны происхождения.

Своеобразным синтезом проблем глобальных миграций и миграционных процессов и политик в Республике Молдова можно рассматривать учебный курс «Миграция и развитие: политико-правовые аспекты». Данный курс позволит студентам магистратуры уяснить взаимосвязь между международной миграцией и развитием, определить место Молдовы в системе глобальной миграции, изучить нормативную и институциональную структуру управления миграционными процессами и проанализировать национальную политику, направленную на интеграцию миграционных процессов в стратегии развития государства.

Курс «Миграция и развитие: политико-правовые аспекты», с одной стороны, включает темы, рассматривающие концептуальные вопросы миграционной проблематики, например, влияние миграционных процессов на развитие современного общества и связанные с ним вызовы и риски. С другой стороны, данный курс акцентирует внимание на управлении миграцией в Республике Молдова и интеграции миграции в процессы развития, а также риски, связанные с нелегальной миграцией и торговлей людьми.

В рамках данного курса особое внимание уделяется теме возвращения и реинтеграции мигрантов как направлению политики развития государства происхождения. Для углубленного исследования данной проблемы необходимо решить следующие задачи: проанализировать влияние безвизового режима на миграционные процессы в Республике Молдова с точки зрения преимуществ и рисков; раскрыть цели политики Республики Молдова в области возвращения мигрантов; проанализировать План действий и его задачи в области возвращения и реинтеграции трудовых мигрантов.

В современных условиях под влиянием глобализации во многих странах мира происходят глубокие процессы формирования и консолидации миграционных сообществ, которые постепенно трансформируются в диаспору. Выступая в качестве мостов, связывающих страну происхожде-

ния и страну назначения мигрантов, диаспоры могут содействовать устойчивому развитию страны происхождения.

Учитывая происходящий процесс формирования молдавской диаспоры за рубежом, данной теме в рамках курса «Миграция и развитие: политико-правовые аспекты» уделяется пристальное внимание. В качестве основных задач выдвигаются определение многообразия понятия диаспоры; анализ особенностей и процесса формирования молдавской диаспоры за рубежом; характеристика процесса управления и консолидации отношений с членами диаспоры; оценка политики Республики Молдова в привлечении диаспоры в процессы развития государства происхождения. Студентам предлагается выработать предложения по улучшению сотрудничества диаспоры с страной происхождения.

Формы и стратегии обучения и оценки академических результатов

Для реализации компетентностного подхода изучение дисциплины проводится с использованием интерактивных лекций, проблемных семинаров, групповых дискуссий. Теоретический курс организован в виде **лекций**, являющихся способом прямой коммуникации между преподавателем и студентом. В лекции ставится акцент на реализацию главных идей и направлений в изучении дисциплины, дается установка на последующую самостоятельную работу. Студенты получают определенную сумму новых знаний и фактов, знакомятся с новейшей литературой по предмету, с актуальными тенденциями и проблемами миграции и развития как науки и учебной дисциплины.

В зависимости от целей, которые преследует данная лекция, посвященная миграционной проблематике, они могут быть представлены различными формами: классическая (информативная), проблемная, интегративная, диалогическая, обзорная.

В процессе освоения дисциплин, значительное место занимают прикладные аспекты, поэтому важной формой учебных занятий являются **семинарские занятия**, на которых студенты приобретают практические навыки самостоятельного анализа миграционных процессов. Семинарские занятия проводятся параллельно с чтением лекционного курса и посвящены изучению наиболее крупных, узловых проблем. Работа студентов на семинарах предполагает глубокую самостоятельную проработку ключевых вопросов, активное привлечение для их освоения национальных и зарубежных научных источников. Семинарские занятия способствуют развитию познавательных способностей, самостоятельности мышления и творческой активности студентов; закреплению теоретических знаний и практических навыков, формированию у студентов компетенций, предусмотре-

нных данной дисциплиной. Практикуются интерактивные и инновационные методы освоения материала, дискуссии, работа в группах, «круглые столы» и т.д.

Одним из видов семинара является *развернутая беседа* на основе плана семинарского занятия, данного студентам заранее, что позволяет вовлечь в обсуждение темы значительное количество студентов. *Подготовка докладов / рефератов с их последующим обсуждением* прививает навыки творческой и научной работы, способствует развитию способностей к самостоятельному мышлению, поиску новых идей и т.д. В ходе обсуждения докладов у студентов формируются навыки оппонирования и аргументации собственной точки зрения. Отражению авторской позиции студента на ту или иную проблему способствует *написание эссе* и его презентация. Так в рамках курса «Миграционные процессы и политики в Республике Молдова» предлагается написать эссе на темы «Я и миграция», «Миграция в художественных произведениях, теле- и радиопередачах, публицистике». Также студенты должны провести анкетирование по двум проблемам: отношение населения к миграции и иммигрантам и эмиграционные планы и стратегии населения Республики Молдова. Кроме того, в рамках индивидуальной работы студенты могут провести углубленное интервью и составить портрет трудового мигранта из Молдовы.

В рамках изучения курсов активно используются и иные формы активизации у студентов интереса к миграционной тематике. Так в частности, осуществляется *сочетание формальных и неформальных аспектов, формальных и экстра-куррикулярных аспектов в ходе учебного процесса*. Речь идет о привлечение на лекционные и семинарские занятия специалистов-практиков в области миграции. Как сотрудников международных организаций, так и национальных государственных специализированных структур в области регулирования миграции (Бюро по Миграции и Убежищу Министерства Внутренних Дел Республики Молдова, Бюро по Связям с Диаспорой Канцелярии Правительства Республики Молдова, Международной Организации по Миграции и др.), неправительственных организаций. Практика показала, что студентам интересны не только встречи со специалистами, работающими в данной области, но и опыт реального функционирования самой структуры. Им важно увидеть работу этой институции в деле, так сказать «пощупать собственными руками» как она непосредственно действует, соприкоснуться в реальном режиме к ее оперативной деятельности. Эти студенческие устремления были учтены и в учебный процесс были включены выезды / выходы в эти институции (согласованы с деканатом). На базе этих мероприятий устанавливается перспективный личный контакт между студентами, изучающими курс, и представителями этих государственных и международных структур. Этот ко-

нтакт выражается в привлечении практиков (на правах со-руководства) к руководству дипломных (лицензионных) и магистерских работ, прохождению студентами производственной практики, и даже трудоустройства.

Также отметим и иную форму активизации интереса студентов. Не секрет, что среди студентов достаточно распространен пессимизм относительно будущего трудоустройства. Многие из них реально рассматривают вариант международной трудовой миграции после завершения учебы в университете. При этом вариант трудовой миграции, которая не связана с их обучением и полученной специальностью. С целью минимизации пессимистических настроений мы стали проводить встречи с выпускниками факультета и нашей специальности, которые делятся своим позитивным и негативным опытом трудоустройства.

Так в частности, были встречи с выпускниками факультета, которые «сделали себя», в том числе и используя знания и миграционную практику. С большим интересом были восприняты встречи с бизнесменом, который сделал свой бизнес на открытии частного Агентства по трудоустройству молдавских трудовых мигрантов в Польше. При этом он также содействует международной мобильности молдавских студентов в Польшу.

Другой выпускник факультета, используя финансовую помощь (начальный мигрантский капитал) своей матери, открыл и развил свой ресторанный бизнес на правом и левом берегу Днестра. И к 25 годам (как и планировал) стал молдавским долларовым миллионером.

Наш мониторинг трудоустройства студентов из этой студенческой группы показал, что советы старших коллег, высказанные в ходе этих встреч, оказали позитивное влияние как на рост оптимизма, так и на укрепление волевых качеств, целеустремленности студентов в поиске работы и в процессе трудоустройства.

Одной из форм семинара является *работа с документами* (законы, программы, стратегии и т.д.), что способствует ознакомлению студентов с подобными материалами «из первых рук» и формированию аналитических навыков.

Наряду с реализацией теоретического курса и семинарских занятий, учебный процесс в рамках дисциплин, связанных с миграционной проблематикой, предполагает также *индивидуальную работу* студента. Индивидуальная работа представляет собой исследовательскую деятельность по вопросам предлагаемой дисциплины, которая осуществляется студентом под руководством преподавателя и способствует развитию у студентов критического мышления, способности выдвигать новые идеи и находить способы их реализации.

Методологическую основу самостоятельной работы студентов составляет деятельностный подход, который состоит в том, что цели обуче-

ния ориентированы на формирование умений решать задачи, где студентам следует проявить знание конкретной дисциплины. Индивидуальная работа - это планируемая работа студентов, которая выполняется по заданию и при методическом руководстве преподавателя, но без его непосредственного участия.

Темы индивидуальных исследовательских работ составлены таким образом, чтобы студенты смогли доказать, что они действительно понимают эту тему, а также смогут использовать ее в дальнейшей практике. В результате выполнения исследовательского проекта студенты смогут разработать собственные идеи для решения основных проблем современной миграции.

Стратегии оценки академических результатов в Университете Святых Кирилла и Мефодия и Молдавском государственном университете имеют общие основы. Студенты должны активно участвовать в работе на семинарах, написать и представить необходимые работы и на последнем семинарском занятии пройти тест. Каждый студент должен представить индивидуальную работу, которая будет оценена преподавателем. Но в Трнаве в течение семестра проводится одна аттестация. Эта оценка за тест суммируется с оценкой за индивидуальную работу и оценкой за активность на семинарских занятиях. Сумма делится на три, в результате выводится средняя семестровая оценка.

В Молдавском госуниверситете в течение семестра проводятся две аттестации. Оценки за аттестационные работы суммируются с оценкой за индивидуальную работу и оценку за работу в семестре и выводится средняя семестровая оценка.

Общим для обоих университетов является выведение итоговой оценки посредством суммирования средней семестровой оценки с оценкой за экзамен, где доля семестровой оценки составляет 60% от итоговой оценки, тогда как 40% составляет оценка за экзамен.

Выводы

Современная миграционная ситуация диктует необходимость преподавания учебных дисциплин, связанных с миграционной проблематикой в системе высшей школы. Проведенный анализ показал, что в учебные планы лиценциата и магистратуры включены дисциплины, изучающие миграции на глобальном, региональном и национальном уровне. Однако количество часов, отведенное на эти дисциплины, постоянно сокращается. Но, учитывая объемы миграции молдавских граждан и миграционные настроения студенчества, есть большая вероятность практического применения полученных знаний для выработки более эффективной собственной миграционной стратегии.

Библиография

1. Boswell C., Geddes A. Migration and mobility in the European Union. – Palgrave Macmillan, 2011, 272 p.
2. Методология и методы изучения миграционных процессов. Междисциплинарное учебное пособие. Под ред. Ж.Зайончковской, И.Молодиковой, В.Мукомеля. - Москва, Центр миграционных исследований, 2007, 370 с.
3. Мошняга В. Картографирование молдавской диаспоры в Германии, Великобритании, Израиле, Италии, Португалии и России. – Кишинэу, MOM, 2017, 222 с.
4. Рикманн М. Цели образования в интересах устойчивого развития: Задачи обучения. - UNESCO Publishing, 168 с.
5. Weinert F.E. Concept of competence: A conceptual clarification. // Rychen D.S., Salganik L.H. (Eds.). Defining and selecting key competencies. – Ashland, OH, US: Hogrefe & Huber Publishers, 2001, pp.45-65.

2.07.2018

COMPARTIMENTUL BIBLIOGLOBUS & INFO

UN FENOMEN NOU IN VIZORUL SOCIOLOGIEI: Luca Vincenti. *Bandele de stradă*. - Iași: Auto-Publish, 2018. 215 p.

Cartea intitulată „Bandele de stradă”, scrisă de cercetătorul științific italian dr. Luca Vincenti, sociolog, criminolog, jurnalist și scriitor, reprezintă o apariție editorială inedită, datorită nu numai conținutului științific și stilului elegant, ci și implicațiilor practice. Lucrarea a avut un itinerar dificil, fiind reținută în sertar timp de 15 ani, din cauza rezervelor exprimate de un cerc de scriitori italieni și, mai ales, de oameni de presă. Aceștia refuzau să constate existența unor bande de tineri în cartierele orașelor italiene, susținând că acestea ar fi doar niște produse ale imaginației unor sociologi și scriitori.

Cartea a putut să apară datorită influenței grupului de specialiști care au sesizat existența funcționării unor „găști” de tineri, asociați în scopuri recreative, dar, care începând cu prima decadă a actualului secol, au demonstrat un potențial criminogen în continuă expansiune.

Autorul, Luca Vincenti, a identificat existența unor bande de imigranți de origine hispanică și africană, ale căror organizare, morfologie, valori și norme interne le-a studiat, utilizând metode și tehnici de abordare ale sociologiei grupurilor mici. Au existat opinii ale specialiștilor din mediul academic, care au apreciat eforturile de cercetare a fenomenului delincvenței, depuse de L.Vincenti, și mai ales rezultatele la care a ajuns. În acest sens, profesorul Luigi Alfieri, de la Universitatea de Studii din Urbino, consideră că lucrarea despre organizațiile de stradă constituie „o operă cu caracter internațional, remarcabilă, atât de originală și inovativă, încât incrementează în mod semnificativ cunoștința unui fenomen social nou pentru Europa”.

Obiectivul cercetării asumate de autor constă în a întreprinde o cercetare socio-criminologică a fenomenului social al bandelor de stradă, a modului cum se formează, evoluează și funcționează în orașele din Italia, în Genova în mod special, luând în considerare istoricul acestora, dispersia la scară internațională, valorile care le ghidează și identificarea potențialului criminogen asociat tipurilor de bande de stradă.

Metodologia utilizată de autor este cea preluată din sociologia grupurilor mici în contextul unei strategii de cercetare interdisciplinară. Metodele și procedeele de cercetare frecvent utilizate sunt interviul, sondajul de opinie, studiul de caz, observația de teren, analiza longitudinală a evoluției personalității, metoda cauzal-genetică, analiza datelor statistice, metoda istorică și abordarea comparativă. Autorul valorifică o amplă bibliografie din literatura din domeniu, din cea americană în mod special și de limbă italiană, spaniolă și franceză.

Cartea are patru compartimente referitoare la: preistoria bandelor, originea bandelor de stradă hispanice; organizații de stradă și mentalități: norme, valori și structură; bandele de stradă din Genova în comparație cu cele din SUA; bandele de stradă din 2017.

Referitor la istoria lor, bandele de stradă își au originile cu peste 200 de ani în urmă, fiind un produs al industrializării, urbanizării, colonialismului și conflictelor manifestate la scară macrosocială. Primele bande la New York, Chicago sau la Los Angeles își fac apariția pe la începutul secolului al XIX-lea (Valdez A. *A Guide to Understanding Street Gangs*. - San Clemente, CA: Law Tech Publishing Co, 2000), ajungându-se ca astăzi numărul lor să fie de peste 1500 într-un singur oraș - Los Angeles. Autorul demonstrează cum bandele, apărute în SUA, s-au răspândit treptat în întreaga lume. În Uniunea Europeană fenomenul de expansiune a organizațiilor de stradă s-a făcut vizibil începând cu anii 2000. *Pattern*-ul, valorile inspiratoare ale mentalității de bandă, normele interne, ritualurile de primire de noi membri, mobilitatea pe verticală, recompensele și pedepsele, rolul liderului statornicite în viața celor americane s-au reprodus, de-a lungul deceniilor, la bandele apărute pe celelalte continente. Totodată, autorul nu subestimează aspectele individuale, care scot în evidență specificul grupurilor de stradă din alte părți ale lumii, implicit din Italia.

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, subliniază autorul, proliferază rivalitățile dintre bande, se coagulează o cultură, o mentalitate consistentă ale fiecărei bande – ca fruct al contextului socio-cultural al orașului, cartierului și străzii în care-și au teritoriul². Grupul este cel care modelează cultura și conduita individului oferindu-i tehnicile comportamentului ilicit, stimulându-i formarea de motivații și atitudini antisociale, a crezului și tendințelor impulsive. Dacă mediul cultural în care trăiește individul este îmbibat de modele și valori negative, acestea vor influența declanșarea comportamentului ilicit.

Odată cu nașterea primelor bande de stradă din Statele Unite ale Americii, au fost instituite reguli, valori și norme ale grupului. Printre cele mai importante reguli valabile pentru membri erau: necolaborarea cu poliția; interdicția de a da informații în exteriorul grupului; orice ofensă adresată grupului sau vreunui membru trebuie urmată de ripostă; omerta; niciodată să nu ucizi în propriul cartier; să nu implici persoane nevinovate, inclusiv femei și copii etc. Astfel de va-

² *Mecanismele formării și rolul mentalității de bandă au fost analizate și explicate de către reprezentanți ai Școlii sociologice de la Chicago, care i-a avut ca fondatori pe Albion Small, William I. Thomas, George H. Mead. În acest sens, Edwin Sutherland a elaborat teoria "asocierilor diferențiale", conform căreia comportamentele criminale nu sunt dobândite pe cale ereditară, ci se învață în mediul cultural al microgrupului deviant prin intermediul comunicării între membri. Grupul este cel care modelează cultura și conduita individului oferindu-i tehnicile comportamentului ilicit, stimulându-i formarea de motivații și atitudini antisociale, crezul și tendințele impulsive. Dacă mediul cultural în care trăiește individul este îmbibat de modele și valori negative, acestea vor influența declanșarea comportamentului ilicit la membrii proprii.*

lori și norme și-au păstrat locul și rolul în evoluția bandelor de stradă, până azi. În același timp, și-au lăsat puternice amprente asupra mentalului de bandă: progresul tehnic, urbanizarea, informatizarea societății, amplificarea decalajelor sociale, marginalizarea unor largi segmente de populație. Folosirea armelor de foc, piața drogurilor, traficul de carne vie, informatizarea societății, utilizarea telefoanelor mobile etc. au condus la diversificarea orientărilor bandelor, la proliferarea violenței și la creșterea dificultăților de a preveni și descoperi actele criminale de către organele de poliție.

În partea a doua și a treia, L.Vincenti abordează matricea codului care orientează comportamentul bandelor, respectiv normele, valorile și mentalitățile specifice. Ceea ce este relevant pentru definirea mentalului de bandă constă în contradicția dintre valorile, atitudinile, orientarea membrilor bandei – care sunt direcționate antisocial, și valorile, mentalul oamenilor obișnuiți, ale societății în ansamblu. Reputația individuală și de grup, stima, onoarea, notorietatea, dreptatea sunt valori asumate de bandă, dar acestea au semnificații egocentrice și antisociale. Omerta și vendeta sunt valori importante care reglează conduita bandelor cu mari înclinații spre violență.

Autorul descrie și explică cu rigurozitate modul de organizare și morfologia bandelor, mobilitatea în interiorul bandei, rolul liderului, primirea de noi membri, botezul și ritualul inițiativ, modalitățile de comunicare în bandă, inclusiv rolul comunicării nonverbale (prin mimică, gestică, postură, proximitate, intonație, culori, îmbrăcăminte, rolul tatuajelor și inscripțiilor cu graffiti pe zidurile din cartier etc).

În continuare, autorul analizează fenomenul organizațiilor de stradă din Italia, în mod concret din Genova, în comparație cu cel din SUA, desprinzând aspectele analoage și cele specifice. Concluzia la care ajunge este că în Italia, ca și în Europa, fenomenul social al bandelor de stradă este într-o fază incipientă, embrionară, în raport cu amplitudinea și efectele malefice ale lui în America. În ultimele două decenii se constată o multiplicare a „găștilor” violente. Indiferent dacă sunt bande „de teritoriu”, rasiale, „de stadion”, etnice etc., ele reproduc *pattern*-ul original al celor din SUA, care este modelat de contextul socio-cultural și economic din orașul european în care funcționează. Ceea ce este nou în proliferarea bandelor vizează perfecționarea comunicării în interiorul grupului și între grupuri, dezvoltarea *network*-ului, escaladarea violenței, potențialul sporit de adaptare la un mediu social, instituțional, polițienesc din ce în ce mai bine organizate, cu influențe benefice interesului general. Toate acestea au deschis un teren favorabil apariției unor bande în închisori.

Demersul analitic și explicativ al cercetătorului italian îmbracă formatul unei interesante și accesibile monografii. Prezentările, demonstrațiile, sublinierile devin convingătoare pentru cititor datorită susținerii acestora cu diferite probe, exemple, analize de caz, tabele, figuri și documente ilustrative, poze, situații

cu date statistice, forme vizuale ale expresivității comunicării nonverbale, prezentări grafice originale de coduri de bandă și a tabelului cu indicatorii mentalității de bandă etc.

Luând în considerare ideile anterioare, am putea ajunge la concluzia că volumul semnat de Luca Vincenti conține elemente de originalitate în ceea ce privește conținutul științific, stilul de redactare, logica discursului și, nu în ultimul rând, formatul cărții. Putem deduce că opera recenzată poate fi utilă pentru a concepe noi programe de cercetare în domeniu, precum: specificul bandelor din închisori, internaționalizarea fenomenului, evoluția și manifestarea lui în Uniunea Europeană, situația fenomenului social al bandelor în țări în care încă nu s-a profilat direcția de cercetare în domeniu etc. De asemenea, cartea are utilitate pentru informarea corectă a cititorilor cu scopul de a-și concepe strategii de apărare și de evitare a unui virtual statut de victimă. Pentru autoritățile judiciare, care au responsabilitatea de a acționa pentru prevenirea și profilaxia actelor de violență, a infracțiunilor, informațiile din cuprinsul cărții sunt un veritabil ghid. La fel, autoritățile publice, responsabile pentru elaborarea politicilor publice de prevenire și eradicare a criminalității, pot găsi în conținutul informații utile.

Victor MORARU,

Prof. univ., dr. hab.

Coordonator al Secției Științe Sociale și Economice a AȘM

E-mail: vsm.academy2015@outlook.com

Marțian IOVAN,

Prof. univ. dr.

Director al Centrului de Cercetări Sociale
Universitatea de Vest “Vasile Goldiș” din Arad

E-mail: iovanm@uvvg.ro

10.04.2018

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

Nr.3 (LXXXII), 2018

REVISTĂ ȘTIINȚIFICĂ TRIMESTRIALĂ

Bun de tipar 03.08.2018. Formatul 70x100 ¹/₁₆.

Coli de tipar 16,5. Coli editoriale 13,6.

Tirajul 200 ex.